

**ผ้าหุง : ข้อสังเกตเกี่ยวกับผ้าทอมือในประเทศไทย
และประเทศเพื่อนบ้าน**

สุมาลย์ โทมัส

รายงานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

กระทรวงศึกษาธิการ

ประจำปีงบประมาณ 2536

ชื่อโครงการ ผ้านุ่ง : ข้อสังเกตเกี่ยวกับผ้าทอมือในประเทศไทย
และประเทศเพื่อนบ้าน

ผู้วิจัย นางสุมาลย์ โทมัส

บทคัดย่อ

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นการศึกษาเกี่ยวกับผ้าทอมือที่ใช้เป็นผ้านุ่ง ที่ผลิตในประเทศไทย และในประเทศเพื่อนบ้าน ซึ่งได้แก่ มาเลเซีย อินโดนีเซีย ลาว กัมพูชา พม่า และเวียดนาม

จากการศึกษาพบว่าผ้านุ่งเป็นเครื่องแต่งกายที่สำคัญของประชาชนในประเทศไทย และประเทศเพื่อนบ้าน และพบว่า ต่างก็ให้ความสำคัญกับความสามารถในการทอผ้าของสตรีเป็นอย่างมาก สตรีสาวที่มีความชำนาญในการทอผ้า จะได้รับการยกย่องในสังคม และเป็นที่หมายปองของชายหนุ่มในสังคมเหล่านั้น

นอกจากความสำคัญของการทอผ้าที่ทำให้สถานภาพของสตรีสูงขึ้นในสังคมแล้ว ยังพบว่าเทคนิคการทอผ้าก็มีความคล้ายคลึงกันในประเทศเหล่านี้ เทคนิคดังกล่าว ได้แก่ การทอยก และการทำมัดหมี่ สำหรับการทำมัดหมี่นั้น เป็นเทคนิคที่สำคัญและแพร่หลายไปทั่วไม่เฉพาะภูมิภาคนี้เท่านั้น แต่ยังพบในภูมิภาคอื่นๆของโลกด้วย

Project Pha-nung : Some Notes on Hand-Woven in Thailand
and Neighbour Countries

Researcher Mrs. Sumalaya Thomas

Abstract

This research is studying about hand-woven which is used as Pha-nung in Thailand and neighbour countries. There are many countries, such as Malaysia, Indonesia, Laos, Cambodia, Myanmar, and Vietnam.

This research found that, Pha-nung is the important part of costume of people in this region. Furthermore, we found that, they pay attention on ability in weaving of woman very much. The young lady who are good at weaving will be praised and having better status in their society. They also be the one who is required for marrying.

Besides, the study also found that there are some techniques that practise in many place, such as, brocade and ikat. Ikat technique is not use even in this region but all over the world.

ผ้าห่ม : ข้อสังเกตเกี่ยวกับผ้าทอมือในประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้าน

ถ้าเราศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์การแต่งกายของผู้คนตั้งแต่สมัยโบราณ เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ได้แก่ สมัยทราวดี สมัยศรีวิชัย สมัยลพบุรี สมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา และสมัยรัตนโกสินทร์ จะพบว่า ผ้าห่มมีบทบาทที่สำคัญอย่างยิ่งในองค์ประกอบของเครื่องแต่งกาย ทั้งของบุรุษและสตรี และทั้งสำหรับชนชั้นปกครอง และสามัญชน นอกจากนี้ ในสมัยอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ผ้าห่มยังมีบทบาทหน้าที่ในการบ่งบอกฐานะทางสังคมของผู้คนด้วย นอกเหนือจากการเป็นเครื่องนุ่งห่มร่างกายตามปกติ

ในสังคมไทยทุกระดับ ทุกคนจะนุ่งผ้าห่ม ไม่ว่าจะอยู่กับบ้าน ทำงาน หรือไปงานนักขัตฤกษ์ต่างๆ สิ่งที่บอกความแตกต่างของกาลเทศะ คือลักษณะของผ้าที่ใช้ห่ม โดยพิจารณาว่าผ้าห่มนั้น ทำด้วยวัตถุดิบชนิดใด มีกรรมวิธีการผลิตต่างๆ หรือยุ่งยากสลับซับซ้อน หรือใช้วัสดุพิเศษ อาทิเช่น เส้นไหมะ เงิน หรือทอง ประกอบในการทอ ซึ่งทำให้ได้ผ้าที่สวยงาม วิจิตรบรรจง ราคาแพง ต้องการการใส่ใจสอยที่ทะนุถนอม ไม่สมบุกสมบัน เพื่อรักษาผ้าให้คงความงามคงามอยู่ได้นานๆ สมกับคุณค่าและราคาของผ้านั้นๆ

ผ้าห่มเป็นเสมือนเครื่องหมายบอกยศและหมู่เหล่าในทางราชการของผู้สวมด้วย อย่างเช่น ผ้าห่มที่เป็นผ้าสมปัก ในสมัยก่อน พระเจ้าแผ่นดินจะพระราชทานผ้านี้เป็นเครื่องหมายยศขุนนาง หรือผู้ที่รับราชการ มีบรรดาศักดิ์ต่างๆ ใช้ห่มตามยศ ตามเหล่า เหมือนอย่างกับเครื่องแบบในสมัยนี้ ผ้าสมปักมีหลายแบบ ถ้าใครได้รับพระราชทานแบบไหนก็สามารถสั่งช่างให้ทำผ้าแบบเดียวกันไว้ใช้สับเปลี่ยนได้ ใครไม่รู้ก็นึกว่าคนนั้นมีผ้าห่มอยู่ผืนเดียว ผ้าแสดงเครื่องยศนี้ มีผ้าประเภทสมปักปุม และสมปักกรวยเชิง เป็นผ้าที่ใช้ในตำแหน่งสูงสุด เช่นชั้นสมเด็จพระเจ้าพระยา นุ่งผ้าสมปักรั้วหรือสมปักลาย เป็นผ้าที่ใช้ในตำแหน่งที่ต่ำที่สุด สำหรับชั้นเจ้ากรม ปลัดกรม นุ่งเท่านั้น ยังมีผ้าสมปักอีกชนิดหนึ่ง เรียกว่าสมปักสองจวน เป็นผ้าที่มีลายแถบต่างสีที่เชิง กลางผ้าไม่มีลาย และมีสีแตกต่างไปจากเชิงผ้า ปกติผ้านี้ทำด้วยไหม (ถ้ามีลักษณะการทอให้เห็นว่ายกทอ ก็มีชื่อเรียกอีก

อย่างไรว่า ยกของล่องจวน) ผ่าสมปักล่องจวนนี้ ผู้มีบรรดาศักดิ์เป็นหลวง เช่น นายเวรมหาตเล็ก ใช้มุ่ง เวลาเช้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดิน (มณีรัตน์ ท้วมเจริญ :2521)

นอกจากผ้าถุงจะเป็นเครื่องหมายบอกยศ และตำแหน่งหน้าที่ของบุคคลในราชสำนักแล้ว การพุ่งผ้ายังมีวิธีการพุ่งที่มีมากมายหลายแบบ อาทิเช่น การพุ่งโจง พุ่งจีบ ของบรรดานาง ในในราชสำนัก เป็นต้น

ผ้าทอมือในประเทศไทย

การทอผ้านั้นมีมานานแล้ว ในภูมิภาคต่างๆของประเทศไทย แต่ที่น่าสังเกตคือ กลุ่มชนที่มีความสามารถพิเศษในการทอผ้า นั้น มักจะเป็นกลุ่มชนที่มีเชื้อสายลาว ซึ่งได้อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยหลายช่วงด้วยกัน (สุมาลย์ โทมัส :2529) การอพยพเข้ามาของชนชาติลาวนี้ มีหลายพวก หลายเหล่าด้วยกัน ได้แก่

1 ลาวทุ่งดำได้แก่ ลาวกลุ่มที่มาตั้งถิ่นฐานอยู่ทางตอนเหนือ ได้แก่ เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง น่าน แพร่ เถิน ตาก และนครสวรรค์ ที่เรียกว่าลาวทุ่งดำก็เพราะผู้ชายในกลุ่มนี้ชอบสัก มอมดำ ตั้งแต่ทรวงลงไปถึงหัวเข่า ตัวอย่างลาวทุ่งดำอาจดูได้จากภาพจิตรกรรมฝาผนัง ที่วัดภูมินทร์ จังหวัดน่าน

2 ลาวทุ่งขาว ได้แก่ลาวกลุ่มที่มาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณที่ราบสูงโคราช และทางทิศตะวันตกของลุ่มแม่น้ำโขง การที่เรียกว่าลาวทุ่งขาวก็เพราะพวกนี้ไม่นิยมสักดำ และลาวทุ่งขาวนี้แบ่งตามภาษาพูดได้ ๒ กลุ่ม คือ

2.1 ลาวเวียงจันทน์ ได้แก่กลุ่มคนที่มาตั้งรกรากอยู่ในจังหวัดอุดรธานี หนองคาย เลย ขอนแก่น ชัยภูมิ กาฬสินธุ์ ร้อยเอ็ด มหาสารคาม อุบลราชธานี ศรีสะเกษ และ นครราชสีมา และยังมีอยู่ในจังหวัดปราจีนบุรี และอำเภอกบินทร์บุรีด้วย

2.2 ลาวกาบ ได้แก่กลุ่มคนที่มาตั้งรกรากอยู่ในจังหวัดลพบุรี ราชบุรี และเพชรบุรี และนอกจากนี้ยังมีกลุ่มย่อยๆ ที่ยังคงรักษาลักษณะเฉพาะของกลุ่ม อันได้แก่ ภาษา และขนบธรรมเนียมประเพณี รวมทั้งการแต่งกายไว้ได้อีกหลายกลุ่ม ได้แก่ ลาวโซ่ง และลาวพวน

2.2.2 ลาวพวน มาจากบริเวณเมืองพวนในประเทศลาว มาตั้งหลัก
แหล่งอยู่ที่จังหวัด อุดรธานี ลพบุรี (บ้านหมี) บ้านทับคล้อ ท่งโพธิ์ จังหวัด
พิษณุโลก (โดยเฉพาะในอำเภอบางระกำ) และที่อำเภอตั้ง ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนเป็นอำเภอหาดเสี้ยว
(อำเภอศรีสัชชนาลัย) ซึ่งขึ้นอยู่ในจังหวัดสวรรคโลก ซึ่งต่อมาได้มีพระราชบัญญัติเปลี่ยนเป็นจังหวัดสุ
โขทัย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๒ ลาวพวนนี้พูดภาษาไทยถิ่นแตกต่างไปจากพวกลาวเวียงจันทน์เล็กน้อย

กลุ่มชนเชื้อสายลาว ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในภูมิภาคต่างๆของประเทศไทยดังกล่าว
แล้วนั้น มาบัดนี้ได้กลมกลืนเป็นคนไทยหมดแล้ว แต่สิ่งหนึ่งที่อาจกล่าวได้ว่า เป็นความสามารถที่ตก
ทอดมาตามสายเลือด และยังคงอยู่แม้ในปัจจุบันนี้คือ ความสามารถในการทอผ้า อาจกล่าวได้ว่า ผ้า
ทอมือที่สวยงาม ทั้งฝ้ายและไหม ที่เราพบเห็น และใช้สอยอยู่ในปัจจุบันนี้ ส่วนใหญ่จะเกิดจากฝีมือ
และความชำนาญของคนไทยเชื้อสายลาวเหล่านี้ทั้งสิ้น

นอกจากคนไทยเชื้อสายลาวดังกล่าวแล้ว ยังพบว่า มีกลุ่มคนไทยเชื้อสายอื่นๆอีก ที่
มีความสามารถในการทอผ้า ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ อาทิเช่น กลุ่มเชื้อสายผู้ไท ซึ่งนิยมทอผ้าซิด ผ้าซิด
ที่มีชื่อเสียงของผู้ไทแถบภาคลันบุรีก็ได้แก่ ผ้าแพรวา และกลุ่มเชื้อสายโยนก ทางภาคเหนือ ที่นิยมทอ
จาก และยก กลุ่มชนเชื้อสายเขมรซึ่งส่วนใหญ่จะอยู่บริเวณอีสานตอนใต้ ในเขตจังหวัดสุรินทร์ และบุรี
รัมย์ ที่ถนัดทอผ้าไหมมัดหมี่มากกว่าอย่างอื่น การทอผ้าของกลุ่มคนไทยเชื้อสายต่างๆเหล่านี้ แม้จะ
สืบเชื้อสายเดียวกันแต่การทอผ้าและการคิดประดิษฐ์ลวดลายลงบนผ้านั้นอาจมีรูปแบบ และรายละเอียด
ปลีกย่อยที่แตกต่างกันไป ซึ่งทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความนิยม ความเชื่อ วัตถุประสงค์ รวมทั้งธรรมเนียมประเพณี
ในกลุ่มของเขา และความเปลี่ยนแปลงทางสังคมของแต่ละท้องถิ่น ซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้ ทำให้ผ้าทอ
ของแต่ละที่มีลักษณะเฉพาะถิ่น เป็นเอกลักษณ์ที่แตกต่างกัน จนทำให้ผู้ใช้หรือผู้ที่พบเห็น สามารถ
บอกได้ว่า ผ้านั้นทอมาจากถิ่นไหน ได้อย่างถูกต้อง แต่ปัจจุบัน เมื่อเห็นผ้าทอสักผืนเป็นความลำบาก
ที่จะระบุสถานที่ผลิตออกไป เพราะอาจผิดพลาดได้

เนื่องจากมีการทอผ้าลอกเลียนแบบกันเพื่อสนองความต้องการของตลาด โดยการ
ส่งเสริมของหน่วยงานราชการและองค์กรเอกชน ที่มุ่งที่จะส่งเสริมให้ราษฎรทอผ้าเพื่อเป็นรายได้
เสริมแก่ครอบครัวเพราะผลผลิตทางเกษตรให้รายได้ที่ไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับสภาพดินฟ้าอากาศ บาง
ครั้งฝนแล้ง พืชที่ปลูกไว้ก็ไม่ได้ผล ครั้นพอน้ำท่วมพืชที่ปลูกไว้ก็เสียหาย และบางครั้งที่ดินฟ้าอากาศ
เป็นใจ ผลผลิตก็ได้มาก เกินความต้องการของตลาด ทำให้ราคาตกอีก ดังนี้จึงทำให้เกษตรกรต้อง

ทุกร้ายากอยู่ตลอดเวลา การผลิตสินค้าที่ไม่ต้องพึ่งพาดีนฟ้าอากาศมากนัก อาศัยความชำนาญเฉพาะตน จึงเป็นทางออกที่ค่อนข้างสดใสสำหรับเกษตรกร ดังนั้นจึงมีหน่วยงานต่างๆ ทั้งของทางราชการและองค์กรเอกชน เข้าไปส่งเสริมให้ชาวบ้านทอผ้าขาย โดยบางครั้งก็นำผ้าต้นแบบจากท้องถิ่นอื่นเข้าไปให้ชาวบ้านทอตามและหาตลาดให้ ในด้านหนึ่ง การกระทำเช่นนี้เป็นการช่วยเหลือให้ชาวบ้านมีรายได้จากความสามารถของเขา แต่ในขณะเดียวกัน ก็อาจกล่าวได้ว่า ได้ทำลายภูมิปัญญาท้องถิ่นลงไปทีละน้อย เพราะในอนาคต อาจจะไม่มีการทอผ้าที่เป็นเอกลักษณ์ดั้งเดิมของท้องถิ่น จะมีแต่นักทอรุ่นเก่าซึ่งมีแต่จะร่วงโรยไปตามกาลเวลา และสูญหายไปในที่สุด

การนุ่งผ้าในยุคสมัยต่างๆ

ตามหลักฐานทางโบราณคดี และบันทึกต่างๆ พบว่า การนุ่งผ้าของคนไทยในยุคสมัยต่างๆ ทั้งเพศหญิงและเพศชาย มีอยู่มากมายหลายแบบ ซึ่งในปัจจุบันหาดูไม่ได้แล้ว นอกจากที่ปรากฏอยู่ในภาพปฏิมากรรม และจิตรกรรมต่างๆ เท่านั้น ดังนั้น จึงน่าจะได้นำมากล่าวไว้เพื่อเป็นความรู้สำหรับคนรุ่นต่อไป ดังนี้

สมัยทวารวดี

จากการศึกษาประติมากรรมที่ตกแต่งโบราณสถานต่างๆ พบว่า วัฒนธรรมในการแต่งกายของ ทวารวดี มีลักษณะละม้ายวัฒนธรรมของชาวอินเดีย สตรีไม่สวมเสื้อ ใช้ผ้าสะพายเพียงบางๆ เจริงป่าชายไพล่มาช้างขวา นุ่งผ้าผืนเดียว ทบซ้อนกันข้างหน้า แล้วทิ้งชายแนบลำตัวสำหรับผู้ชาย ไม่นิยมสวมเสื้อ บางคนจะใช้ผ้าพาดเจริญง่าบางๆ ตกแต่งด้วยกรงคอ ทำด้วยลูกบิดแก้วหลากสี นุ่งผ้าเป็นผ้าผืนยาวจีบชายหน้า ตกลงไปเบื้องล่างคล้ายผ้าถุงครึ่งแข้ง ชายพกขมวดทิ้งชายลงไปด้านซ้าย บางครั้งมีเข็มขัดโลหะรัดรอบเอวทับผ้านุ่ง

สมัยศรีวิชัย

สมัยศรีวิชัยเช่นเดียวกับทวารวดี ที่การแต่งกายคล้ายคลึงกับอินเดีย สตรีนุ่งผ้า 2 แบบคือ นุ่งครึ่งแข้ง ปลายบานยกขอบ และนุ่งผ้าผืนเดียวบางแนบเนื้อ คล้ายของผู้ชาย ขอบผ้าชั้นบนทำเป็นวงโค้งเห็นส่วนท้อง บางทีมีเข็มขัด ผ้าปล่อยชายลงไปทางด้านขวา นิยมใส่กำไลมือและเท้า สำหรับผู้ชาย ส่วนใหญ่จะนุ่งผ้าแบบชายพกตัว แล้วคาดด้วยเข็มขัดโลหะ ปล่อยชายผ้าย่อยเป็นกระหนกอย่างสวยงาม ส่วนพวกพราหมณ์ นุ่งผ้าสั้นเหนือเข่า คล้ายกางเกง หรือการโจงกระเบน

สมัยลพบุรี

ในสมัยลพบุรี การแต่งกายจะคล้ายคลึงกับกัมพูชา สตรีไม่สวมเสื้อ ใส่ทรงคอ มีลวดลายเป็นแผ่นใหญ่ นุ่งผ้าให้ชายมาซ้อนกันตรงหน้า แล้วปล่อยชายผ้าออกสองข้างเป็นปลี บางทีปล่อยชายยาวลงไปถึงสะโพกด้านขวาและซ้าย อันเป็นลักษณะของชายไหว คาดเข็มขัดขนาดใหญ่ มีลวดลายสวยงาม ส่วนการแต่งกายของชาย นิยมนุ่งผ้าสูงด้านขวา ทับด้านซ้าย แล้วทิ้งชายเป็นกาบขนาดใหญ่ คาดด้วยเข็มขัด ซึ่งมีลวดลายประดับ ผูกเป็นปมเงื่อน ส่วนใหญ่นุ่งสั้นเหนือเข่า ทิ้งชายพกออกมาข้างหน้าเป็นแผ่นใหญ่

สมัยเชียงแสน

จากการที่อาณาจักรเชียงแสนมีประชากรหลายเชื้อชาติและเผ่าพันธุ์อยู่รวมกัน ทำให้การแต่งกายมีลักษณะผสมของหลายเผ่าพันธุ์ สตรีเชียงแสนนิยมนุ่งผ้าขึ้นที่นเมืองในลักษณะผ้าถุง ยาวกรอมข้อเท้า มีผ้าคาดอกและสไบห่ม ส่วนผู้ชายจะมีกางเกงอยู่ข้างใน มีผ้านุ่งเป็นจีบเป็นกลีบๆ มีเข็มขัดคาดทับผ้านุ่ง อาจมีผ้าซ้อนเรียงลงมาถึง 5 ชั้น วิชาชายออกเป็นปลีๆ ทางด้านข้าง ตอนบนผ้านุ่งจะมีลักษณะคล้ายชายไหวชายแครง และนิยมนุ่งผ้าสองชาย (นิคม มุสิกคามะ:ม.ป.ป)

สมัยสุโขทัย

การแต่งกายของเจ้านายและชนชั้นสูงของสมัยสุโขทัย จะมีลักษณะแตกต่างไปจากการแต่งกายของคนธรรมดา คือ พระมหากษัตริย์จะมีฉลองพระองค์ 2 ชั้น ข้างนอกแขนสั้น และข้างในแขนยาว มีผ้าคาดบั้นพระองค์ เดิมทรงสนับเพลลา ต่อมานุ่งผ้าทับสนับเพลลา ทำให้เห็นแต่ชายสนับเพลลาไหลลงมาเหนือข้อเท้า ชอบชายสนับเพลลาจะมีการตกแต่งด้วยการปักเย็บลวดลายสวยงาม ส่วนเจ้านายฝ่ายหญิง ทรงฉลองพระองค์พอดีพระองค์ แขนยาวถึงพระกะโปกะ(ข้อศอก) คอแหลมป้ายไปทางซ้าย ฉลองพระองค์ยาวไปถึงบั้นพระองค์ บางครั้งทรงผ้าคลุมพระอังสะ ซึ่งเป็นผ้ายกบ้าง ผ้าด้ายบ้าง ไหมเทศบ้าง มีหลายสี เช่นสีแดงอ่อน สีแดงสด สีชมพู สีเหลือง นิยมอบให้หอมด้วยกลิ่นธูป ทรงขึ้นยาวกรอมพระบาท 2 ชั้น

ส่วนชาวบ้านผู้ชาย นิยมนุ่งกางเกงแค้เขา ใส่เสื้อผูกกลางอก คาดผ้าขาวม้าทับเสื้อ ส่วนผู้หญิงนุ่งขึ้น ห่มผ้า (ใช้แถบผ้าคาดอก) ลวดลายของผ้าขึ้นมีหลายแบบเช่นลายขวาง ดินและ

เขวเป็นสีดำ เป็นของเชียงใหม่ ลายลง มีขอบดำ เป็นของชาวอุบลฯ ลายขวางแดงกับดำเป็นของน่าน
แพร์ ลายกนก เทพพนม และลายประจำยาม เป็นของไทยใหญ่ (พระพิจารณ์กมลจักร:2515)

สมัยอยุธยา

อยุธยาเป็นราชธานีไทยอยู่นานมากในประวัติศาสตร์ไทย คือยาวนานถึง 200 ปี ใน
ช่วงเวลานานถึง 200 ปีนี้ มีเหตุการณ์ต่างๆเกิดขึ้นมากมาย ทำให้อยุธยามีทั้งช่วงเวลาที่ยิ่งเรือง และ
ช่วงเวลาที่ย่ำแย่ เมื่อถึงยุครุ่งเรือง กรุงศรีอยุธยาที่มีความเจริญเข้มแข็ง สามารถส่งครามชนะ
บ้านเมืองต่างๆ ได้มาเป็นเมืองขึ้นมากมาย และเมื่อถึงเวลาเสื่อมอ่อนแอ กรุงศรีอยุธยาถูกรื้อฟื้น
บ้านทรูทราน จนเหลือเพียงหล้าในบางสมัย และในช่วงสมัยที่อยุธยาเป็นราชธานีนี้เอง ที่เราได้มีการติด
ต่อด้านค้าขายกับต่างชาติที่เดินทางจากภูมิภาคต่างๆของโลก ที่ได้แก่ชาวตะวันตก จีน ญี่ปุ่น และอินเดีย
รวมทั้งอาหาร ฝรั่งชีย ความสัมพันธ์กับต่างชาตินี้ก่อให้เกิดความปะปนของวัฒนธรรมด้านต่างๆ
ทั้งในเรื่องอาหารการกิน และการแต่งกาย

สตรีสูงศักดิ์ในสมัยอยุธยานิยมสวมเสื้อ แขนสั้น นุ่งจีบ ในงานพระราชพิธีต่างๆ เจ้า
นายผู้หญิงต้องสวมเสื้อ ที่ใช้ผ้าตะเบงมาน ผ้าคาดอกและผ้าสไบเฉียง ในรัชสมัยสมเด็จพระมหาจักร
พรรดิ ได้เสด็จออกทำศึกกับพม่า สมเด็จพระศรีสุริเยทัย พระธิดาสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมมยุม ปลอมเป็น
ชาย โดยเสด็จพระมหาจักรพรรดิในการรบด้วย และได้มีสตรีอื่นโดยเสด็จด้วยเป็นจำนวนมาก ทำให้
สตรีไทยในยุคนั้นเลิกไว้ผมมวย และพากันนุ่งโจงกระเบนแบบชาย และใช้ผ้าสไบเฉียงแทนเสื้อ
เพราะสะดวกในการเคลื่อนไหว

จากจดหมายเหตุของฝรั่งกล่าวไว้ว่า ชาวสยามนิยมนุ่งผ้าเป็นสี่ๆ ผู้ชายใส่เสื้อสั้นใน
แขนครึ่งท่อน ส่วนผู้หญิง มีผ้าบางๆคาดไหล่ หรือปิดหน้าอก บนศีรษะมักจะมีปิ่นทองปักผมไว้ และ
สวมแหวนทองที่นิ้วมือ การแต่งกายเช่นนี้แต่งเหมือนกันทั้งคนจนและคนรวย จึงยากที่จะดูว่าใครรวย
ใครจน นอกจากจะรู้ราคาของชนิดผ้าที่นุ่งห่มนั้น (ซจจ สุขพานิช:2513)

และจากจดหมายเหตุของชาวตะวันตกอีกเช่นกัน ที่กล่าวว่า ชาวสยามไปไหนก็เดิน
ไปเท้าเปล่าๆ ศรีระก็เปลือย ท่อนล่างของร่างกายปกคลุมด้วยผ้าหลายๆ ยาวราว 5 แขน และบางทีก็
ใช้ผ้าม่วงเกลี้ยงๆ บ้าง เป็นดอกดวงบ้าง หรือทอที่ริมเป็นลายทอง หรือลายเงินบ้าง ในฤดูหนาว

บางเวลาชาวสยามก็ใช้ผ้าทอเป็นผ้าสาบ หรือผ้าฉวม หรือผ้าลายๆ คลุมบ่าและแขน เหมือนติดฝรั่ง ชายผ้านิยมพับเข้ากับแขนอย่างเรียบร้อย (พินาน แจ่มจรัส:2510)

ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ผู้หญิงนุ่งผ้าตามยาววงรอบตัวเช่นเดียวกับผู้ชาย แต่ผู้หญิงจะปล่อยผ้าตามกว้างคลุมลงมาถึงหน้าแข้ง (นุ่งจีบ) ทำนองกระโปรงของฝรั่ง แต่ผู้ชายใจกระเบนม้วนตลบขึ้นไปข้างหลังหว่างขา แต่เมื่อนุ่งนั้น ชักผ้าปล่อยเป็นชายพกห้อยยาวลงมาข้างหน้า ชายกระเบนนั้นเอาไปใจไว้ตรงที่รัดสะเอวข้างหลัง มักจะมีผ้าคาดหุงรัดคล้ายๆกับเข็มขัด ชายผ้าที่ชักห้อยลงมาไว้ชายหนึ่งนั้น เพราะชาวสยามไม่มีกระเป๋าก้น ผ้านุ่งมักตลบชายพกขึ้นไปห่อ ล้อมหมากเหน็บไว้กับผ้านุ่ง

สมัยกรุงธนบุรี

สมัยธนบุรี เป็นช่วงเวลาของการตั้งตัวขึ้นใหม่จากการแตกพ่ายจากภัยสงคราม ดังนั้นยุคนี้จึงเป็นเพียงการรวบรวมพลังเพื่อตั้งตัวใหม่ ในระยะเวลาอันสั้น ย่อมไม่อาจสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆขึ้นได้ จึงทำเพียงรักษาแบบแผนเดิมที่เป็นอยู่ในสมัยอยุธยาไว้ในทุกด้าน อาทิ ศิลป วัฒนธรรม วรรณคดี และการแต่งกาย

สมัยรัตนโกสินทร์

หลักฐานแสดงการแต่งกายสมัยรัตนโกสินทร์ ยังคงปรากฏอยู่ให้ค้นคว้ามากมาย ทั้งหลักฐานทางด้านโบราณคดี จิตรกรรม และหลักฐานของเอกสารต่างๆ

ในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ เจ้านายผู้หญิงนุ่งจีบบ้าง ใจบบ้าง เจ้านายผู้ชายนุ่งใจ ในงานพิธีสำคัญ อาจทรงสนับเพลาด้วย

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 โปรดให้นำนางในนุ่งจีบ มีแต่ท่านเจ้าคุณพระประยูรวงศ์เท่านั้นที่สามารถนุ่งใจแบบรัชกาลที่ 4 ขึ้นเฝ้าได้ หลังจากเสด็จประพาสสิงคโปร์ โปรดให้แก้ไขเครื่องแต่งกายเข้าเฝ้าใหม่ สำหรับการแต่งกายของนางในยังคงโปรดให้นุ่งจีบและห่มสไบแพรวอิงกับตัวเปล่าอยู่อย่างเดิม จนถึงงานพระบรมราชาภิเษกครั้งหลังจึงดำรัสให้เปลี่ยนเครื่องแต่งตัวผู้หญิงเป็นแบบใหม่ คือให้คงแบบนุ่งจีบไว้อย่างเดิม สำหรับแต่งกับหม่อมตาด

เมื่อแต่งชุดใหญ่ โดยปกติให้เลิกนุ่งจีบเปลี่ยนเป็นนุ่งโจงอย่างเดิม และให้สวมเกือกบูต กับถุงเท้า
ตลอดน่องด้วย

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 ทรงมีพระราชดำริว่าบ้านเมืองอยู่ในความสมบูรณ์แล้ว ผู้
หญิงควรจะกลับมานุ่งจีบ แต่งตัวเหมือนเวลาบ้านเมืองดีได้ แต่เพื่อจะให้คนไทยร่วมกันเห็นใจได้
จึงโปรดเกล้าฯ ให้ผู้หญิงนุ่งซิ่นเหมือนกันหมด

ส่วนขุนนางในรัชกาลที่ 1 ไม่ใส่เสื้อเข้าเฝ้า นุ่งโจงกระเบน ต่อมา ในรัชกาลที่ 3 ไม่
โปรดให้ใส่เสื้อเข้าเฝ้า ถ้าอากาศเย็นจนหิวพระถันของพระนั่งเกล้าฯ รู้ จึงจะใส่เสื้อเข้าเฝ้าได้ มิฉะนั้น
ถ้าใครใส่เสื้อเข้าเฝ้าจะถูกลงโทษ ให้วิดน้ำเข้าท้องหุงพระเมรุ อนึ่งถ้าจะสังเกตขุนนางที่ฐานะต่างกัน
จะดูจากผ้าสมปักที่นุ่ง เพราะผ้าสมปักมีลายและสีต่างๆกัน ขุนนางชั้นเสนาบดีนุ่งผ้าสมปักมุกทอง
นาก ขุนนางชั้นต่ำลงมานุ่งสมปักยกและสมปักลาย

ครั้นในรัชกาลที่ 4 โปรดให้ขุนนางสวมเสื้อเข้าเฝ้า คือใส่เสื้อทรงกระบอก คาดสาย
เสื้อคอตั้งนิดๆ และนุ่งโจงกระเบน

ผู้หญิงนุ่งโจงกระเบน ใส่เสื้อทรงกระบอก แล้วห่มแถบผ้าทับ

ในรัชกาลที่ 5 โปรดให้ขุนนางข้าราชการ และเจ้านายใส่เสื้อและนุ่งผ้าม่วงโจง
กระเบนเข้าเฝ้า และแม้แต่ในกาลเฝ้าอย่างฝรั่ง เวลารับแขกเมืองโปรดให้ใส่เครื่องแบบมีผ้าผูกคอใส่
ถุงน่องรองเท้าอย่างฝรั่ง แต่ยังไม่นุ่งถุงผ้าไหมม่วงโจงแบบไทยอย่างเดิม

ขุนนางไทยมานุ่งกางเกงแพขนนกนุ่งโจงกระเบนในสมัยรัชกาลที่ 6

สำหรับประชาชนทั่วไปในสมัยรัตนโกสินทร์นั้น ในช่วงรัชกาลที่ 1 - 3 ชาวบ้านนุ่งผ้า
ลอมชวย คือนุ่งหยักรั้งบ้าง นุ่งโจงกระเบนบ้าง

ดังนั้นเราจะเห็นได้ว่าผ้านุ่งมีบทบาทที่สำคัญอย่างมากในการแต่งกายของคนไทย
ตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน

สำหรับผ้าที่ใช้ทำผ้านุ่งนั้น เท้าที่พบเกิดจากกรรมวิธีการผลิตที่สำคัญ 2 วิธีด้วยกัน คือ เกิดจากการทอ และการทิมพ์ ซึ่งแต่ละกรรมวิธีก็มีรายละเอียดที่น่าสนใจมากมาย แต่ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะผ้าทอเท่านั้น และเมื่อกล่าวถึงการทอผ้า เพื่อจะให้เข้าใจถึงเรื่องการทอผ้าในประเทศไทย จึงเห็นควรจะได้กล่าวถึงพัฒนาการการทอผ้าในประเทศไทยไว้สักเล็กน้อย

พัฒนาการการทอผ้าในประเทศไทย

ถ้าจะพูดถึงการทอผ้าในประเทศไทยแล้ว อาจกล่าวได้ว่า เดิมนั้น พื้นฐานมาจากการทอแบบอุตสาหกรรมในครอบครัว คือทอใช้เองในบ้าน ในลักษณะ Cottage Textile ปริมาณการทอก็ทอเท่าที่จำเป็นต้องใช้ ระยะเวลาที่ใช้ในการทอไม่จำกัด เพราะมีเวลาว่างเมื่อใดก็ทอไปเรื่อยๆ เสร็จเมื่อใดก็เมื่อนั้น

ภายหลังจากที่ประเทศไทยเปิดประเทศโดยลงนามในสนธิสัญญาบาวริง ในปี พ.ศ. 2398 ทำให้สินค้าต่างๆ โดยเฉพาะสินค้าผ้าถูกส่งเข้ามาขายจนทำให้หัตถกรรมของไทยเสื่อมลงไปมาก เนื่องจากราชนิยมซื้อสินค้าเหล่านั้น จึงไม่ค่อยผลิตขึ้นใช้ สินค้าจากต่างประเทศนั้นผลิตด้วยเครื่องจักร สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายน้อย เพราะผลิตครั้งละมากๆ และสามารถผลิตได้รวดเร็วทันต้องการ ส่วนที่ไทยทำนั้นทอด้วยมือ เสียเวลานานกว่าจะเสร็จ และเทียบแล้วค่าใช้จ่ายมากกว่า ทำให้ราคาสูงกว่าของต่างประเทศ (นิติ กสิโกศล:2535)

การสั่งซื้อผ้าต่างประเทศทำให้ประเทศไทยต้องเสียเงินตราให้กับต่างประเทศเป็นค่าผ้าปีละมากๆ ดังที่เจ้าพระยาวงษาอนุประพันธ์ เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ ได้เขียนไว้ในคำนำหนังสือเรื่องการทอผ้า ของขุนสิทธิโกสิย์พันธ์ุว่า ในปี ร.ศ. 127 ปีเดียว ประเทศเราซื้อผ้าจากต่างประเทศ เป็นเงินถึง 20,228,940 บาท

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเล็งเห็นความสำคัญของการทอผ้า จึงโปรดเกล้าให้ส่งเสริมการเลี้ยงไหมและการทอผ้าเป็นการใหญ่ โดยเริ่มในปี พ.ศ. 2444

ต่อมาในปี พ.ศ. 2446 ได้ยกฐานะแผนกไหมขึ้นเป็นกรม เรียกว่า "กรมช่างไหม" และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระบรมวงศ์เธอกรมหมื่นพิชัยมหินทรโรดม (แต่ครั้งยังดำรงพระยศเป็นพระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าเทวีพัฒนพงษ์ เป็นอธิบดี) ตั้งที่ว่าการ ณ ตำบลทุ่งศาลาแดง

ในกลางปี พ.ศ. 2448 ได้จัดการสอนวิชาแผนกกรรมของชั้นอีกแผนกหนึ่ง และได้ตั้งชื่อโรงเรียนเสียใหม่ว่า 'โรงเรียนวิชาการทาะปลูก' เพื่อส่งเสริมการเลี้ยงไหม สาวไหม และการทอผ้า และในปีเดียวกันนี้เองก็ได้ตั้งสาขาขึ้นที่จังหวัดบุรีรัมย์ และในปีต่อมา ได้ขยายกิจกรรมไปยังอำเภออื่นๆด้วย ได้แก่ อำเภอสุวรรณภูมิ อำเภอรัตนบุรี อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย ต่อมาได้ขยายสาขาไปยังจังหวัดอื่นๆ เช่น นครราชสีมาและร้อยเอ็ด

ในปี ร.ศ. 129 (พ.ศ. 2454) รัฐบาลได้ส่งเสริมการทอผ้าอย่างเต็มที่โดยจ้างผู้ชำนาญการทอผ้าเข้ามาแนะนำฝึกหัดให้ราษฎรรู้จักวิธีการทอผ้าที่ถูกแบบแผน และพร้อมกันนี้ รัฐบาลก็ได้สั่งซื้อเครื่องทอผ้าอย่างดีที่เหมาะสมแก่การทอผ้าในประเทศไทย และนำไปตั้งที่สถานีฝึกหัดสอนการทอผ้า ซึ่งตั้งขึ้นที่มณฑลนครราชสีมา และขยายการอบรมและการสอนไปยังมณฑลอื่นๆด้วย ผู้ที่จบการอบรมแล้ว ออกไปยังภูมิดำเนาเดิมของตน ถ้าได้ถ่ายทอดวิชาการทอผ้าที่ได้รับการอบรมมาจากผู้อื่น จำนวนไม่ต่ำกว่า 30 คน และทางเจ้าหน้าที่ของกระทรวงได้ทดสอบคนเหล่านั้นเห็นว่ามีความรู้ตามมาตรฐาน ก็จะตกรางวัลให้แก่ผู้สอนเป็นเงิน 2 ชั่ง สิ่งเหล่านี้ล้วนแสดงเจตนารมณ์ที่แน่วแน่ของรัฐบาล ที่จะส่งเสริมให้ราษฎรหันมาสนใจการทอผ้า และสนับสนุนให้ได้รับความรู้เกี่ยวกับการทอผ้า ที่ถูกต้อง เพื่อให้ประเทศเราสามารถผลิตผ้าได้พอใช้ในประเทศไทย ไม่ต้องเสียเงินปีละหลายๆ ไปซื้อผ้าจากต่างประเทศเข้ามาใช้ และต่อไปเราอาจจะได้ส่งผ้าที่ทอได้ในประเทศไปเป็นสินค้ายังต่างประเทศได้ด้วย

นับว่าความพยายามของรัฐบาลไม่ไร้ผล ดังจะเห็นจากเอกสารรัชกาลที่ 5 เกี่ยวกับการทาะปลูก กระทรวงเกษตรธิการ เรื่องที่ 1112 ตอนที่ 1 เล่ม 48 เรื่องเทศาภิบาลนครราชสีมา ส่งสำเนารายงานของขุนชำนาญไปตรวจการทาะปลูก และการทำมาหาเลี้ยงชีพของราษฎรในท้องที่อำเภอปักธงไชย ความว่า ราษฎรที่ทำการทอผ้าในท้องที่อำเภอนี้มี 2 จำพวก พวกที่หนึ่งทอผ้าด้วยเพื่อประโยชน์ใช้เองในบ้านเรือน พวกเหล่านี้มักอยู่ตามตำบล และหมู่บ้านที่ห่างไกลจากที่ว่าการอำเภอ เช่นตำบลเมืองปักนับว่าทำกันมากเป็นที่ 1 ตำบลจะโปะเป็นที่ 2 และตำบลนอกออกเป็น 3 รวมจำนวนคนที่ทำการทอผ้าใหม่ ในเวลานี้มี 656 คน พวกเหล่านี้ทอเป็นสินค้าทั้งสิ้น ผ้าที่ทอคือผ้าม่วงหางกระรอก และผ้าม่วงพื้น

ต่อมาปี พ.ศ. 2476 วงการทหารไทยได้ตระหนักความจริงว่า ยามปกติ ราชการทหารต้องซื้อผ้าปีหนึ่งจำนวนไม่น้อยเลย ยิ่งในยามสงครามก็ยิ่งทวีปริมาณมากขึ้น ราชการไทย

ยังไม่มีอุตสาหกรรมประเภทนี้ ตราบนั้นก็ยังไม่สามารถจะผลิตความขาดแคลนเมื่อเกิดความจำเป็นขึ้น จึงได้เกิดโรงงานทอผ้าแห่งแรกในประวัติศาสตร์ของประเทศไทยขึ้น ใช้ชื่อว่าโรงงานฝ้ายสยามเป็นแผนกหนึ่งอยู่ในกรมอาภรณ์ภัณฑ์ สังกัดกระทรวงกลาโหม มีกำลังเครื่องจักรปั่นด้าย 3272 หลอด เครื่องทอผ้ามุ้งทหาร 26 เครื่อง เครื่องทอผ้าเลื้อยขึ้นในทหาร 18 เครื่อง เครื่องทอผ้าลายสองแบบทหาร 28 เครื่อง เครื่องจักรเตรียมเส้นด้ายสำหรับทอผ้า 1 ชุด เครื่องย้อมผ้า 1 ชุด เครื่องทำสำลีสับโลหิต 1 ชุด และหม้อต้มน้ำเครื่องพร้อม 1 ชุด ได้ทำพิธีเปิดเป็นทางการเมื่อวันที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2478 และในปี พ.ศ. 2482 ก็ได้ตั้งโรงงานภาคเหนือขึ้นที่จังหวัดพิษณุโลก โดยมีเครื่องทอเริ่มแรก 100 เครื่อง

ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง เมื่อ พ.ศ. 2485 โรงงานฝ้ายสยามไปสังกัดกรมโรงงานอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม ใช้ชื่อใหม่ว่า "โรงงานทอผ้าไทย" จนถึง พ.ศ. 2497 จึงโอนมาสังกัดกระทรวงกลาโหมอีก โดยอยู่ในการควบคุมดูแลของกรมอุตสาหกรรมทหาร ครั้น พ.ศ. 2498 ก็แปรสภาพเป็นองค์การนิติบุคคล ตั้งชื่อใหม่เป็น "องค์การทอผ้า" อยู่ในความควบคุมและดูแลของกรมการอุตสาหกรรมทหารเช่นเดิม

ส่วนโรงงานพิษณุโลกต่อมาได้ซื้อเครื่องปั่นด้าย 21600 หลอด เครื่องทอผ้า 400 เครื่อง เครื่องย้อมและเครื่องแต่งสำเร็จ 1 ชุด เครื่องกำเนิดไฟฟ้า 3000 กิโลวัตต์ เปิดดำเนินงานได้ตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม ปี 2500

นับตั้งแต่โรงงานฝ้ายสยามอุบัติขึ้นเป็นแห่งแรกจนถึงสมัยปัจจุบัน ได้มีโรงงานปั่นด้ายทอผ้าของเอกชนตั้งขึ้นอีก ทั้งโรงงานขนาดเล็ก และโรงงานขนาดใหญ่ คือโรงงานปั่นด้ายและทอผ้ามากมาย ซึ่งได้ผลิตผ้าทุกชนิดออกจำหน่ายภายในประเทศและส่งออกนอกประเทศ เพื่อนำเงินตราต่างประเทศเข้ามาภายในประเทศ เป็นการช่วยให้เศรษฐกิจของประเทศดีขึ้น

ที่กล่าวมาข้างต้นนี้ เป็นพัฒนาการการทอผ้าในประเทศไทย ที่พัฒนาไปสู่อุตสาหกรรมทอผ้าในปัจจุบัน เป็นการปฏิวัติถึงภาพกว้างๆ อย่างคร่าวๆ เพราะในปัจจุบัน อุตสาหกรรมปั่นด้ายได้เข้ามามีบทบาท ไม่นิยมในการทำผ้าทอมือ เพราะในบางท้องถิ่นไม่สามารถผลิตฝ้ายเองได้ จึงซื้อด้ายจากโรงงานมาทอผ้ากัน

ผ้าในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย

คนไทยที่มีความสามารถในการทอผ้าชนิดต่าง ๆ นั้น กระจุกกระจายกันตั้งถิ่นฐานอยู่ในส่วนต่างๆของประเทศ คนเหล่านี้ได้สืบสายงานศิลปะบนผืนผ้าต่อกันมาหลายชั่วคนทำให้ยังคงมีผลผลิตที่งดงามน่าตื่นใจปรากฏอยู่ที่จังหวัดโน้นบ้างจังหวัดนี้บ้างมากมาย ผู้เขียนคิดว่าภารกิจที่ศึกษางานศิลปะบนผืนผ้าเหล่านี้ให้ได้ภาพชัดเจนควรจะแยกศึกษาไปแต่ละภาค เพื่อดูว่าในภาคใดมีชาวไทยกลุ่มใดที่ยังคงผลิตงานเหล่านี้และผลงานของเขามีสิ่งใดเป็นลักษณะเด่นที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่ม และการที่ภูมิภาคหนึ่งผลิตงานได้เพียงบางประเภทเป็นเพราะเหตุใด ตัวอย่างเช่น ภาคเหนือจะไม่ค่อยผลิตผ้าไหมเพราะไทยยวนที่อยู่ทางภาคเหนือไม่ชอบเลี้ยงไหม ดังนี้ เป็นต้น

ภาคกลาง

ในภาคกลางแหล่งทอผ้าที่เด่นที่สุดเห็นจะได้แก่จังหวัดราชบุรี ที่ตำบลคูบัว สำหรับในจังหวัดอื่น ๆ ก็มีบ้าง เช่นที่จังหวัดเพชรบุรี, นครปฐม และสุพรรณบุรี ซึ่งพวกไทยทรงดำหรือพวนตั้งถิ่นฐานอยู่

ชาวบ้านที่ตำบลคูบัวประมาณร้อยละ 80 เป็นผู้ที่สืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษชาวเมืองเชียงแสนโยนก อาณาจักรล้านนาไทย เรียกตัวเองว่า "ยวน" ชาวยวนในจังหวัดราชบุรีจึงมีชื่อเรียกว่า "ชาวล้านนาไทยห่างถิ่น"

ความเป็นมาของชาวล้านนาไทยห่างถิ่นนี้มีอยู่ว่า ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พม่ามีอิทธิพลทางดินแดนล้านนาไทย ได้ยึดเมืองเชียงแสน เมื่อตีได้ก็รื้อเมืองแล้วกวาดต้อนชาวไทยยวนมาที่กรุงเทพฯ แล้วให้ไปตั้งถิ่นฐานที่ราชบุรี ซึ่งแรกทีเดียว ให้อยู่กันที่ตำบลบ้านไถ่นที อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี ต่อมาได้ย้ายไปอยู่ตามตำบลต่างๆ ในจังหวัดราชบุรี อาทิเช่น ตำบลคูบัว ตำบลดอนแร่ อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี และตำบลรางบัว อำเภอจอมบึง จังหวัดราชบุรี การแต่งกายของชาวยวนที่ราชบุรี มีความเชื่อว่า ผู้หญิงจะต้องฝึกหัดทอผ้าขึ้น โดยเฉพาะขึ้นตีนจก เพราะในชุมชนมีค่านิยมว่า สตรีใดที่สามารถทอผ้าจกได้ จะเป็นผู้มีคุณสมบัติของกุลสตรีที่เหมาะสมที่จะเป็นแม่บ้านแม่เรือน ในแต่ละครัวเรือน จะต้องมีการสอนและฝึกหัดให้แก่ลูกสาว เมื่อใดที่ลูกสาวออกเหย้าออกเรือน ผู้เป็นแม่จะเตรียมขึ้นตีนจกไว้เป็นของขวัญรับไหว้ในวันแต่งงาน ผ้าชิ้นนั้นจะถูก

เก็บไว้อย่างมิดชิด เป็นมรดกตกทอดถึงลูกหลานในเวลาต่อมา ผ้าชิ้นดินจกบางผืนที่ถูกเก็บงำไว้มีอายุมากกว่า 100 ปี

การพุ่งขึ้นของสตรีชาวราชบุรี จะแตกต่างกันออกไปตามโอกาสและวัย กล่าวคือ ผู้เฒ่า เมื่ออยู่บ้านทำงานบ้าน จะพุ่งขึ้นที่เรียกว่า ขึ้นแต่ เมื่อจะออกงานหญิงสาวจะพุ่งขึ้นตา แต่เมื่อไปงานบุญงานพิธีจะพุ่งขึ้นตีนจก แสดงให้เห็นว่า ผ้าชิ้นดินจกนั้นเป็นของมีค่า จะใช้พุ่งก็ต่อเมื่อออกสังคมที่จะไปพบปะผู้คน เพื่อความมีหน้ามีตาในสังคม

ผ้าจกจัดเป็นมรดกทางศิลปหัตถกรรมของชาวบ้าน ทำโดยวิธีจก วัตถุประสงค์ในการทำผ้าจกแตกต่างกันไปตามที่ความต้องการ เช่น ทอจกสำหรับประกอบเป็นเชิงขึ้น (ตีนขึ้น) เรียกว่า ขึ้นตีนจก ทอจกเป็นผ้าคลุมศีรษะขนาด ทอจกเป็นผ้าขาวม้า ทอจกเป็นผ้าเช็ดหน้า ฉะนั้น คำว่าผ้าจกจึงเป็นคำกลางๆ หมายถึงผ้าที่ทอด้วยวิธีจก ส่วนขึ้นตีนจกหมายถึงขึ้นที่มีเชิงเป็นผ้าจก หรือจกทั้งตัว

สำหรับลวดลายของผ้าจกที่ราชบุรีนั้น ได้ถ่ายทอดตามแบบโบราณมาโดยตลอด มิได้เปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาลายให้แตกต่างกันไปจากเดิมเลย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผ้าจกสำหรับประกอบตีนขึ้น ยังคงรักษาและถ่ายทอดลายจากดั้งเดิมไว้ คงความปราณีต และสีสันไว้อย่างเดิม

ลวดลายที่ใช้จกเป็นลายหลักได้แก่ ลายดอกเขี้ยว ลายโค้งแก้ง ลายกาบ ลายหัก ลายหน้าหมอน นกคู่กินน้ำฮ่อมเต้าซึ่งลายนกกู่กินน้ำฮ่อมเต้า หรือฮ่อมตันนี้ มีลักษณะคล้ายลายนก หรือหงส์คู่ ของผ้าจกจากตำบลน้ำอ่าง อำเภอตรอม จังหวัดอุตรดิตถ์ และลายผ้าจกลายนกกู่ของอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ หรือจกลายผสม เช่น เขียวผสมโค้งแก้ง ลายกาบผสมลายหน้าหมอน ฯลฯ สุดแล้วแต่ครอบครัวใดจะถนัดลายใด นอกจากลายที่เป็นหลักของผืนแล้ว ในแต่ละผืน ต้องจกลายประกอบของเชิง เช่น มะลิเลื้อย กูดซ้อนขอ ขอประแจ ดอกแก้ว ดอกข้างดอก และ ชะเป่า

ในบรรดาลวดลายทั้งหมดที่นิยมทอในลายจกของราชบุรี ลายนกกู่กินน้ำฮ่อมเต้า เป็นลายที่โดดเด่นที่สุด สีสันของผ้าจกจากราชบุรีจะเป็นจกสีแดงบนพื้นสีดำ มีเหลืองแซม นีถือเป็นเอกลักษณ์ แต่อย่างไรก็ตาม จกจากแต่ละท้องถิ่นในราชบุรี ก็จะมีรายละเอียดของเอกลักษณ์ที่แตกต่างกันออกไป

สำหรับแหล่งกำเนิดผ้าจกที่จังหวัดราชบุรี มีดังนี้

1 ตระกูลคูบัว

2 ตระกูลดอนแร่

3 ตระกูลหนองโพและบางกระโด

ผ้าจกตระกูลคูบัว เป็นผ้าจกที่มีกำเหนิดที่ตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี ลายที่เป็นลักษณะเด่นของตระกูลนี้คือ ลายดอกเขีย ลายโก้งแก้ง ลายหน้าหมอน นกคูกินน้ำอ่วมเต้า เป็นลายหลัก การจกจะใช้เส้นด้ายยืนสีดำ ไม่มีความหลากหลายของลายประกอบ สีจะเป็นดำ ดำ จกแดง และแซมเหลืองเป็นหลัก ความกว้างของเชิงจกจะประมาณ 9 - 11 นิ้ว

ผ้าจกตระกูลดอนแร่ เป็นผ้าจกที่มีกำเหนิดที่ตำบลดอนแร่ ห้วยไม้ หนองปลาหมอก และรางบัว ลายที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของผ้าตระกูลนี้ได้แก่ ลายกาบ และนกกูกินน้ำอ่วมเต้า เป็นหลัก ลักษณะของลายจะเว้นพื้นที่ไว้ให้น้อย จกลายประกอบแน่นติดกัน ทำให้ความเด่นชัดของลายลดน้อยลง และจะหลากหลายด้วยลายประกอบ ส่วนสีเส้นนั้นจะเป็นสีแดงดำ ขนาดความกว้างของเชิงจกจะกว้างและหนากว่าผ้าจกตระกูลคูบัว

ผ้าจกตระกูลหนองโพ และบางกระโด ทำที่รวบรวมได้ในพื้นที่ตำบลหนองโพ บางกระโด และหนองอ้อ ในเขตอำเภอโพธาราม มีลักษณะของลวดลายสีเส้นและขนาดกว้างใกล้เคียงกับผ้าตระกูลคูบัว แต่จะแตกต่างตรงที่รูปลักษณะของนกกินน้ำอ่วมเต้า ตระกูลคูบัวเป็นรูปลักษณะของสิงห์ในผ้าจกที่เก็บได้จากหนองโพ บางกระโด

การถ่ายทอดศิลปการทอผ้าจกของคนสมัยก่อน จะถ่ายทอดให้แก่ลูกหลาน ผู้เป็นแม่จะสอนการจกต่างกันในผืนผ้าเก่าที่ใช้เป็นต้นแบบ การสอนก็ใช้วิธีตาต่อตา มือต่อมือ ประกบตัวคือผู้เป็นแม่จะใช้ชนม่นเขี่ยเส้นด้ายที่ผูกมัดเป็นลายต่างๆให้ ผู้ฝึกหัดต้องตั้งใจจดจำไว้ ผู้ที่มีความมุ่งมั่นพยายาม และมีความจำเป็นเลิศเท่านั้น จึงจะไม่เกิดความรู้สึกเบื่อหน่ายต่อการฝึกหัดทอ เพราะสิ่งเหล่านี้ต้องใช้เวลา เมื่อฝึกหัดทอไปเรื่อยๆ ลายต่อลาย ผืนต่อผืน ก็จะกลายเป็นทักษะ มีความชำนาญในการทอ และสอนสืบต่อกันลงมาในรุ่นลูกรุ่นหลานของทุกครอบครัว

การทอผ้าจกในอดีต จะทอขึ้นเพื่อไว้ใช้ในครอบครัว แม้จะทอไว้สำหรับเป็นผ้ารับไหว้เมื่อลูกสาวออกเรือน หรือทอไว้สำหรับรับขวัญข้าว เมื่อเก็บเกี่ยวเอาข้าวขึ้นยุ้งแล้ว การทอมิได้เร่งร้อน มีเวลาเมื่อใดก็จะทอไปเรื่อยๆ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อนำผ้าเหล่านี้มอบให้แก่ลูกหลานอันเป็นที่รัก และผู้ใหญ่ที่นับถือ

ในปัจจุบัน เนื่องจากการฟื้นฟูความนิยมผ้าดินจกมากขึ้น ทำให้ เจตนารมณ์ในการทอกลายเป็นเพื่อการค้า เพื่อหารายได้ที่เป็นเม็ดเงินมาเลี้ยงดูครอบครัว ทุกอย่างต้องหันต่อความต้องการ ไม่อาจจะรอให้ค่อยๆทอใช้เวลาเป็นปีๆได้ ทำให้ผลงานที่ออกมามีคุณค่าด้อยลงไปกว่าเดิม เพราะไม่มีความรักและความผูกพันอยู่ในผืนผ้านั้น

สำหรับสีของผ้าทอของชนกลุ่มไทยยวน จะนิยมใช้สีสีกมกสิน เป็นสีสวยแบบคลาสสิก และจะใช้เส้นยืนสีดำและสีแดง

ภาคเหนือ

ทางภาคเหนือหรือล้านนาไทยนั้น มีประชากรที่ประกอบด้วยคนไทยหลายกลุ่ม ตั้งถิ่นฐานอยู่ในจังหวัดต่างๆทางภาคเหนือได้แก่ เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน ไทลื้อที่อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา ไทลื้อที่อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ไทลื้อจากเมืองเงินที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานที่อำเภอทุ่งช้างจังหวัดน่าน ไทพวน ไทยเซ่ง ที่สุโขทัย

ชาวไทยที่อาศัยอยู่ในล้านนากลุ่มใหญ่ก็คือชาวไทยยวน หรือ ชาวไทล้านนา ซึ่งมักจะเรียกตนเองว่า คนเมือง ส่วนชาวไทลื้อในล้านนาส่วนใหญ่ จะอพยพมาจากดินแดนสิบสองพันนาเข้ามาตั้งหลักแหล่งเมื่อประมาณ 200 ปีที่ผ่านมา ส่วนชาวไทยกลุ่มต่างๆ ที่อพยพมาจากประเทศลาว เข้ามาอาศัยอยู่ในเขตล้านนานั้น มักจะถูกเรียกขานว่าเป็นชาวลาว ส่วนไทยอีกกลุ่มหนึ่ง ที่เรียกกันว่า ไทเซิน เป็นคนไทยจากพื้นที่เดิมแถวเมืองเชียงตุง เข้าใจว่าจะเป็นคนไทยเผ่าเดียวกับไทลื้อ แถบเชียงรุ่ง สิบสองพันนา แต่มีถิ่นฐานอยู่แถบลุ่มแม่น้ำเซิน หรือแม่น้ำชิน หรือ ชั่น ในส่วนหนึ่งของรัฐฉาน หรือ ชานสเตทของพม่า ก็ยังมีกลุ่มชนที่เรียกว่าไทเซิน เซิน หรือ ชั่น เข้าใจว่าเป็นแม่น้ำไหลย้อนขึ้นเหนือด้วยลักษณะบังคับตามสภาพภูมิศาสตร์

คนไทยกลุ่มต่างๆเหล่านี้ แม้จะมาจากต่างกัน แต่ก็มีสิ่งหนึ่งที่เหมือนกันคือ ต่างก็มีความสามารถในการทอผ้าเหมือนกัน ดังนั้นในภาคเหนือจึงมีแหล่งผลิตผ้าทอมือหลายแห่ง และผลิตผ้าออกมาหลายแบบ อาทิเช่น ผ้ายก อันงามประณีตของเชียงใหม่ และลำพูน ความงามของผ้ายกเงินและยกทองของช่างทอทางเหนือนั้น ทำให้ราชสำนักทางกรุงเทพฯประทับใจ และสั่งทอจนช่างทอทำส่งแทบไม่ทัน นอกจากผ้ายกแล้ว ก็ยังมีผ้าจากที่งามละเอียด จากหลายจังหวัด เช่น จกแม่แจ่มที่เชียงใหม่ จกของอุทัยธานี และจกจากหาดเลี้ยว จังหวัดสุโขทัยเป็นต้น สำหรับจังหวัดน่าน ก็มีผ้าลายน้ำไหลที่ขึ้นชื่อลือชาในความงาม ผ้ามัดหมี่จากอุดรดิตถ์ อุทัยธานี และพิจิตร ดังนี้เป็นต้น

การทอผ้าของชาวโยนกหรือไทยวนนั้น ถือเป็นคุณสมบัติเฉพาะของกลุ่มชนแม้ว่าชาวไทยจะอพยพไปตั้งถิ่นฐานอยู่ที่ใดก็ตาม ลักษณะการทอผ้า รูปแบบของผ้าจะยังคงเดิมเป็นส่วนใหญ่ เช่นการทอผ้า ของชาวไทยวน หรือชาวโยนก ที่อำเภอลับแล จังหวัดอุดรดิตถ์ การทอผ้าที่ตำบลเสาไห้ จังหวัดสระบุรี การทอผ้าที่ตำบลคอนแร่ อำเภอเมืองจังหวัดราชบุรี เป็นต้น

ผ้าขึ้นไทยวนนั้นจะมีลักษณะเด่นคือ ช่วงกลางของผ้าขึ้นจะเป็นลายทางขวาง ซึ่งมีขนาดของลายเท่าๆกัน วิธีการเย็บ จะเย็บเป็นถุง คือเย็บต่อข้างเดียว ส่วนเอว จะต่อด้วยผ้าพื้นสีแดงหรือบางแห่ง อาจต่อด้วยสีขาวอีกช่วงหนึ่ง ผ้าขึ้นของไทยวนที่อำเภอแม่แจ่ม ตอนต้นของขึ้นมักจะเป็นสีดำ หรือสีแดง และถ้าเป็นขึ้นที่ใสในโอกาสพิเศษ ก็จะนิยมต่อดิ้นขึ้นด้วยดิ้นจก ซึ่งเป็นจกที่มีลวดลายละเอียดสวยงาม นิยมเรียกว่า “จกแม่แจ่ม”

วิธีทอจกของไทยวน นิยมทอจกด้วยวิธีการลับด้าน คือด้านหลังของลายผ้าจะอยู่ด้านบนของทิม ซึ่งต่างจากการทอจกของลาวพวน ที่จกจากด้านหน้าของลวดลายผ้า

ผ้าขึ้นของไทยวนที่พบ จะทำด้วยฝ้ายเป็นส่วนใหญ่ ไม่ค่อยพบที่ทำด้วยไหม สันนิษฐานว่า อาจเป็นเพราะ แต่เดิมพวกนี้ไม่นิยมเลี้ยงไหมก็เป็นได้

ผ้าขึ้นของไทยวนที่จังหวัดน่าน จะใช้เย็บสองข้างเป็นถุง (ตามแบบไทลื้อ) ขึ้นของทีนี้มีลักษณะพิเศษอยู่ 2 แบบ คือ

1 ชิ่นคำเคิบ เป็นชิ่นที่ทอด้วยวิธีเก็บซิด โดยใช้ดินทองเป็นเส้นพุ่งตลอดทั้งผืน ลวดลายชิ่นจะเป็นลวดลายขนาดเล็ก นิยมต่อตีนจกที่เย็บลวดลายจกด้วยดินทองเช่นกัน แต่บางผืนอาจจะไม่ต่อตีนจก แต่ทอด้วยผ้าฝ้ายสีพื้นธรรมดา

2 ชิ่นเชียงแสน เป็นชิ่นที่ทอด้วยลายขั้ดธรรมดาตลอดทั้งผืน แต่มีการจัดโครงสร้างของลายขวางเป็นระยะๆ ช่วงบนของตีนชิ่นจะนิยมใช้ฝ้าย ๒ สี ปั่นเข้าด้วยกันเป็นเส้นพุ่ง นิยมทอสีพื้นเป็นสีแดง ส่วนลายขวางจะใช้สีต่างๆออกไป ชื่อของชิ่นชนิดนี้แสดงถึงกำเนิดว่า เป็นแบบเก่าแก่ของชาวไทยในเชียงแสนมาแต่อดีต

ในจังหวัดแพร่ จะนิยมชิ่นตามะนาว ซึ่งเป็นชิ่นลายขวางสีเหลืองสลับสีเข้ม เช่นสีดำหรือสีม่วง ถ้าเป็นผืนที่พิเศษหน่อย ก็จะต่อเชิงด้วยตีนจก ซึ่งนิยมสีเหลืองด้วยเช่นกัน อีกแบบเรียกว่า "ชิ่นแห้ว" หรือ "ชิ่นก่านคอกควาย" เป็นชิ่นสีดำ มีริ้วสีแดงสองแถว คาดตรงตีนชิ่น

ในจังหวัดแพร่ นั้น นอกจากจะมีไทยวนแล้ว ยังมีกลุ่มไทลื้อด้วย การผสมผสานกันระหว่างวัฒนธรรมไทยวนและไทลื้อ ทำให้ลักษณะของผ้าชิ่นที่ทอจะแทบแยกกันไม่ออกว่า ภูงไหนเป็นของไทลื้อ หรือไทยวน แต่ถ้ามองให้ลึกซึ้ง จะพบว่า วิธีการทอที่พบเฉพาะกลุ่มของไทลื้อที่เมืองน่าน คือวิธีการมัดหมี่ ไทลื้อเรียกการมัดหมี่ว่า "มัดก่าน" หรือ"คาดก่าน" และเรียกชิ่นที่มีลวดลายมัดหมี่ว่า "ชิ่นก่าน"

นอกจากนี้ ยังมีวิธีสังเกตฝ้ายกของไทยวน และ ไทลื้อ คือ ลักษณะตีนจกของไทยวน ต่างจากของลาว และของไทลื้อตรงที่ ตีนจกของไทยวนทั่วไปจะมีลวดลายจกอยู่ตรงส่วนบนของชิ่น ตีนชิ่นส่วนล่างจะเป็นผ้าพื้นสีแดงธรรมดา ส่วนของลาว จะมีลวดลายจกเต็มตลอดตีนชิ่น และตีนชิ่นของชาวไทลื้อ จะไม่มีตีนจก ยกเว้น ไทลื้อจากเมืองเงิน ที่มีการตกแต่งลวดลายขนาดเล็กตรงตีนชิ่น ด้วยวิธีซิด และจกด้วย

ที่จังหวัดน่านนี้ มีผ้าชิ่นพื้นเมืองที่เด่นๆอยู่ ๔ ชนิดคือ ชิ่นน่าน ชิ่นป้อง ชิ่นตาเหลี่ยม และชิ่นลัวง

ชิ่นน่าน มีลักษณะที่เด่นมีปาน การทอรั้วใหญ่ สลับสีไม่เกิน ๓ สี เช่น ดำแดง ชมพู ม่วง จะใช้ด้ายสีเข้ม หรือสีอ่อนก็ได้ แต่ปลายชิ่น ที่เรียกกันว่า "ตีนชิ่น" จะต้องมีสีแดง และ

ปานใหญ่ที่ต่อจากดินขึ้นขึ้นไปจะใช้สีน้ำเงินเข้ม หรือสีม่วง เพียงสีเดียว และคั้นด้วยวิธีใหม่เงินใหม่ ทองทอสลับทั้งผืน ถ้าขอบสีทอง ก็จะทอคั้นด้วยไหมทอง หรือไหมดำ ดูงามจางระยับทั้งผืน

จีนป่อง มีลักษณะเด่นคือทอเป็นริ้วเล็กๆ ริ้วเล็กๆที่ทอสลับนั้น มีลายมุก แล้วคั้นด้วยวิธีใหม่เงิน หรือไหมทอง ต่อริ้วด้วยเส้นเส้นด้ายสีที่ชนิดเส้นเดียว จากนั้นก็ใช้ด้ายทอสลับสี เป็นริ้วเล็กๆ เหมือนกับแยกกลุ่มเส้นไหมออกเป็น ๒ ตอน การทอสลับกันเป็นคั้นๆ หรือ ป่อง จึงเรียกว่า จีนป่อง และจีนป่องนี้มีลายละม้ายคล้ายจีนตาเหลี่ยม เพียงแต่ใช้ไหมเงิน หรือไหมดำ ทอสลับริ้วเล็กริ้วใหญ่ สีสลับนั้นเป็นสีเดียวกันทั้งผืน เช่น พื้นแดง พื้นเขียว พื้นน้ำตาล สลับลายมุก เป็นต้น

จีนล้าง เป็นการทอลวดลายล้างด้วยมือ เป็นลายคล้ายน้ำไหล บางครั้งล้างเป็นรูปสัตว์ เช่น กระต่าย คั้นลายล้างเป็นลายเก็บมุกลายใหญ่

ลายทอผ้าที่สลับกับลายริ้วสีต่างๆ เรียกกันว่า ลายมุกนั้น มีลักษณะการทอคล้ายผ้าลายขีดของภาคอีสาน เพียงแต่เรียกต่างกัน ในภาคอีสานเรียกว่าลายขีด แต่ชาวน่านเรียกว่า ลายมุก เช่น มุกดอกแก้ว มุกดอกเป่า มุกลายดอกหมาก มุกลายข้าวลิบ เป็นต้น

จีนปาน และผ้าลายมุกนั้น เป็นผ้าทอพื้นเมืองที่ชาวบ้านทอใช้กันมานานแล้ว ก่อนที่จะมีการออกแบบลายน้ำไหล สำหรับลายน้ำไหลนั้น เป็นลายที่ทอกันในยุคหลัง มีผู้ค้นคว้าหาหลักฐานว่า ประมาณ ๘๐ - ๑๐๐ ปี และสันนิษฐานว่า การออกแบบลายนั้น พัฒนามาจากลายผ้าของชาวลื้อ และหลักฐานที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ ในคราวที่เจ้าผู้ครองนครน่านมีอำนาจ ก็จะไปกวาดต้อนผู้คนชาวลื้อมาทางตอนเหนือ แม้กระทั่งภาพจิตรกรรมฝาผนังที่วิหารวัดภูมินทร์ จังหวัดน่าน ก็เป็นช่างสกุลลื้อ ที่ได้วาดลวดลายผ้าจีนของผู้หญิงในรูปเป็นลายจีนลื้อทั้งหมด

ลายทอผ้าไหมน้ำไหล ที่ดัดแปลงมาจากลายผ้าของชาวลื้อนั้น สมัยแรกๆ นิยมใช้ไหมเงิน และไหมดำ ทอคั้นลายผ้า นั้น ตรงส่วนที่เป็นรอยหยักของกระแสน้ำ และจากนั้นก็ใส่ลายมุกรูปสัตว์แทรกไว้อีก เพื่อที่จะแสดงว่า ผู้แรกคิดลายทอผ้าไหมน้ำไหลนั้น ไม่ได้หยิบแบบของชาวลื้อมาทั้งผืน และบางผืนก็จะคั้นด้วยลายจีนป่อง

การทอผ้าลายน้ำไหลนี้ มีวิธีการพิเศษไม่เหมือนการทอผ้าที่อื่นๆ คือการทอด้วยวิธีการกลับด้าย หรือย้อนเส้นด้าย

ผ้าลายน้ำไหลและลายลวงนั้น มักมีผู้เรียกสลับชื่อกันอยู่เนืองๆ ผ้าทั้ง 2 ชนิดนี้จะดูคล้ายคลึงกันที่สีดูชัด แต่จะต่างกันตรงที่ลายน้ำไหลใช้ทั้งฝ้ายและไหมดิน ส่วนลายลวงจะใช้ฝ้ายล้วน ทำให้ลายลวงเป็นที่นิยมมากกว่าเพราะนุ่มสดวก ไม่ระคายด้วยเส้นดินเงินทองที่นำมาทอประกอบเหมือนลายน้ำไหล

ข้อแตกต่างอีกประการหนึ่งของ ชิ้นลายลวงและลายน้ำไหลคือ ชิ้นลายน้ำไหลจะใช้ฝ้ายสีต่างๆ ซึ่งมีวนอยู่ในกระสวย (หลอดไม้ลวงอันเล็กๆที่ทำจากฝ้าย) สอดขึ้นลงให้ไหลไปในทางเดียวกัน ใส่ระดับไปเรื่อยคล้ายการไหลของน้ำ แต่ชิ้นลวงจะสอดฝ้ายขึ้นลงมีลักษณะกระจายเส้นออกไปทางตรงข้าม ถ้าดูเมื่อสำเร็จเป็นผืนแล้วจะเห็นว่าละม้ายดาวแจกมาก

การทอผ้าลายน้ำไหลนั้น ได้พัฒนาสายออกไปเรื่อยๆ จากเอกสารของศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดน่านบันทึกไว้ว่า ผ้าลายน้ำไหลที่พัฒนาใหม่นี้ นางชั้นแก้ว สมาชิกกลุ่มแม่บ้านทำลื้อตำบลฝายแจ่ง อำเภอเมืองน่าน เป็นผู้คิดตั้งชื่อลายน้ำไหลสายรุ้งขึ้น โดยนำลายน้ำไหลแบบดั้งเดิมมาสอดสีหลายๆสี เป็นสีรุ้ง และค้นด้วยกาทกับมุกชนิดต่างๆ เช่นมุกลายดอกหมาก มุกลายข้าวลีบ เป็นต้น

ปัจจุบันผ้าทอลายน้ำไหล ได้ออกแบบเพิ่มไปจากลายทางยาว และเป็นลายคลื่นเหมือนชั้นบันได มองดูเหมือนสายน้ำกำลังไหล เรียกชื่อนี้ว่า "ลายน้ำไหล" นับเป็นลายต้นแบบดั้งเดิม ต่อมาหยักลายน้ำไหลเป็นลายคล้ายจรวดกำลังพุ่ง เรียกกันว่า ลายจรวด เมื่อนำลายน้ำไหลมาต่อกันเป็นจุด ช่องว่างตรงกลางเดิมเส้นลายขนาดเล็กๆ แยกออกรอบตัว มองดูคล้ายดอกไม้หรือแมงมุม เรียกลายดอกไม้หรือลายแมงมุม ลายอีกแบบหนึ่งที่นำเอาลายน้ำไหลมาประยุกต์ เป็นลายลักษณะคล้ายเจดีย์ เป็นชั้นๆ มียอดแหลมเรียกว่าลายธาตุ ส่วนลายกายนั้น เป็นลายที่ใช้เส้นด้ายหลายๆสี ทอซ้อนกันเป็นชั้นๆ และลายใบมิดนั้นได้สอดสีด้วยสีหลายสีในผืนผ้า ดูลักษณะเหมือนใบมิดบางๆ เรียกลายใบมิด หรือลายมิดโกน เป็นต้น ลายน้ำไหลในผ้าทอที่กล่าวมานี้ ปัจจุบันเป็นลายที่กลุ่มสตรีทอผ้า จังหวัดน่าน ทอออกจำหน่ายเป็นผ้าทอน้ำไหลเมืองน่าน

นอกจากผ้าชีนลายน้ำไหลและชีนล้วงแล้ว ชีนเมืองบัวในจังหวัดน่านยังมีชื่อเสียงมากในการทอชีนตีนจก จังหวัดพิจิตร มีชื่อเสียงในการทำผ้ามัดหมี่ ที่บ้านป่าแดง มีการทอผ้าไหมมัดหมี่หลายชนิด ได้แก่ผ้าไหมมัดหมี่สามกษัตริย์ ซึ่งมีทั้งใส่ดิน และไม่ใส่ดิน หมี่ใหญ่ หมี่เปียง หมี่ทั้งตัว หมี่ถี่ หมี่ย้อย หมี่ชะ และหมี่สอด ผ้ามัดหมี่เหล่านี้จะทำลายเลียนแบบต้นไม้และดอกไม้ธรรมชาติ ลายเรขาคณิต และลายประยุกต์ โดยนำลวดลายจากท้องถิ่นอื่นมาผสม ลวดลายดังกล่าวได้แก่ ลายนาค ลายดอกมะตูม ลายดอกพิกุล ลายดอกจันทร เป็นต้น

จังหวัดสุโขทัย มีการทอผ้าชีนตีนจกที่มีชื่อเสียงคือที่ตำบลหาดเสี้ยว อำเภอศรีสัชนาลัย ชาวหาดเสี้ยว เป็นกลุ่มชนที่อพยพมาจากแคว้นเชียงขวาง ประเทศลาว ตั้งแต่ พ.ศ. 2370 พวกนี้เรียกตัวเองว่าลาวพวน สตรีชาวพวนมีชื่อเสียงในการทอผ้าต่างๆมาก โดยเฉพาะชีนตีนจก

ผ้าตีนจกจากหาดเสี้ยว เป็นเชิงผ้าที่ใช้เทคนิคการทอแบบ "จก" คือการทอผ้าให้เกิดลวดลายโดยเพิ่มเส้นด้ายพุ่งเป็นพิเศษ โดยใช้ชนเม่นยกเส้นด้ายยืนเพื่อสอดเส้นด้ายพุ่งพิเศษให้เป็นลวดลาย ก็ที่ใช้ทอของไทยพวนที่บ้านหาดเสี้ยว จะเป็นก็ที่เรียกว่าก๊อคอก สำหรับขั้นตอนในการทอจะเริ่มจากเมื่อซื้อด้ายมาเป็นใจ ผู้ทอจะเริ่มการคว้างฝ้าย และนำด้ายที่คว้างเสร็จแล้วไปต้มน้ำข้าว ทิ้งไว้สักคืนเพื่อให้ด้ายเหนียว แล้วจึงนำไปตากแดด จากนั้นนำฝ้ายที่ตากแดดจนแห้งแล้วมากวักกับเครื่องกวักฝ้าย เพื่อนำไปค้นฝेषและสีบหู เก็บเหา ชีนลายเพื่อใช้ทอต่อไป

ผ้าตีนจกนอกจากเป็นผ้าทอหน้าแคบ มีลวดลายพิเศษ ใช้ต่อเป็นเชิงผ้าชีนของผู้หญิงพวนหาดเสี้ยว สำหรับผ้านุ่งที่นิยมนำตีนจกไปต่อเชิงมักจะเป็นชีนมุก ชีนตาเดิบ ชีนเข็บ การทอผ้าตีนจกผืนหนึ่งจะใช้เวลา 10 - 15 วัน เป็นอย่างรวดเร็วที่สุด วิธีการมีหลายแบบ เช่น จกยก จกหน้าเขา หลัง จกหลังเขาหน้า และจกโบราณ เป็นต้น ลวดลายดั้งเดิมของผ้าตีนจกหาดเสี้ยว มี 9 ลาย คือ ลายดอกเครือน้อย ลายดอกเครือกลาง ลายดอกเครือใหญ่ ลายดอกมนสีบหก (หรือลายสีบหกดอกตัด หรือลายสีบหกชช) ลายสีบสองหน่วยตัด (หรือลายสีบสองชช) ลายแปดชช (หรือลายแปดดอกตัด) ลายสี่ชช (หรือลายสี่ดอกตัด) ลายดอกน้ำอ่าง และลายสองห้อง

ลวดลายที่นอกเหนือจากนี้ เป็นลวดลายที่นำเขาลวดลายของไทยท้องถิ่นอื่นมาประยุกต์ ผสมกับลายของหาดเสี้ยว เช่น ลายดอกบัวคว่ำ บัวหงาย ลายดอกบัวไหล ลายดอกสองห้องใหญ่ และลายดอกมนสีบหกประยุกต์ ลายชาววัง ลายพระเทพ เป็นต้น เส้นด้ายที่ใช้ทอผ้าตีน

จากของหาดเลี้ยวโบราณ มักใช้เส้นฝ้ายทอเป็นพื้น นิยมสีแดง และมีขอบล่างเป็นสีเหลือง ที่พิเศษคือ ปลายสองห้อง สีพื้นจะแบ่งเป็น 2 ส่วน ส่วนบนสีดำ และส่วนล่างสีแดง ส่วนด้ายที่จักเป็นหลอดลายใช้ เส้นไหม หรือฝ้ายย้อมสีต่างๆกัน ใช้สีจากธรรมชาติ และสีสังเคราะห์ (กระบวนสีเป็นพหุรงค์) สีที่ใช้ ปอຍคือ สีแดง สีส้ม และสีเหลือง มีสีเขียว สีชมพู ดำ และสีอื่นๆประปราย

เส้นด้ายที่ใช้ทอผ้าตีนจกในปัจจุบัน มีแนวโน้มการใช้เส้นฝ้าย พวงโพลีเอสเตอร์มากขึ้น ในส่วนที่ทอเป็นพื้น เส้นด้ายที่จักเป็นหลอดลาย ใช้เส้นฝ้ายย้อมสีต่างๆ กระบวนสีมีทั้งที่เป็นพหุ รงค์ เลียนแบบของดั้งเดิม และที่คิดขึ้นใหม่ รวมทั้งที่เป็นสีกลมกลืนแบบเอกรงค์ เส้นด้ายที่ใช้ทอ ส่วนมากเป็นเส้นด้ายที่ย้อมสีสำเร็จแล้ว ผู้ทอไม่ย้อมสีเส้นด้ายเอง

การแต่งกายของชาวพวนหาดเลี้ยว ดั้งเดิมจะนุ่งโจงกระเบน มีผ้าขาวม้าคาดเอว ไม่สวมเสื้อ ยกเว้นเวลาไปทำไร่ทำนา จะสวมเสื้อคอตั้ง แขนยาวสีน้ำเงิน หญิงชาวพวนที่ยังไม่แต่งงาน จะนุ่งผ้าถุงที่เรียกว่า ชิ่นเข็บ ซึ่งเป็นผ้าฝ้ายสีดำปนสีเขียว ทอสลัปลิ้นด้ายกัน ชิ่นเข็บจะเป็นผ้าถุงที่ใช้ นุ่งในโอกาสทั่วไป ในโอกาสพิเศษ เช่น ทำบุญ หรือในพิธีต่างๆ จะนุ่งชิ่นตีนจก หรือชิ่นตีนแดง ชิ่น ตีนจกเป็นผ้าชิ่นที่มีเชิงเป็นลายจก ถ้าเป็นตีนจกพื้นแดงเรียกว่า "ชิ่นตีนแดง" ผ้าถุงของหญิงชาวพวน มักนิยมแทรกสีเหลืองลงไปเวลาทอ สำหรับเสื้อจะเป็นผ้าแถบคาดปิดหน้าอก ทอเป็นผืนยาว เรียกว่า ผ้าขาวม้าแสงคู่สำหรับหญิงที่มีครอบครัวแล้ว จะนุ่งผ้าชิ่นตีนกับ หรือชิ่นตาเคียบ ซึ่งเป็นผ้าถุงที่ใช้ด้าย สีแดง และสีดำทอสลัปลิ้นกันเป็นแถบ สีดำจะใช้เป็นตัวผ้า สีแดงจะใช้เป็นเชิง และถ้าแต่งในโอกาส พิเศษ ก็จะเป็นผ้าถุงชิ่นมุกตีนจก

นอกจากนี้ยังมีตีนจกที่ลัปลแล จังหวัดอุดรธานี ซึ่งมีความงดงามไม่ยิ่งหย่อนกว่ากัน ผ้าตีนจกลัปลแลจะมีความละเอียดและปราณีตีนหลอดลาย และวิธีการทอมากกว่าตีนจกของหาดเลี้ยว แต่ปรากฏว่า ในปัจจุบัน จกของหาดเลี้ยวได้รับความนิยมมากกว่า เพราะมีสีสันและความแปลกตา ในขณะที่ตีนจกของลัปลแลจะใช้สีที่มีน้ำหนักเดียวกัน มักเน้นสีเขียว เหลือง จะมีสีอื่นก็เป็นสีน้ำตาล หรือดำ ต่างกับหาดเลี้ยว ที่ใช้สีตัดกันหลายสี ค่อนข้างจุดขาด สะดุดตา ทั้งชาวลัปลแล และชาวหาด เลี้ยว ต่างก็ทอจกของกันและกันได้ แต่สามารถมองออกว่าใครเป็นผู้ทอ

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ในภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยนี้ อาจกล่าวได้ว่า เป็นบริเวณที่มีการทอผ้าทอมือมากที่สุดในประเทศ โดยเฉพาะผ้าไหม ทั้งนี้เป็นเพราะนอกจากภูมิภาคนี้จะเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของผู้ที่มีความสามารถในการทอผ้าแล้ว ยังเป็นที่ที่มีภูมิอากาศเหมาะสมในการปลูกต้นหม่อน ซึ่งเป็นอาหารชนิดเดียวในโลกของตัวไหม ผู้ผลิตเส้นใยทิ้งดงาม ให้มนุษย์นำมาทอเป็นผ้าที่สวยงามสำหรับเส้นไหมที่ผลิตในภาคตะวันออกเฉียงเหนือนั้น นอกจากจะให้เป็นวัตถุดิบในการทอผ้าในภูมิภาคนี้แล้ว ยังส่งไปจำหน่ายยังแหล่งทอผ้าในภูมิภาคอื่นๆของประเทศ อาทิเช่น ภาคเหนือ และภาคใต้ด้วย

ผ้าทอในภูมิภาคนี้มีลักษณะเด่นเป็นผ้าทอฝ้ายลายมัดหมี่สีคราม ผ้าไหมมัดหมี่ ผ้าลายซิด อันเป็นผ้าพื้นเมืองที่ใช้ในชีวิตประจำวัน และในเทศกาลต่างๆ จากลักษณะลวดลายในผ้านั้น

ช่างทอผ้าของภาคอีสาน เป็นคนไทยที่สืบเชื้อสายมาจากหลายกลุ่ม อาทิเช่น เชื้อสายลาว เชื้อสายเขมร เป็นต้น ผ้าทอจากที่ต่างๆในภาคอีสานจะมีเอกลักษณ์ของตนเอง ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบและสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของแต่ละกลุ่มวัฒนธรรมนั้น เช่น ไทยเชื้อสายลาวจะนิยมทอผ้าด้วยวิธีมัดหมี่ และซิด เช่นผ้ามัดหมี่ของชาวอุบลฯ ในอดีตซึ่งนิยมเรียกว่าผ้าอุบล จะนิยมทอเป็นลายเล็กๆ แต่ปราณีต บางผืนมัดหมี่ตลอด บางผืนจะคั่นสลับมัดหมี่ ลวดลายที่นิยมได้แก่ หมี่ดับ หมี่โคม หมี่นาค ฯลฯ สำหรับกลุ่มชาวไทยเชื้อสายเขมร นิยมทอผ้าไหมมัดหมี่ เช่น จังหวัดสุรินทร์ จะทอลวดลายโครงสร้างและลวดลายภายนอก ซึ่งได้รับอิทธิพลจากสภาพแวดล้อมและธรรมชาติ เช่น ลายพนมเป็ญ ลายพระตะบอง ลายช้าง หมี่โฮร์ ลวดลายผ้ามัดหมี่ของชาวสุรินทร์ส่วนใหญ่จะมีลวดลาย และสีเส้น ไม่ชัดเจน คือสีจะกลมกลืนกัน แต่จะมีเอกลักษณ์ในเรื่องเนื้อไหม และมีมือการทอ ส่วนผ้าทอของชาวภูไท นิยมทอด้วยวิธีซิด

ผ้าทอของจังหวัดต่างๆในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

จังหวัดอุบลราชธานี เป็นจังหวัดหนึ่งทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่มีการทอผ้าไหมอยู่มาก ในอดีตผ้าไหมจากอุบลฯเป็นที่ขึ้นชื่อมาก ดังกล่าวข้างต้น นอกจากทอผ้าไหมมัดหมี่แล้ว จังหวัดอุบลฯยังทอผ้าซิดด้วย ผ้าซิดมีทำกันมากที่อำเภอขามเฒ่าและกิ่งอำเภอเสนางคณิศร ผ้าซิดนี้ชาวอีสานถือกันว่าเป็นของสูง มักจะนำมาใช้กับร่างกายส่วนที่เหนือเอวขึ้นไป และนิยม

ใช้ด้ายเส้นโตทอยกให้เห็นลวดลายเด่นชัด ผ้าชนิดที่ทอจากบ้านคำพระ ทอได้ละเอียดและปราณีตมาก เคยชนะประกวดทอผ้าชนิดในจังหวัดด้วย

จังหวัดชัยภูมิ ผ้าทอที่จังหวัดชัยภูมิส่วนใหญ่จะทอผ้ามัดหมี่และผ้าพื้น โดยใช้ไหมพุ่งเป็นไหมพื้นเมือง แต่ใช้ไหมเทียมของญี่ปุ่นเป็นไหมยืน เพราะว่ากันว่า ไหมเทียมนั้นมีลักษณะเรียบ เวลาทอเป็นเกลียวจะได้เส้นไหมเรียบ ทอง่าย ทำให้ทอผ้าได้เร็ว การทอใช้กี่นั้นเป็นกึ่งที่ดัดแปลงใช้เหล็กเป็นบางส่วน เพื่อความสะดวกรวดเร็ว มีการทอทั้ง 2 ตะกอ และ 3 ตะกอ

ลักษณะลายที่ทอ เป็นลายละเอียดคมชัด ไม่นั่นพื้นสีดำเป็นเส้นยืนเหมือนการทอทั่วไป บางแห่งมีการทอเป็นลายต่อเนื่องกันเป็นแนวยาวเจดียงตลอดทั้งผืน เรียกว่า "หมี่รำย" ทำให้ผ้าที่ทอในจังหวัดชัยภูมิมีลายที่แตกต่างจากจังหวัดอื่นๆ ในภาคอีสาน

แต่เดิมการทอผ้าฝ้ายมัดหมี่นิยมทอเพียง 2 สี ในผืนหนึ่งๆ แต่ในปัจจุบันมีถึง 3-4 สีในผืนเดียวกัน เช่นเดียวกับผ้าไหม สีที่นิยมสำหรับผ้าฝ้ายก็คือ สีพื้นจะเป็นสีคราม สีเหลืองทอง สีเขียว แล้วออกลายขาว

ผ้าไหมของชัยภูมินั้น จะเป็นรองก็แต่ผ้าร้อยเอ็ดเท่านั้น ผ้าร้อยเอ็ดบางชิ้นทำเป็นยกดอก สอดดินทอง ราคาผืนละร่วมหมื่นบาทขึ้นไป ลวดลายละเอียดสวยงามมาก แต่ถ้าวุดถึงผ้าฝ้ายมัดหมี่แล้ว ผ้าชัยภูมิไม่เป็นรองใครเลยในภูมิภาคนี้

จังหวัดขอนแก่น ผ้าที่ทอจะใช้เส้นพุ่งและเส้นยืนเป็นไหมพื้นเมืองทั้งหมด ส่วนลวดลายที่ทอกันจะเป็นลายโบราณที่ทำสืบทอดกันมานาน ส่วนสีที่ย้อมมีทั้งที่ยังใช้สีย้อมจากธรรมชาติ เช่น จากต้นเข้ ต้นคะเน และครั่ง และมีทั้งที่ใช้สีที่มีขายตามท้องตลาด เพราะสะดวกและรวดเร็วกว่า การใช้สีย้อมจากธรรมชาตินั้น จะต้องมีความชำนาญอย่างมาก เพราะจะต้องทำในอุณหภูมิที่พอเหมาะ มิฉะนั้นจะย้อมไม่ติด แต่อย่างไรก็ตาม การย้อมสีก็ยังคงต้องใช้แบบเดิม คือไม่ทำสีจุดขาด

นอกจากทอผ้ามัดหมี่แล้ว ที่ขอนแก่นยังทอผ้าชนิดด้วย ผ้าชนิดที่ขอนแก่นมีลวดลายมากมาย ส่วนใหญ่จะเลียนแบบลายจากธรรมชาติ จากรูปทรงเรขาคณิต จากจินตนาการของผู้ทอ และผู้ทอสร้างขึ้นเองเพื่อตกแต่ง

จังหวัดกาฬสินธุ์ ชาวพื้นเมืองของจังหวัดกาฬสินธุ์ส่วนใหญ่ เป็นชาวภูไท ชาวภูไท หรือ ผู้ไท เป็นกลุ่มชนที่เคยอยู่ในบริเวณเมืองสหัสขันธ์อยู่ทางตอนเหนือของประเทศสาธารณรัฐเวียดนาม คนเหล่านี้มีฝีมือประณีตในการทอผ้า ผ้าที่มีชื่อเสียงมากได้แก่ผ้าแพรวา แหล่งทอที่ขึ้นหน้าขึ้นตาได้แก่ บ้านโพน ตำบลโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ ชาวภูไทมีความเชื่ออยู่ว่า ลูกผู้หญิงชาวภูไทนั้น จะมีคุณค่ามากน้อยเพียงใด ต้องขึ้นอยู่กับฝีมือการทอผ้า ซึ่งผ้าชนิดนี้เป็นสไบห่ม ซึ่งวัดความยาวของผ้าด้วยวา ชาวบ้านจึงเรียกชื่อผ้าชนิดนี้ว่า 'ผ้าแพรวา'

ลักษณะลายที่ทอ จะละเอียดปราณีต ให้สีสวยงาม ผ้าแพรวาจะมีลักษณะลายเฉพาะ คือ ทอลายชิดผสมกับลายจก ผ้ามัดหมี่ของกาฬสินธุ์ เป็นลักษณะหมี่ตา แต่จะทอด้วยเส้นพุ่งสีเดียวกับสีของเส้นยืน

ชาวภูไทมีความเชื่อเกี่ยวกับผ้าขึ้นด้วย คือนิยมนำผ้าขึ้นใหม่ไปถวายวัด เพื่อให้ห่อนั่งสือโบลาน เชื่อว่าได้กุศลมาก การแต่งกายไปวัดก็ต้องแต่งให้เรียบร้อย มิฉะนั้นจะเป็นบาป และไม่ได้ขึ้นสวรรค์

การทอผ้าชิดถือเป็นความสามารถสูงสุดของสตรีชาวภูไท ถ้าผู้หญิงเป็นหญิงสาว เมื่อทอผ้าชิดได้ ถือว่าเป็นผู้มีความพร้อมในการครองเรือน เพราะเชื่อกันว่า การเรียนรู้ด้านการทอผ้าเพื่อจะได้นำไปใช้ในการครองเรือน

ลายผ้าที่ชาวภูไทนิยมมากในการทอผ้าชิดและผ้ามัดหมี่ คือลายนาค ซึ่งสันนิษฐานกันว่า เกิดจากความเชื่อเรื่องน้ำ ที่ชาวภูไทรำลึกถึงพระคุณของนาค

จังหวัดสกลนคร ที่บ้านท่าแร่ มีการทอผ้าไหมมัดหมี่เป็นส่วนมาก มีทอผ้าฝ้ายเล็กน้อย ไหมที่ทอ เส้นยืนใช้ไหมญี่ปุ่น เส้นพุ่งใช้ไหมไทย ก็ที่ใช้เป็นที่พื้นเมืองแบบ 2 ตะกอ

ลักษณะลาย ทอได้ละเอียด มีฝีมือในการทอ การใช้สีก็สวยงาม ที่อำเภอกุสุมาลย์ มีชาวไว้อาศัยอยู่ ผ้าพุ่งของชาวไว้อิงทอผ้าชิดและมัดหมี่ มีทั้งของชายและหญิง ผ้าพุ่งของชายมี 2 ชนิดคือ ผ้าพุ่งหรือผ้าโล่ง มีทั้งฝ้ายและไหม และผ้าพุ่งลักษณะหนึ่งคือ ผ้าพุ่งโจงกระเบน หรือผ้าทาง เป็นผ้าโบราณที่มีพื้นเป็นสีทึบ เช่นครามดำ น้ำตาล เขียว ลักษณะเป็นผ้าไหมที่มีความกว้างประมาณ 1 เมตร ความยาวประมาณ 4 เมตร ใช้พุ่งสอดเกี่ยวเป็นโจงกระเบน เข้าชุดกับ

เสื้อผ้าขนยาว ใช้นุ่งเมื่อมีงานหรือธุระพิเศษ เช่น เข้าไปติดต่อกับทางราชการ ไปเยี่ยมญาติต่างถิ่น และไปในงานบุญเทศกาลต่างๆ นิยมใช้เมื่อประมาณ 50 ปีที่ผ่านมา ปัจจุบันไม่พบว่ามีการใช้ผ้าชนิดนี้ สำหรับผ้าถุงสตรี เป็นผ้าชิ้น หรือผ้าถุง มีทั้งที่เป็นใหม่และฝ้าย ในยามปกติอยู่กับบ้านและทำงานประจำวันต่างๆ หญิงสาวชาวไร่จะนุ่งผ้าชิ้นที่เป็นผ้าฝ้ายมัดหมี่ ต่อหัวชิ้น สำหรับผู้หญิงที่ยังไม่มีครอบครัว ไม่นุ่งชิ้นที่ต่อตีนชิ้น ที่ต่อตีนชิ้นจะเป็นผ้าถุงของสตรีที่มีครอบครัวแล้ว และคนแก่

ในงานแต่งงาน หญิงสาวชาวไร่จะต้องเตรียมทอผ้าชนิดต่างๆเพื่อใช้ ซึ่งนอกจากจะนำมาใช้ในครอบครัวแล้ว ยังต้องตระเตรียมไว้เพื่อใช้ขอมาต่อญาติผู้ใหญ่ของฝ่ายชายด้วย

ในพิธีการหลายอย่างก็ต้องใช้ผ้าถุง เช่นในพิธียา หมอเยาจะนุ่งผ้าถุงลายมัดหมี่สีเข้ม อาจเป็นดำ หรือน้ำเงินเข้ม

จังหวัดร้อยเอ็ด มีสิ่งทอจากจังหวัดอื่นๆมาปะปน ทำให้ไม่พบลายประจำถิ่น ผ้าที่ขึ้นชื่อของร้อยเอ็ดคือผ้าทอของป่าหยอม มีทั้งใหม่มัดหมี่และขีด ลวดลายส่วนใหญ่นำมาดัดแปลงใหม่ลายละเอียดปราณีต

จังหวัดสุรินทร์ เป็นท้องถิ่นที่มีการทอผ้าในลักษณะสวยงามแปลกตา ต่างไปจากผ้าทอจากภูมิภาคอื่นๆ ที่พิเศษอย่างยิ่งคือ มีการทอผ้ามัดหมี่ที่มัดทั้ง 2 เส้น คือมัดย้อมทั้งเส้นพุ่งและเส้นยืน ซึ่งการทำผ้ามัดหมี่ชนิดนี้จัดเป็นกรรมวิธีที่เก่าแก่มาก และมีเพียงไม่กี่แห่งในโลกที่ทำผ้าชนิดนี้

ในจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งนิยมใหม่มากกว่าฝ้าย ผ้าทอที่สุรินทร์นี้ทอด้วยเทคนิคเกือบทุกชนิดที่ทอกันอยู่ในประเทศไทย (ศิริ ผาสุข : 2537) เช่น

1. **ผ้าพื้น** การทอผ้าใหม่พื้นของชาวสุรินทร์ ต้องทอด้วยเส้นใหม่พุ่ง 2 เส้น ต่างสีติดเกลียวกัน เมื่อทอออกมาเป็นผืนผ้าแล้ว จะได้ผ้าที่มีสีสวยงามมากกว่าปกติ เรียกว่าผ้ากระนิง (ที่อื่นๆเรียกว่าผ้าหางกระรอก) ซึ่งเป็นผ้าที่คนสมัยก่อนนิยมนุ่งโจงกระเบน และในบางครั้งก็เรียกว่า "ผ้าม่วง" นั่นเอง

2. ผ้าลายตาราง ผู้ขายชาวสุรินทร์จะมีผ้าโสร่งสำหรับบุ่ง ซึ่งมีลักษณะเป็นผ้าตาราง เช่นเดียวกับผ้าขาวม้า (สไบไหม) ซึ่งนิยมใช้ลาดเอว ส่วนสตรี ทอผ้าตารางเล็กๆ คือผ้าสระมอ ผ้าสาคร ผ้าอัลลูเรียม (ลายไทย)

3. ผ้ายกดอก ผ้าไหมซึ่งเป็นที่นิยมทอใช้สำหรับสตรีชาวสุรินทร์ ไม่ว่าจะเหมาะสำหรับตัดเสื้อ หรือทำผ้าสไบเฉียง ก็คือ ผ้ายกดอก ซึ่งอย่างน้อยจะต้องใช้ 2 สีขึ้นไป ผ้ายกดอกที่มีการทอในจังหวัดสุรินทร์ เท่าที่พบมี 3 แบบ คือ

- ผ้าขูดเล็ก เป็นผ้ายกธรรมดา ซึ่งอาจจะทอด้วยสีชาว หรือสีดำ อย่างเดียวก็ได้ ลักษณะการทอผ้ายกดอกชนิดนี้มีเครื่องมือที่ใช้ทออย่างเดียวกับผ้ายกเมืองนคร (นครศรีธรรมราช) หรือผ้ายกเชียงใหม่ หรือผ้ายกร้อยเอ็ด จะแตกต่างกันก็ตรงที่ผ้ายกที่อื่นๆ มักนิยมใช้ดินเงิน หรือดินทองเป็นเส้นพุ่ง เพื่อให้มีความสวยงามยิ่งขึ้น

- ผ้าละเป็ก เป็นผ้ายกที่ใช้เส้นพุ่งกับเส้นยืนคนละสี เมื่อทอออกมาเป็นผืนผ้า จะทำให้ผ้ามีความสวยงามไปอีกแบบหนึ่ง

- ผ้าดอกทิว เป็นผ้ายกอีกแบบหนึ่ง ที่ใช้ 2 สีเช่นเดียวกัน แต่การยกดอกแตกต่างกันเท่านั้น

- ผ้าจก หลักฐานสำคัญประการหนึ่งซึ่งแสดงให้เห็นว่าชาวสุรินทร์นั้นนอกจากทอผ้าไหมแบบต่างๆตามที่กล่าวมาแล้ว ยังสามารถทอผ้าจกเช่นเดียวกับชาวอีสานทั่วไปได้ด้วย หลักฐานที่แสดงนั้นก็คือ ผ้าปะโบรี คือการทอผ้าโกลสมัยโบราณนั้น เนื่องจากทอผ้ามักจะสั้น เมื่อทอเสร็จแล้วผ้าที่บุ่งมักจะสั้นเกินไป ดังนั้น จึงจำเป็นต้องทอผ้าชิ้นเล็กๆ เพื่อต่อที่ชายด้านล่าง ผ้าที่ชาวสุรินทร์เรียกปะโบรีนั้นก็คือ ผ้าชิ้นดินจกที่ชาวภาคอื่นๆ อุทัยธานี สุพรรณบุรี ทอกันอยู่นั่นเอง

ในการทอผ้าจกนั้น เนื่องจากต้องการสายผ้าใหญ่ ต้องใช้ตะกอมาก คือตั้งแต่ 8 ตะกอขึ้นไป ซึ่งลำบาก ผู้ทอจึงใช้วิธีการจกซึ่งสะดวกกว่า

สำหรับผ้ามัดหมี่ชาวสุรินทร์นั้นมีหลายสายได้แก่

- ผ้ามัดหมี่ลายธรรมดา ได้แก่ลายหมี่โคม หมี่คัน หมี่ซ้อ

- ผ้ามัดหมี่ลายกนก เช่นลายทุ่มข้าวป้อนท์ ลายสี่ประจก ลายก้านแย่ง ลายประจำยาม ลายพนมเบญจ ฯลฯ ผ้าเหล่านี้ทำกันมากที่ บ้านสวาย ตำบลสวาย อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์

- ผ้ามัดหมี่ลายต้นไม้ ลายปศุสัตว์ และลายผสมอื่นๆ

- ผ้าปูม เป็นผ้ามัดหมี่ลวดลายสวยงามมาก เป็นผ้าที่เขมรเคยทอส่งเป็นเครื่องราชบรรณาการให้กับประเทศไทย ในช่วงที่เขมรขึ้นต่อไทย ผ้าปูมนี้ขุนนางไทยสมัยรัตนโกสินทร์นิยมปรุงแสดงฐานะอันดรศักดิ์ ผ้าปูมจะเป็นผ้าทอที่ยาวประมาณ 4 เมตร หรือยาวเป็น 2 เท่าของผ้าพุ่งธรรมดา ผ้าปูมจะมีความแตกต่างจากผ้าไหมมัดหมี่ธรรมดาตรงที่ชายผ้า ซึ่งมีความยาวประมาณ 15 - 20 ซม. จะเป็นพื้นสีแดง และทำเป็นริ้วที่ชายผ้า

- ผ้าโฮล หรือ โฮล เป็นผ้าที่เป็นความภาคภูมิใจของชาวสุรินทร์และเป็นเอกลักษณ์ของผ้ามัดหมี่สุรินทร์โดยแท้ เป็นผ้าทอที่ที่อื่นๆที่ไม่ใช่ชาวสุรินทร์ซื้อสายเขมร ไม่สามารถลอกเลียนแบบได้ กล่าวกันว่า การเรียนทอผ้าโฮลนั้นยากมาก ผู้ที่มีฝีมือใจรักและมีความตั้งใจอดทนจริงๆ มักจะเลิกหัดไปก่อนที่จะทอเป็น

ผ้าโฮลเป็นผ้าไหมที่เน้นสีสันและลวดลายให้เด่นกว่าลวดลายอื่นๆ ชาวแรกๆนิยมใช้ผ้าโฮลมากกว่าผู้สูงอายุ นิยมใช้ปูในพิธีแต่งงาน และนิยมเป็นของขวัญสำหรับญาติผู้ใหญ่ ในการแต่งงานของชาวสุรินทร์นั้น ถ้าหากเป็นญาติสนิท หรือคนที่คู่บ่าวสาวจะต้องจัดหาผ้าไหม เพื่อให้บุคคลนั้น ดังนั้นการพิจารณาแขกผู้ใดควรให้ก็นั้นจะต้องพิจารณาร่วมกัน เมื่อพิจารณาร่วมกันเสร็จแล้ว ฝ่ายชายจะต้องเป็นฝ่ายจัดหาวัสดุมาให้ฝ่ายหญิงเป็นผู้ทอ การทอผ้าสมัยก่อนจะใช้วิธีการลงแขก คือ ออกปากเชิญหญิงในหมู่บ้านทุกคนให้มาช่วยทอผ้า ถ้าเป็นคู่แต่งงานที่มีฐานะดี อาจจะต้องเชิญหญิงสาวหลายหมู่บ้านมาช่วย ผ้าไหมที่จะทอมีตั้งแต่ผ้าสบ ไส้รัง ผ้ายกดอก ผ้ามัดหมี่ ผ้าโฮล ฯลฯ ชนิดของผ้าไหมที่จะใช้ให้ผู้นี้จะมีความปราณีตมากน้อยต่างกันไปตามฐานะของผู้รับให้ อนึ่ง ผ้าสมนา ที่จะให้แก่ญาติผู้ใหญ่ฝ่ายชาย เพื่อให้ ปู่ ย่า นั้น ผู้ที่เป็นสะใภ้จะต้องทออิมเบิล (หัวขิ้น) และเจิง (ตีนขิ้น) มอบให้ด้วย โดยไม่ต้องเย็บต่อกับจะกั้ว หรือผ้าถุง

ในพิธีแต่งงานของชาวไทยภูยกุย(ส่วย) ที่สุรินทร์นั้น สิ่งหนึ่งที่จะขาดเสียมิได้คือ "เคียวเกี่ยวข้าว" โดยให้เจ้าบ่าว เจ้าสาวถือเคียวอันเดียวกัน กานำเคียวเกี่ยวข้าวเข้ามาใช้ในพิธีแต่งงาน เข้าใจว่า เป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ ความเกื้อหนุนและอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

ผ้าโฮลเป็นผ้ามัดหมี่ที่มีการย้อมเส้นไหมก่อนจะทอ โดยมัดย้อม 4 - 5 ครั้ง แล้วนำไหมที่มัดย้อมเป็นหลอดลายมาทำเป็นเส้นพุ่ง แล้วทอกับด้ายยืน ซึ่งย้อมสี แต่ไม่ได้มัดเป็นหลอดลาย หมี่โฮลนั้นบางคนเรียกว่าลายใบไผ่ เพราะมีลักษณะเป็นลายจิ้งจอกสลักกับลายมัดหมี่ ที่มีความกว้างประมาณครึ่งนิ้ว สลับกันไป ดูคล้ายกับใบไผ่ ส่วนลายจิ้งเปรียบเสมือนก้านใบไผ่ เมื่อคุณภาพของลายผ้าจะคล้ายป่า มีปล่อง ช่องเขา มีลำธารน้ำ ชาวบ้านบอกว่าคล้ายลายงูเหลือม ผ้าโฮลนี้มักมีหลายสีในหนึ่งผืน เช่น สีเขียว สีดำ สีเหลือง สีแดง ฯลฯ

ผ้าอันปรม เป็นผ้ามัดหมี่สองทาง (Double ikat) ซึ่งเป็นเทคนิคที่ยุ่งยากซับซ้อนต้องอาศัยความชำนาญอย่างสูง ผ้าอันปรมเป็นลายผ้าตารางสีเหลี่ยม ที่มีความแตกต่างจากผ้าทอลวดลายโครงสร้างอื่นๆ เพราะในตารางเล็กๆนั้น จะมีจุดประสีขาวลอยเด่นขึ้นมาจากพื้นสีน้ำตาลแดง ซึ่งเกิดจากการมัดเส้นยืนและเส้นพุ่งเป็นก่า ห่างกันประมาณครึ่งเซนติเมตร แล้วย้อมด้วยสีแดงการมัดย้อมทั้งเส้นพุ่งและเส้นยืนนี้ นอกจากจะสร้างความยุ่งยากในการย้อมแล้ว ยังต้องอาศัยความชำนาญอย่างสูงในการทอด้วย คือจะต้องให้ส่วนสีขาของทั้งเส้นพุ่งและเส้นยืนให้มาสานกันเป็นเครื่องหมาย + ถ้าผู้ทอผ้าขาดความชำนาญ ลายจุดประสีขาจะเป็นรูปตัวที่ตะแคงบ้าง ค่ำบ้าง หรือตั้งตรงบ้างคละกันไป

สมอ เป็นผ้าถุงที่มีลักษณะลายเป็นตารางสีเหลี่ยมเล็กๆ มีสีดำ เหลืองทอง และสีเขียวขี้ม้า ผู้สูงอายุนิยมใช้ เนื่องจากสีที่ย้อมมีความคงทนต่อการซัก ตามความนิยมของชาวสุรินทร์นั้น ถ้าสามารถย้อมไหมให้ได้สีเหลืองทองแก่ ถือว่าเป็นผ้าลายสมอที่สวยงาม ชาวบ้านนิยมถุงผ้าถุงไหมลายสมอข้างนอก และถุงผ้าไหมลายยืนอยู่ข้างใน

กะเนียด เป็นผ้าไหมของชาวสุรินทร์ที่ใช้เส้นไหมต่างสีกัน ตั้งแต่ 2 เส้นขึ้นไป มาพันกันให้เป็นสีเดียวกัน ต้องใช้เวลาในการทำงานและใช้เส้นไหมมากกว่าปกติ แต่เมื่อทอเป็นผืนผ้าแล้ว จะมีลักษณะการทอให้ดูเหมือนสีเดียวเรียบ สำหรับถุงโจงกระเบน หรือเป็นผ้าถุง

ทางกระรอกในงานบวช งานแต่งงาน ส่วนผู้สูงศักดิ์ก็มักออกแบบเป็นแบบผ้าปูมเขมร หรือเรียกว่าผ้า
หน้านาง โดยทอ 3 ตะกอ ใช้ 5 หัว หรือ 5 ไม้ ส่วนของหน้านางจะเป็นลายใหญ่ 3 ลาย คือ ลายยันต์
ลายไก่ และลายหงส์ มีลายเล็กเป็นช่องกัน 2 ช่อง คือลายขอ และลายโคม ส่วนลายพื้นก็อาจออกมา
ในรูปของลายปะโบร์ (ซึ่งนำส่วนเชิงผ้าโฮลมาขยายเป็นลายเต็มผืน) ลายสี่ประจูด ลายนกยูง เป็นต้น
สีที่นิยมคือ สีเขียว สีแดง สีเหลือง สีม่วง สีส้ม

ผ้าไหมสุรินทร์ประเภทสาคร สาห่าย ระเบอก ก็เป็นลวดลายดั้งเดิม
ที่ยังมีการทอและใช้กันอย่างแพร่หลายอยู่ แต่ก็ยังไม่เป็นที่นิยมของคนต่างถิ่น เพราะสีไม่ฉูดฉาด และ
มักนิยมทอใช้ส่วนตัวเท่านั้น

เมื่อได้กล่าวถึงผ้าทอต่างๆของชาวสุรินทร์แล้ว อาจสรุปลักษณะผ้า
ของชาวสุรินทร์ซึ่งต่างไปจากผ้าทอของจังหวัดอื่นๆในภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้ว่า

1. ผ้าทอของสุรินทร์ใช้เส้นไหมจากพันธุ์ไหมในท้องถิ่น พวกเขา
มีความพยายามในการเลี้ยงไหม ดมไหม สาวไหม ย้อมไหมด้วยขั้นตอนต่างๆที่ยุ่งยาก เพื่อให้ได้เส้น
ไหมที่ละเอียดสวยงาม

2. ลวดลายเล็กๆสีกลมกลืน แม้จะได้อิทธิพลของเขมรมา แต่ก็ไม่
ทำให้ลายดั้งเดิมสูญหายไป หากนำผ้าลายดั้งเดิมไปเทียบกับผ้าของเขมร จะเห็นข้อแตกต่างได้ชัด
เจนว่า ผ้าของเขมรส่วนใหญ่จะมีลวดลายสีฉูดฉาด คล้ายผ้าอินเดียและสุมาตรา แม้แต่การแต่ง
กายก็แตกต่างกัน

3. ผ้าไหมสำหรับผู้ชายชาวสุรินทร์ นิยมพุ่งเป็นผ้าขาวม้า แม้ในช่วง
ที่มีความนิยมใส่ธง ก็ปรากฏว่าผู้หญิงชาวสุรินทร์นำมาดัดแปลงทอเป็นผ้าซิ่น เรียกว่า ใส่ธงแส้ง
หรือใส่ธงของผู้หญิงนั่นเอง

4. การแพร่ชานาจของเขมรในสมัยหนึ่ง ที่ปรากฏการณ์สร้าง
ปราสาทศิลปะขอมมากมายในจังหวัดสุรินทร์ ก็ไม่ปรากฏลวดลายที่เกี่ยวข้องกับปราสาทหินแบบ
ขอมในผืนผ้าไหม เว้นแต่เป็นการทอเพื่อจำหน่าย โดยลอกลายตามแบบเขมร และในส่วนที่มีสีสัน
ลวดลายลักษณะคล้ายจั่ว จึงเรียกลายปราสาทต่างๆ เป็นต้น

5. มีคำกล่าวสืบทอดมาแต่โบราณเกี่ยวกับผ้าทอของสุรินทร์ว่า 'เนื้อไหมต้องดี เส้นเล็ก สีกลมกลืนกัน' ทำให้ผู้ทอต้องใช้ความชำนาญอย่างสูงในการทอ ทำให้ผ้าทอของสุรินทร์มีลักษณะเฉพาะแตกต่างไปจากที่อื่นๆ

แหล่งที่มีการทอผ้าไหมที่มีชื่อเสียงของจังหวัดสุรินทร์มีอยู่หลายที่ที่เด่นๆได้แก่

1. ตำบลสวาย ตำบลลาดบัว อำเภอเมือง เฉพาะผ้ามัดหมี่แบบต่างๆ

2. ตำบลเขวาสินรินทร์ ตำบลตาตุก ตำบลปราสาททอง อำเภอเมือง โดยเฉพาะผ้ามัดหมี่โหล

3. ตำบลตาช้อง อำเภอเมือง โดยเฉพาะบ้านจันทรม

4. บ้านจารพัตร ตำบลจารพัตร อำเภอศีขรภูมิ

ภาคใต้

ในภาคใต้มีการทอผ้าที่งดงามอยู่หลายท้องที่ด้วยกัน แต่บางท้องที่กิจการทอผ้าได้เสื่อมถอยลง จนไม่มีผลงานที่ขึ้นหน้าขึ้นนามาสู่สายตาผู้ที่สนใจผ้าทอมือจากภาคนี้อีกแล้ว ยังคงมีแต่เพียงบางท้องที่ที่ยังคงสืบทอดการผลิตงานหัตถกรรมเหล่านี้ ออกสู่สายตาประชาชน สำหรับท้องที่ที่ไม่ได้ผลิตงานทอผ้าอีกแล้วก็ได้แก่ การทอผ้าจวนดानीที่จังหวัดปัตตานี และการทอผ้ายกที่จังหวัดนครศรีธรรมราช ส่วนกลุ่มชนที่ยังคงทอผ้าในลักษณะเฉพาะของตนเองอยู่ในปัจจุบันได้แก่ การทอผ้าหมี่เรียง ซึ่งมีทั้งผ้าฝ้ายและไหม การทอผ้าที่บ้านนาหมื่นศรี ตำบลหมื่นศรี อำเภอเมือง จังหวัดตรัง และการทอผ้าเกาะยอ ที่จังหวัดสงขลา

อาจกล่าวได้ว่า สาเหตุหนึ่งที่ทำให้หัตถกรรมทอผ้าพื้นเมืองในภาคใต้หยุดชะงักนั้น เริ่มมาจากความเจริญทางเทคโนโลยีขนส่งสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งมีการนำเครื่องจักรมาใช้ทอผ้า ทำให้ใช้เวลารวดเร็วในการทอ และทำให้มีราคาถูกลง ผ้าพื้นเมืองจึงค่อยๆสูญหายไป แม้จะมีความพยายามของหน่วยงานต่างๆ ที่จะฟื้นฟูการทอผ้าพื้นเมืองขึ้นมาใหม่ แต่ผ้าพื้นเมืองภาคใต้ โดย

เฉพาะผ้าไหมพุ่มเรียงยังไม่แพร่หลายเท่าที่ควร ประกอบกับปัจจุบันที่ตำบลพุ่มเรียงมีช่างทอผ้าไหม ยกดอกด้วยทูกแบบใหม่น้อยมาก ช่างทอผ้ารุ่นใหม่ส่วนใหญ่นิยมทอผ้าด้วยทูกกระตุก ซึ่งก็ประเภท ดังกล่าวไม่สามารถทอผ้าและเก็บดอกได้งามเท่ากับการทอด้วยทูก

ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ พบว่า การทอผ้าในภาคใต้ มีพัฒนาการสืบทอดกัน มาอย่างต่อเนื่อง และได้แพร่กระจายไปสู่ชุมชนต่างๆ รวมทั้งที่พุ่มเรียงด้วย แม้จะไม่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร แต่มีหลักฐานด้านวรรณกรรมมุขปาฐะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือเพลงกล่อมเด็กพื้นบ้านภาคใต้ ที่แสดงให้เห็นถึงความเชื่อมต่อกับวัฒนธรรมด้านงานช่างฝีมือประเภทนี้ตลอดมา เพราะมีการนำเรื่องราวเกี่ยวกับการทอผ้า ซึ่งพื้นบ้านเรียกว่า "ทอทูก" หรือ "ทอโหก" มาแต่งเป็นบท ร้อยกรอง เพื่อใช้ขับกล่อมเด็ก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความรู้เกี่ยวกับการทอผ้านั้น ถือว่าเป็นคุณสมบัติ ที่สำคัญอย่างหนึ่งของสตรีชาวใต้สมัยก่อน เพราะสตรีจะต้องทอผ้าไว้ใช้ในครอบครัว ดังนั้นใครขาดความรู้ หรือไม่เอาใจใส่ในการทอผ้าแล้ว สตรีผู้นั้นก็จะด้อยคุณค่าในสังคมชาวใต้ จึงมีการสอนเด็ก ให้ตระหนักถึงคุณค่าของการทอผ้า

จังหวัดสุราษฎร์ธานี มีการทอผ้าที่ตำบลพุ่มเรียง อำเภอไชยา เป็นผลพวงมาจากการสืบทอดวัฒนธรรมการทอผ้าในอดีตของไทย ผสมผสานกับมรดกทางวัฒนธรรมของพวกแขก เมืองสงขลา หัวเขาแดง แขกเมืองปัตตานีและไทรบุรี ซึ่งเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพุ่มเรียงตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีและต้นรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของพวกแขกเหล่านี้ เป็นเรื่องที่ต้องศึกษาสืบค้น เนื่องจากเป็นบรรพบุรุษของชาวไทยมุสลิมที่ตำบลพุ่มเรียง ซึ่งยังคงประกอบหัตถกรรม การทอผ้ามาจนถึงปัจจุบัน

ชาวไทยมุสลิมที่ตำบลพุ่มเรียงปัจจุบัน ส่วนหนึ่งสืบเชื้อสายมาจากแขก เมืองสงขลา หัวเขาแดง แขกพวกนี้นับถือศาสนาอิสลามและเป็นพวกมลายูที่อพยพมาจากหมู่เกาะ อินโดนีเซีย

สงครามเป็นสาเหตุประการหนึ่งของการอพยพเคลื่อนย้าย แขกปัตตานีและ ไทรบุรีเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพระราชอาณาจักไทย และแขกเหล่านี้ส่วนหนึ่งอาจถูกนำมาไว้ที่พุ่มเรียง เพราะเมืองไชยาพุ่มเรียงถูกเกณฑ์กำลังไปทำสงครามทุกครั้ง และบางครั้งเจ้าเมืองไชยาเป็นแม่ทัพ นำทหารเข้าร่วมกับกองทัพหลวงด้วย จึงอาจจะได้รับการปันส่วน ครั้นพวกแขกปัตตานีและไทรบุรี ซึ่ง

กองทัพไทยควบคุมได้ ดังที่กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทโปรดฯ ให้แบ่งแขกเมืองปัตตานีไว้ตามเมืองต่างๆ ในภาคใต้ทุกเมือง เมื่อเสร็จสงครามในปี พ.ศ. 2328

จากหลักฐานที่กล่าวมาข้างต้น ประกอบการพิจารณาสถานการณ์แวดล้อมเมืองไชยาพุมเรียงในขณะนั้น จึงสันนิษฐานได้ว่าพวกแขกเมืองปัตตานีและไพร่บริวารนำเข้ามาที่พุมเรียงในครั้งรัตนโกสินทร์ด้วย และอาจเป็นบรรพบุรุษของชาวไทยมุสลิมบางส่วนในตำบลพุมเรียงปัจจุบัน

และสืบเนื่องจากการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของพวกแขกเมืองสงขลาเขาหัวแดงเมืองปัตตานีและไพร่บริวารในตำบลพุมเรียง ก่อให้เกิดการผสมผสานทางเชื้อชาติและวัฒนธรรมกับชาวพื้นเมืองซึ่งเป็นคนไทย แต่ส่วนใหญ่พวกเหล่านี้ยังคงรักษาเอกลักษณ์ดั้งเดิมไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทอผ้าไหมยกด้นเงิน ด้นทอง หรือยกไหม ซึ่งจะต่างไปจากผ้าที่คนไทยสมัยนั้นทอ และสิ่งเหล่านี้ได้ถ่ายทอดเป็นมรดกมาสู่ทายาท ซึ่งเป็นชาวไทยมุสลิมในปัจจุบัน ทำให้ผ้าไหมพุมเรียงมีลักษณะที่แตกต่างไปจากผ้าพื้นเมืองที่ทอในท้องถิ่นอื่นๆ เช่นจังหวัดพัทลุง และสงขลา เป็นต้น

ลักษณะการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับวิชาการทอผ้าของชาวไทยพุทธ และพวกแขกซึ่งต่อมาเรียกว่าชาวไทยมุสลิม เป็นวิธีการเรียนรู้โดยธรรมชาติ ด้วยวิธีสังเกตและทดลองปฏิบัติจริง โดยเฉพาะเด็กผู้หญิงมักจะเริ่มเรียนทอผ้าตั้งแต่อายุยังน้อย ด้วยการเริ่มสังเกตดูเมื่อผู้ใหญ่ทอผ้าจนจำได้ แล้วผู้ใหญ่ก็จะสอนวิธีการทอ การข้อมสี การทอไหม ด้นไหม มัดเก็บ การเก็บตะกอหรือก้อเขา เทคนิคขั้นตอนการทอผ้าเหล่านี้ไม่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร แต่อาศัยจากความสามารถในการจดจำ และความชำนาญของผู้สอนซึ่งมีการปฏิบัติสืบต่อกันมาอย่างต่อเนื่อง

สภาพการทอผ้าในพุมเรียงสมัยรัตนโกสินทร์ มีเครื่องมือที่ใช้ทอผ้าคือทูก จึงนิยมเรียกการทอผ้าว่า "ทอทูก" ซึ่งการทอผ้าหรือทอทูกนี้เป็นหน้าที่ของผู้หญิงทั้งที่เป็นคนไทยและมุสลิม เพราะมีภาระต้องเตรียมผ้าไว้ใช้ในครอบครัว โดยเฉพาะหญิงสาวที่จะออกเรือน จะต้องเตรียมผ้าที่จำเป็นต้องใช้ทั้งของฝ่ายชายและของตนเอง ซึ่งมีทั้งผ้าพุ่งผ้าหมและเครื่องใช้ต่างๆ ที่ทำด้วยผ้า ดังนั้นการมีฝีมือในการทอผ้าจึงเป็นส่วนหนึ่งในการวัดความเป็นกุลสตรีด้วย

แต่เดิมที่พุมเรียง ทอทั้งผ้าฝ้ายและผ้าไหม ผ้าที่ทอก็จะแบ่งเป็นกลุ่ม คือผ้าที่ใช้ในชีวิตประจำวัน และผ้าที่ใช้ในงานพิธีการต่างๆ

ในช่วงปี 2442 ลายผ้าที่นิยมทอในช่วงดังกล่าว มีผ้าหางกระรอก ผ้าลายราชวัตรโคม หรือราชวัตรดอกใหญ่ ผ้าลายราชวัตรเลว หรือราชวัตรดอกเล็ก ผ้าตาสมุก ผ้าเกล็ดเต่า ผ้ายกดอก ผ้าพื้น ผ้าตา ผ้าเหล่านี้นำมาใช้ทำผ้าโจงกระเบน นอกจากนั้นก็มีผ้านุ่งผ้าขาวม้า ผ้าโสร่ง และยังผลิตผ้ามาลิกาด ซึ่งทอด้วยด้ายมาลิกาด ใช้ทำผ้าถุง หรือผ้าโสร่ง

กิจการทอผ้าในช่วงนี้เจริญมาก พ่อค้าคนกลางเข้ามารับซื้อถึงบ้านผู้ทอในหุมเรียง แล้วนำไปขายยังหัวเมืองใกล้เคียง เช่น บ้านดอน หลังสวน เป็นต้น

ต่อมา มีการนำเครื่องทอผ้าชนิดใหม่เข้ามาเผยแพร่ที่หุมเรียง คือ กี่กระดูก ซึ่งในช่วงนั้นรัฐบาลส่งเสริมให้คนไทยใช้ของที่ผลิตในประเทศ ก็เข้ามาเอาใจใส่ส่งเสริมอาชีพต่างๆ เช่น เกษตร และก่อสร้าง และได้ริเริ่มตั้งหน่วยฝึกฝนอาชีพ และส่งไปยังท้องที่ต่างๆ อาชีพทอผ้าก็เป็นหนึ่งในอาชีพทั้งหลายที่รัฐบาลส่งเสริม และได้มีการส่งเสริมให้ทอผ้าด้วยกี่กระดูก มีการอบรมการใช้กี่กระดูก ช่างทอที่หุมเรียงก็ได้เรียนการทอด้วยกี่กระดูกด้วย การสอนนั้นสอนฟรี แต่เรียนแล้วต้องซื้อกี่กระดูกราคาทีละ 60 บาท และจะต้องทอผ้าให้กับหน่วยส่งเสริมอาชีพที่เข้ามาสอนคนละ 30-40 หลา และนี่ทำให้มีการใช้กี่กระดูกในการทอผ้าที่หุมเรียงมาจนถึงปัจจุบันนี้

ต่อมาในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 การทอผ้าในหุมเรียงเริ่มซบเซาลง เพราะเครื่องมือ อาชีพเช่น ด้ายไหมราคาแพงมาก และสินค้าขาดตลาดด้วย และในเวลานั้นมีการส่งผ้าที่ทอด้วยเครื่องจักรเข้ามาขาย ผ้าเหล่านี้ราคาถูก หาซื้อได้ง่ายกว่า สดวกกว่าการที่จะมานั่งหลังซดหลัง แฉ่งทอผ้าใช้เอง ทำให้เกิดความนิยมซื้อผ้าใช้ คนไทยส่วนใหญ่จึงเลิกทอผ้า แต่ชาวมุสลิมยังคงทอผ้ามาเรื่อยๆ จนถึงปัจจุบัน

ช่างทอผ้าในหุมเรียงปัจจุบัน ส่วนใหญ่จะเป็นสตรีชาวไทยมุสลิม มีอายุอยู่ในระหว่าง 11 - 50 ปี ส่วนใหญ่มีภูมิลำเนาอยู่ในตำบลหุมเรียง และรับจ้างทอผ้าให้กับผู้ประกอบการรายใหญ่ ซึ่งพัฒนากิจการทอผ้าขึ้นมาเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนขนาดย่อม โดยมากจะทอด้วยกี่กระดูก ผู้ทอจะได้รับค่าจ้างเป็นรายชิ้นบ้าง เป็นรายเดือนบ้าง ราคาค่าจ้างจะอยู่ในราว 50 - 1000 บาท ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความยากง่ายของลายผ้าเป็นสำคัญ

ในปัจจุบันพบว่า การทอผ้ายกดอกด้วยทุกแบบโบราณในตำบลหุมเรียงเหลือน้อยมาก เพราะช่างทอผ้ารุ่นใหม่ไม่นิยมทอด้วยทุก แต่จะใช้กี่กระดูกในการทอ

เส้นใยที่ใช้ในการทอทั้งด้ายและไหมนั้น สั่งซื้อจากภูมิภาคอื่นทั้งสิ้น
สำหรับไหมส่วนหนึ่งซื้อมาจากภาคอีสานบ้าง ซื้อจากจีนบ้าง ญี่ปุ่นบ้าง

การย้อมสีในช่วงแรกๆ ผ้าจากทุมเรียงจะย้อมสีไม่ดีทำให้สีตก และกลายเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ผ้าจากทุมเรียงไม่ได้รับความนิยมอย่างกว้างขวาง มาในระยะเวลาหลังมีการย้อมด้วยสีเคมีคุณภาพดี ทำให้ปัญหาผ้าตกสีหมดไป

สำหรับแบบลวดลายนั้น ช่างทอผ้าที่ตำบลทุมเรียงมีแบบลวดลายผ้าที่ใช้เป็นตัวอย่างการเก็บดอกเรียกว่า "ครุผ้า" ซึ่งได้แก่ผ้าปักด้วยไหมเป็นรูปลวดลายต่างๆ ซึ่งจะใช้เป็นแบบสำหรับทอผ้ายกดอก นอกจากนี้ "ครุผ้า" ยังหมายถึงเศษผ้าทอยกดอกที่ช่างทอผ้าทอไว้แต่เดิมหรือได้รับจากที่อื่นแล้วเก็บไว้เพื่อใช้เป็นแบบเก็บลายดอกสำหรับทอผ้าครั้งต่อไป

ลวดลายที่ใช้ทอผ้าไหมยกดอกในตำบลทุมเรียง แยกประเภทลายได้ดังนี้

1. ลายประเภทลายดอกไม้ ได้แก่ ลายดอกพิกุล ลายดอกพิกุลคู่ ลายดอกกุหลาบ ลายดอกพู่หงา ลายดอกโบตั๋น ลายดอกเขี้ยวกระแต ลายดอกแก้ว ลายดอกมะลิ ลายดอกก้านแย่ง ลายก้านใบดอก ลายดอกลอย ลายดอกถม และลายเครือวัลย์หรือเครือเถา เป็นต้น

2. ลายประเภทลายสัตว์ เช่น ลายพญาคูขี้หอม ลายราชสีห์เข้าถ้ำ ลายชี่หนอน (กินนร) ลายราชสีห์ ลายช้าง ลายแมลงวัน ลายนกยูง ลายปลาตะเพียน ลายหูช้าง ลายลูกปลา

3. ลายเบ็ดเตล็ด เช่น ลายราชวัตรโคม หรือราชวัตรดอกใหญ่ ลายราชวัตรดอกเล็ก ลายดอกใหญ่ ลายดอกใหญ่ล้อมแมลงวัน ลายโคมเพชร ลายช่อเทพ ลายน้ำไหล ทุมเรียง ลายข้าวหลามตัด ลายยอดแหลม ลายก้างปลา ลายไทย ลายยกเบ็ด ลายธงบิน ลายมาลาชัย ลายนพเก้า

การเก็บดอกลายผ้า ทำโดยวิธีใช้ขนเม่นนับแบ่งเส้นไหมยื่นออกเป็นกลุ่มๆ โดยแยกเป็นเส้นยก และเส้นข่ม ตามลวดลายที่ต้องการ

การเก็บดอกสายผ้า ที่ทอด้วยทูกนั้นจะเก็บเพียงครึ่งดอก โดยเริ่มเก็บจาก ส่วนกลางของดอกหรือกลางลายไปยังส่วนริมของลาย บางลายที่เป็นลายดอกต่อเนื่องก็ต้องเก็บบาง ส่วนของดอกข้างเคียงไปพร้อมกันด้วย เมื่อจะทอลายให้เต็มดอกก็ยกตะกอหรือเข้าลายชุดเดิม ทวน กลับจากหลังไปหน้าหรือจากตะกอสุดท้ายไปยังตะกอแรกสุด และเพื่อเสริมความเข้าใจเกี่ยวกับการ เก็บดอกสายผ้า ก็จะยกตัวอย่างวิธีเก็บดอกสายผ้าต่างๆประกอบ เช่น ลายพิรุณล้อม ลายพญาครุฑ ลายปลาตะเพียน ลายราชวัตรโคม ลายแมลงวัน ลายดอกบุหงา ลายดอกโบตั๋น ลายดอกก้านแย่ง และลายดอกเขี้ยวกระแต

การเก็บดอกสายผ้าแต่ละลายที่ยกมาดังกล่าว ไม่ใช่วิธีการเก็บลายที่แน่นอนตายตัว เพราะจากการสำรวจลายผ้าไหมทอยกดอกของทูกเรียงพบว่า มีลวดลายจำนวนมากที่มี ชื่อเหมือนกัน แต่รูปลายที่ปรากฏ มีลายละเอียดปลีกย่อยต่างกัน ทั้งนี้เนื่องจากผู้เก็บลายดอกแต่ละ คนได้ดัดแปลงลายผ้าไปตามความชำนาญ หรือเพื่อความเหมาะสม สวยงาม และเพื่อความต้องการ ของตลาด เช่น บางครั้ง ดัดหรือเสริมกลีบดอก เพิ่มเกสร ถมดอก (ถมดอกคือการนำไหมสีต่างๆไป ระบายที่เกสรดอกด้วยมือ โดยไม่ใช้กระสวยพุ่ง เรียกลายดอกที่ถมเกสรว่า **ดอกกม**) ทำให้ลายผ้า ไหมทอยกดอกของทูกเรียงมีลักษณะหลากหลาย (อุบลศรี อรรถพันธุ์:2529)

ดั่ง บ้านนาหมื่นศรี ตำบลบ้านนาหมื่นศรี อำเภอเมือง จังหวัดดั่ง เป็นแหล่งทอผ้า พื้นเมืองที่สำคัญแห่งหนึ่งในภาคใต้ ผ้าทอบ้านนาหมื่นศรีส่วนมากเป็นผ้าด้ายฝ้าย และฝ้ายผสม ไหม รูปแบบและลวดลายที่ทอยังคงลักษณะเฉพาะของท้องถิ่นอยู่ โดยเฉพาะผ้าเบี่ยง หรือผ้าห้อย ใหญ่ ลายลูกแก้ว ผ้าลายตัวหนังสือ หรือผ้าพานช้าง ซึ่งเป็นผ้าที่ใช้ในพิธีศพของชาวบ้าน นอกจากนี้ก็ มีผ้าขาวม้าลายราชวัตร ผ้าขึ้นลายสมุก ผ้าหางกระรอก เป็นต้น ผ้าทอบ้านนาหมื่นศรี ประเภทผ้า ฝ้าย และฝ้ายแกมไหม สำหรับใช้เป็นชิ้นนั้น มีลักษณะและลวดลายคล้ายคลึงกับผ้าทอเกาะยอ จังหวัดสงขลา เพราะรับอิทธิพล และแบบอย่างซึ่งกันและกัน โดยการส่งเสริมของหน่วยงานราชการ (วิบูลย์ ดีสุวรรณ :2530)

ปัตตานี จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ พบว่า เมืองไทยในสมัยอยุธยา และต่อมา เป็นตลาดผ้า พ่อค้าชาวอาหรับ เปอร์เซีย อินเดีย จีน และชาวยุโรป ต่างก็นำสินค้าผ้าจากประเทศของ ตนเข้ามาจำหน่ายตามเมืองท่าต่างๆ โดยเฉพาะที่เมืองตานีนั้นได้ชื่อว่าเป็น แหล่งรวมสินค้าผ้าไหม ขึ้นน่านอกเหนือจากกวางดั่ง

ผ้าที่ขึ้นชื่อของปัตตานีคือผ้าจวนตานี สำหรับความหมายของคำนี้มีกล่าวไว้ในหนังสือบันทึกความรู้ต่าง เล่ม 2 ของสมเด็จพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และพระยาอนุমানราช ระบุว่า ผ้าจวนเป็นผ้าไหมที่มีสีสนับเข้มเป็นริ้วอย่างคดกสิขไปตามยาวของผืนผ้า

นอกจากผ้าจวนแล้ว เมืองตานียังได้ชื่อว่ามีฝีมือในการทอผ้าอีกด้วย ผ้ายกตานีเป็นผ้าที่ทอด้วยไหมจากประเทศจีน และใช้เส้นลวดทองจากอินเดีย เปอร์เซีย ทอยกเป็นลวดลายด้วยฝีมือช่างทอชั้นดี

แต่ปัจจุบันไม่พบการทอผ้าดังกล่าวในเมืองปัตตานีแล้ว สาเหตุที่เลิกการทอไป น่าจะเกิดจากการขาดแคลนวัตถุดิบ เพราะต้องสั่งซื้อเส้นไหม เส้นลวดทอง เงิน จากต่างประเทศ และปัจจุบันพ่อค้าคนกลางที่ขายเส้นไหม ลวดทองและลวดดีนเอาเปรียบ ทำให้ผ้าที่ผลิตออกมามีต้นทุนสูงกว่าผ้าที่ผลิตจากต่างประเทศ (อนันต์ วัฒนานิก : 2527)

สงขลา ผ้าทอของสงขลาที่มีชื่อเสียงคือ ผ้าทอจากเกาะยอ ผ้าจากที่นี่จะเป็นผ้าฝ้ายทอเนื้อแน่น ละเอียด มีลวดลายสวยงามเป็นระเบียบ

เกาะยอนั้นเป็นเกาะเล็กๆอยู่ในทะเลสาบสงขลา ผ้าทอของเกาะยอในสมัยแรกๆ จะใช้ทอด้วยกึ่งมือ หรือกึ่งเตี้ย ใช้ฝ้ายที่ปลูกกันเอง ทอเป็นผ้าพื้นและผ้าดอกลวดลายต่างๆบ้าง ผ้าลาย**ราชภัฏ** ซึ่งเป็นลวดลายที่สวยงามมากลายหนึ่ง ชื่อลายได้รับพระราชทานชื่อลายผ้าจากพระเจ้าแผ่นดิน

การทอผ้าที่เกาะยอนี้คงจะได้รับอิทธิพลแบบอย่างการทอผ้ามาจากจีน อินเดีย และอาหรับ เพราะในสมัยศรีวิชัย มีการทอผ้าอย่างจริงจังแล้ว ตอนแรกๆ ชาวพื้นเมืองรู้จักแต่การทอผ้าพื้นเรียบๆ ไม่มีลายยกดอก หรือทอลวดลายมีสีสนับให้วิจิตรพิสดารแต่อย่างใด การทอผ้ายกดอกน่าจะเริ่มทำกันในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย หรือรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ผ้าทอเมืองสงขลา กับผ้าทอเมืองนครฯ มีความคล้ายกัน เนื่องมาจากมีการถ่ายทอดโดยครุทอผ้ากลุ่มเดียวกัน จากหลักฐานพบว่า ในสมัยกรุงธนบุรี มีการเกณฑ์ผู้ที่ทอผ้าเป็นที่อยู่ในสงขลาไปยังเมืองนครศรีธรรมราชด้วย

ในระยะแรก ชาวเมืองเกาะยอใช้ย้อมผ้าโดยใช้สีจากธรรมชาติ โดยได้จากต้นไม้ เปลือกไม้ แก่นและรากไม้ การทอใช้กี่มีอ แต่ในระยะหลังๆ ได้ใช้กี่กระตุกด้วย และเนื่องจากสีย้อมในระยะแรกคุณภาพไม่ดี ไม่ค่อยสวย จึงหันไปซื้อสีย้อมจากตลาดมาย้อม แต่ก็ยังมีปัญหาเกี่ยวกับผ้าฝ้ายที่ใช้ทอ เกาะยอมีผ้าฝ้ายที่คุณภาพไม่ดี ทำให้ผ้าที่ทอเสร็จแล้ว เป็นผ้าเนื้อหยาบ ยับยู่ได้ง่าย และสีตก ทำให้สู้กับผ้าทอจากที่อื่นไม่ได้ การทอผ้าที่เกาะยอจึงซบเซาไปนานกว่า 30 ปี

ต่อมาในปี 2516 มีนักธุรกิจได้เข้ามาฟื้นฟูการทอผ้าขึ้น โดยซื้อกี่กระตุกเพิ่มหาผ้าฝ้ายและสีย้อมคุณภาพดีมาใช้ ทำให้ผ้าทอเกาะยอเริ่มแพร่หลายขึ้น แต่ในขณะที่มีการปรับปรุงจัดดูดีบที่ใช้ในการทอผ้านั้น ชาวเกาะยอที่มีความสามารถในด้านการทอผ้ามีเหลืออยู่เพียงไม่กี่คน จึงต้องรับจ้างฝึกหัดการทอผ้าขึ้นใหม่ โดยอาศัยการถ่ายทอดจากช่างเก่าแก่ที่ยังคงเหลืออยู่

ลวดลายของผ้าเกาะยอที่เป็นที่นิยมและลวดลายเก่าที่ในปัจจุบันไม่มีการทออีกแล้ว ได้แก่ ลายราชวัตร ลายดอกพิกุล ลายดอกกรรณสูคนธ์ ลายดอกพยอม ลายดอกรัก ลายดอกห้าหนึ่ง ลายเทพนม ลายพริกไทย ลายลูกแก้ว ลายบุหงา ลายลูกหลาย ลายหมากรุก ลายดาสก็อด ลายกากบาท ลายคดกริช ลายลูกโซ่ ลายสมุกหรือลายโกเดียม (ชื่อช่างทอ) ลายสี่เหลี่ยม หรือลายเครียะ ลายข้าวหลามตัด ลายดอกนกการรอง หรือดอกแฝด หรือลายดอกซี่ไก่

ลวดลายต่างๆนี้ชาวเกาะยอเรียกกันอย่างง่ายๆ จดจำทอกันตามอย่างบรรพบุรุษ บางครั้งมีการพลิกแพลง ดัดแปลงทอเป็นลวดลายที่แปลกออกจากเดิม ก็เผชิญสวยงามมีผู้นิยมก็ทอกันต่อๆมา และตั้งชื่อโดยการเรียกตามชื่อของผู้เป็นต้นคิด เช่นลายโกเดียม บางครั้งก็เรียกตามลักษณะลายที่คล้ายคลึงกับพืชพันธุ์ไม้ที่พื้นบ้าน เช่นลายดอกซี่ไก่ เป็นต้น

ผ้าเกาะยอที่ทอขายจะขายเป็นหลา ราคาจะขึ้นอยู่กับคุณภาพของผ้าและลวดลายว่าง่ายหรือยาก แต่โดยมากจะเรียกว่าชื่อขายเป็นถุง (1 ถุง = 2 หลา) กล่าวคือ 1 ถุง สามารถนำไปทำเป็นผ้าถุงนุ่งได้ 1 ถุง หรือกระโปรงได้ 1 ตัว ถ้าจะตัดชุดสตรีจะต้องซื้อ 2 ถุง หรือ 4 หลา

การค้าผ้าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ตามปกติชนกลุ่มต่างๆในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นี้จะทอผ้าเพียงพอกที่จะใช้ในกลุ่มของตน แต่ผ้าไม่พอกก็รับจากประเทศเพื่อนบ้าน หรือจากหมู่บ้านข้างเคียง แต่ก็มีเหมือนกันอยู่อย่างหนึ่ง คือมีการใช้ผ้าจากต่างประเทศด้วย

ในช่วงคริสตศตวรรษที่ 10 - 15 ผ้าเป็นศัvkกำหนดการค้าทางทะเลระหว่างจีนกับประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผู้คนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซื้อผ้าทอ (ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผ้าใหม่) จากจีนอย่างมากมาย ในขณะที่มิได้ขายผ้าของตนให้กับจีนเลย นอกจากซื้อผ้าจากจีนแล้ว ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังใช้ผ้าที่ผลิตในอินเดีย และเปอร์เซีย พอกๆกับที่ใช้ผ้าที่ผลิตโดยเพื่อนบ้านชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วยตนเอง

ผ้าที่มีชื่อเสียงที่สุดในวงการค้าผ้าคือผ้าจากเกาะชวา ในช่วงคริสตศตวรรษที่ 10 - 13 ผ้าไหมและผ้าฝ้ายที่ผลิตจากชวาทำด้วยเทคนิคการมัดหมี่

ในงานวิจัยของ Jan Christie เรื่อง *The epigraphic evidence* ในชวา กล่าวไว้ว่า ชวามีการผลิตผ้าทอที่เป็นระบบมาก ผ้าของชวาส่งไปขายที่จัมปา (Champa) มินดาเนา (Mindanao) และกาลิมันตัน (Kalimantan)

ผ้าฝ้ายที่ทอที่จัมปา (Champa) และเกาะไหหลำ (Hainan) ก็ส่งไปขายที่เกาะต่างๆในหมู่เกาะอินโดนีเซีย และชายฝั่งตะวันออกของคาบสมุทรมาเลย์ จัมปานั้นเป็นที่รู้จักกันว่าทอผ้าฝ้ายพื้นสีขาว และผ้าลายดอกไม้ (Floral - patterned fabrics) ชาวลี (Li people) แห่งเกาะไหหลำผลิตผ้าที่มีลวดลายทางยาว ซึ่งมีสีหลายสี

การค้าผ้าบาติกในช่วงที่ 2 ของคริสตศตวรรษที่ 19 ทำให้ผ้าที่มีสีสันสวยงามแพร่ไปที่หมู่เกาะอินโดนีเซีย บริเวณ The Straits Settlement ภาคใต้ของประเทศไทยและพม่า ในปัจจุบันพ่อค้าผ้าบาติกแถบ Arab Street ในประเทศสิงคโปร์ ยังคงส่งออกผ้าบาติกที่ผลิตในชวาและมาเลเซีย โดยส่งไปขายยังภูมิภาคต่างๆของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

จากบันทึกของชาวจีนพบว่า ประชาชนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีรูปแบบการแต่งกายอย่างหนึ่งที่คล้ายคลึงกันคือ การใช้ผ้าห่มห่มตัว ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั่วไปนิยมใช้ผ้าที่มีลายดอกไม้ คล้ายๆกับผ้าที่ไม่ได้ตัดเย็บมาเป็นเครื่องแต่งกาย

จากข้อความในบันทึกของชาวจีนข้างต้น น่าจะหมายความว่าชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีรูปแบบการแต่งกายที่คล้ายกันคือการนุ่งผ้านุ่งนั่นเอง

ผ้าในกลุ่มประเทศเพื่อนบ้าน

อาจกล่าวได้ว่าประเทศไทยและประเทศข้างเคียงที่เราอาจเรียกได้ว่าเป็นประเทศเพื่อนบ้านอันได้แก่ พม่า ลาว กัมพูชา มาเลเซีย และอินโดนีเซีย นั้น มีวัฒนธรรมการแต่งกายที่มีความคล้ายกันอย่างหนึ่งคือ การนุ่งผ้านุ่ง ซึ่งแม้ปัจจุบัน ประเทศต่างๆเหล่านี้จะรับวัฒนธรรมการแต่งกายจากยุโรปมาแล้ว แต่ผ้านุ่งก็ยังคงอยู่กับเครื่องแต่งกายประจำชาติ ซึ่งยังคงใช้กันอยู่ในงานพิธีการต่างๆ

ผ้านุ่งของแต่ละชาติ แม้จะมีโครงสร้างเหมือนกัน แต่ลักษณะพิเศษซึ่งเป็นเอกลักษณ์ประจำชาติ จะคงอยู่ที่ทำให้สามารถบอกได้ว่า ผ้านุ่งผืนใดเป็นของชาติใด แม้ว่าเทคนิคบางเทคนิคเป็นเทคนิคที่แพร่หลายไปในหลายประเทศ แต่เมื่อผ่านกรรมวิธีนั้นแล้ว ผืนผ้าที่ปรากฏออกมาจะคงเอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่นไว้ เทคนิคที่แพร่หลายไปหลายประเทศที่เห็นได้ชัดคือ เทคนิคการทำผ้ามัดหมี่นั่นเอง

ดังนั้นการศึกษาทำความเข้าใจผ้าทอในประเทศเพื่อนบ้านและประเทศไทย จึงเป็นความจำเป็นเพื่อจำแนกให้เห็นถึงลักษณะเด่นของผ้านุ่งแต่ละท้องถิ่นว่า มีลักษณะจำเพาะหรือลักษณะเด่นเช่นใดบ้าง

ผ้าในประเทศอินโดนีเซีย

ผ้าที่เด่นของอินโดนีเซียมี 2 อย่างคือ ผ้ามัดหมี่ และผ้าบาติก

ผ้ามัดหมี่

ในบริเวณที่มีการทำผ้ามัดหมี่ทั้งหมดในเอเชีย อาจนับได้ว่า อินโดนีเซียตะวันออก นับว่าเป็นที่เก่าแก่ที่สุด จะเห็นได้จากวัตถุที่ใช้ผูกปม และด้ายที่ผูกเป็นปมก็ใช้เป็นเส้นยืนอย่างเดียว การทำผ้าชนิดนี้ในอินโดนีเซียภาคตะวันออกเจริญถึงขีดสุด มีความก้าวหน้าในการใช้เส้นยืนแทน วัตถุที่ใช้ทอผ้ากันมาแต่ดั้งเดิม ซึ่งเราจะพบได้ในภาคกลางของเกาะบอร์เนียว และหมู่เกาะ Babar และ Tanimbar สิ่งอื่นที่จะแสดงอายุของการทำผ้ามัดหมี่ด้วยการมัดเส้นยืน ที่ทำกันอยู่ในภาคตะวันออกของอินโดนีเซีย คือ การเตรียมด้ายสำหรับมัดหมี่ด้วยกรรมวิธีโบราณ การมัดหมี่ด้วยการมัดเส้นยืนเป็นเพียงชนิดหนึ่งของผ้ามัดหมี่ทั้งหลายซึ่งทำในภาคตะวันออกของอินโดนีเซีย

เป็นไปได้ที่ว่า การมัดเส้นพุ่งทำที่บาห์ลี และภาคตะวันออกของเกาะชวา และชาวบาห์ลีได้ประดิษฐ์ผ้ามัดหมี่ 2 เส้น คือ เส้นยืนและเส้นพุ่ง

ในภาคต่างๆของอินโดนีเซียในปัจจุบัน ได้มีการสั่งซื้อด้ายจากต่างประเทศมาใช้ทำผ้าฝ้ายมัดหมี่ ผ้าที่ทำมักจะใช้ทำเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายในรูปของผ้าขาวม้า และผ้าคลุมไหล่หรือโสร่ง ข้อยกเว้นสำหรับกฎเกณฑ์นี้คือ Kain ของชวา ใช้ในโอกาสที่มีงานฉลองพิเศษ และผ้าโสร่งจากแหลม ซิลีเบส มีใช้เป็นเครื่องแต่งกายของพระ และผ้าผืนใหญ่ของพวก Dyaks ที่เรียกว่า Torajas เหมือนกับผ้าจากเกาะ Sumba และ Central Flores และ Timor ใช้สำหรับห่อศพ วิธีการขั้นสูงได้แพร่หลายไปยังบอร์เนียว ไทราจา ซุมบา Rate และ Flores ซึ่งยังคงทำลวดลายที่ได้รับอิทธิพลอย่างรุนแรงจากทางตะวันออก และตะวันตกของหมู่เกาะ ซึ่งนิยมผ้ามัดหมี่ที่มีลายเป็นทางยาวๆ

ในอินโดนีเซีย มีเพียง อัจเจห์ (Atjeh) ซึ่งอยู่ทางเหนือของสุมาตรา Bangka และ Donggala (หมู่เกาะ Celebes ตอนกลาง) เป็นศูนย์กลางของการทำผ้าไหมมัดหมี่ที่มัดเส้นยืน สำหรับที่ Atjeh วิธีการทำเก่าแก่มาก และอาจเหมือนกับที่ Bangka ใน Donggala ซึ่งดูเหมือนว่างานหัตถกรรมเพื่อการค้าเริ่มขึ้นในขณะนี้ ผ้าเหล่านี้นิยมใช้ทำเครื่องแต่งกายสำหรับงานนักชดิกฤษ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผ้าคลุมไหล่

สำหรับผ้ามัดหมี่ที่มัดเส้นพุ่ง ที่ทำจากเกาะบาห์ลี จัดเป็นผ้าที่สวยงามที่สุดในประเภทนี้

ผ้าบาติก

มีนักวิชาการหลายกลุ่มสันนิษฐานเกี่ยวกับจุดเริ่มแรกของการทำผ้าบาติก บ้างก็ว่าเดิมมีการทำเฉพาะในวังซึ่งเรียกว่า Kralon แต่บ้างก็ว่าเป็นศิลปะพื้นบ้าน ที่ใช้กันเป็นสามัญ ผู้ที่ทำผ้าบาติกมักเป็นผู้หญิง และจะทำหลังจากว่างจากการทำนา

ลวดลายของผ้าบาติกเดิมนิยมทำเป็นรูปสิ่งมีชีวิต แต่เมื่อศาสนาอิสลามเข้ามาเผยแพร่ในอินโดนีเซีย ทำให้การทำลวดลายรูปสัตว์ สิ่งมีชีวิต กลายเป็นสิ่งไม่ถูกต้องตามคำสอนในศาสนา ศิลปินจึงต้องปรับปรุงลวดลายให้ผิดไปจากรูปเหมือนธรรมชาติ เป็นภาพศิลปะ หรือลวดลายประดิษฐ์ ซึ่งเหมาะสมสำหรับการทำผ้าบาติก ในสมัยต่อมา ที่นิยมใช้ผ้าบางๆ เนื้อละเอียดทำบาติก ทำให้ได้ลวดลายที่ละเอียดมากขึ้น

ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา การทำผ้าบาติกมี 2 แบบคือ การเขียนด้วยมือ และการพิมพ์ด้วยแม่พิมพ์ การพิมพ์ผ้าบาติกทำให้เกิดการผลิตในลักษณะอุตสาหกรรม เพราะทำได้ครั้งละมากๆ และใช้เวลาไม่นานเหมือนเขียนด้วยมือ

ส่วนการย้อมสีนั้น เดิมใช้สีธรรมชาติทำจากพืชพื้นเมือง ปัจจุบันใช้สารเคมี ซึ่งทำให้การย้อมดีขึ้น สีไม่ซีดหรือตกง่าย และหลายสีมากขึ้น

การที่ญี่ปุ่นเข้ามายึดครองอินโดนีเซีย ระหว่างค.ศ. 1942 - 1943 นั้นเป็นผลต่อวิวัฒนาการของผ้าบาติกของอินโดนีเซีย คือในระหว่างนั้นมีการห้ามนำเข้าผ้าจากยุโรป ช่างต้องใช้ผ้าหนาๆมาทำบาติก ทำให้เขียนลายละเอียดไม่ได้ จึงนิยมทำลวดลายที่หยาบขึ้น และใส่สีจืดจางขึ้น นอกจากนั้นยังมีการนำลายดอกไม้ญี่ปุ่นมาทำเป็นลายผ้าบาติก เรียกผ้ารุ่นนี้ว่า Djawa Baru หรือ Djawa Hokoku

ผ้าบาติกมีลวดลายหลายชนิด แบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ

1 ลายแบบเรขาคณิต

2 ลายที่ไม่เป็นรูปเรขาคณิต

วิธีการทำผ้าบาติกที่ทำกันทั่วไป จะเริ่มจากการนำผ้าที่จะทำบาติกมาซักให้สะอาด แล้วจึงจึงให้ตึง เขียนกรอบลายและส่วนของผ้าที่ไม่ต้องการให้ติดสีย้อมด้วยซีผึ้ง ต่อมาจึงย้อมสี และต้มเอาซีผึ้งออก ถ้าต้องการหลายสี ก็ต้องเขียนลายและต้มหลายครั้ง

การแต่งกายของชาวอินโดนีเซีย

ตามขนบธรรมเนียมของชาวอินโดนีเซียนั้น ผู้ชายจะแต่งกายด้วยโสร่ง ซึ่งเป็นกางเกงมัดไว้ที่เอวและยาวจรดพื้น ส่วนบนสวมเสื้อคอเปิด หรือในหมู่ชายสูงอายุ จะสวมเสื้อชั้นนอกคอตั้งที่ยาวถึงสะโพก ผู้ชายบางคนยังคงสวมผ้าโพกหัวที่เป็นผ้าทออย่างประณีต ในสมัยก่อนอาจจะบอกได้ว่า เขามาจากท้องถิ่นไหนของชาวอินโดนีเซีย โดยดูลักษณะจากการโพกศีรษะ ผู้หญิงจะมีเครื่องแต่งกายที่แยกเป็น 2 ชั้น คือ ผ้าถุง หรือ Kain และ Kebaja หรือเสื้อ Kain ทำจากผ้ายาวๆ ใช้พันรอบเอว ชายผ้าจะห่างจากพื้น 2 - 3 นิ้ว ส่วนบนสวมเคบญา ตัวเสื้อแขนยาว นิยมใช้ผ้าทิมพ์ แล้วมีผ้าคลุมไหล่อีกหนึ่งผืน ระยะเวลาหลัง มีการเปลี่ยนแปลงการแต่งกาย คือเปลี่ยนไปใส่เสื้อชนิดต่างๆกับผ้าถุง เช่นเสื้อคลุมไหล่ที่ยาวลงมาถึงเข่า

Kain ส่วนใหญ่จะทำจากผ้าที่มีชื่อเสียงของอินโดนีเซีย คือผ้าบาติก สตรีที่มีฐานะดี จะใช้แต่ผ้าบาติกที่ทำด้วยมือเท่านั้น คือจะเป็นผ้าที่วาดลายด้วยมือ เป็นผ้าบาติกที่มีราคาแพง ในระยะเวลาหลังเมื่อมีการใช้แม่พิมพ์พิมพ์ลายแทนการวาดด้วยมือ ทำให้ราคาผ้าถูกลงมา

ผ้าบาติกส่วนใหญ่ ทำในชวา และศูนย์กลางผ้าบาติกแต่ละแห่งจะมีลวดลายเฉพาะของตน และถึงแม้ว่าเราจะไม่รู้จักลวดลายเหล่านี้ ก็อาจจะบอกได้ว่า สตรีผู้นั้นมาจากภาคไหนของอินโดนีเซีย โดยดูจากสีและลวดลายของ Kain ที่เธอสวมอยู่ เพราะสตรีจากชวาภาคตะวันตก จะนิยมสวมเครื่องแต่งกายสีสด และลวดลายใหญ่ เป็นลวดลายเกี่ยวกับดอกไม้ (Floral) ส่วนสตรีจากภาคกลางและชวาตะวันออก นิยมสวม Kain สีขมิ้นๆ และลวดลายเหมือนกันทั้ง 2 ช้าง และในทำนองเดียวกัน แม้จะ Kain จะทำจากผ้าทอมัดหมี่ ก็จะมีลวดลายและสีสันเฉพาะตัวในแต่ละท้องถิ่น เช่นลายม้าและกวาง จะนิยมทำกันในสุมาตรา และมีชื่อเสียงมากเกี่ยวกับลายม้า ชวามีชื่อเสียงเกี่ยวกับผ้าบาติก ซึ่งเขาใช้เป็นเครื่องแต่งกายประจำชาติ ที่ได้แก่โสร่ง นิยมใช้กันในชวาตั้งแต่สมัยปฏิวัติ นิยมสวมอยู่กับบ้าน และเป็นเครื่องแต่งกายสำหรับสตรีที่แต่งงานแล้ว (Allen M. Sievers:1974)

ปัญหาในการทอผ้าของชาวอินโดนีเซีย ได้แก่เรื่องฝ้าย เนื่องจากประเทศนี้ไม่ได้ปลูกฝ้าย จึงต้องสั่งซื้อเส้นด้ายจากต่างประเทศ บริเวณที่ทอผ้ามากที่สุดของอินโดนีเซีย ได้แก่ บันดุง (Maslyn Williams:1969)

ผ้าฝ้ายพิมพ์ลายที่มีชื่อเสียงที่สุดในโลกปัจจุบันนี้คือ ผ้าบาติกของชวา เป็นผ้าที่ผลิตกันในหมู่บ้าน ส่วนใหญ่ผู้ผลิตจะเป็นสตรี มีการทอลวดลายเป็นสัญลักษณ์ต่างๆ ซึ่งแต่ละท้องถิ่นก็มีลวดลายเฉพาะของตัวเอง ซึ่งสามารถใช้ได้ตั้งแต่แม่จนถึงลูกสาว ในปัจจุบัน เครื่องแต่งกายประจำชาติของชาวอินโดนีเซีย คือผ้าโสร่งที่กว้าง 3 ฟุต และยาว 6 ฟุต

ผ้าในประเทศมาเลเซีย

ชาวมาเลเซียใช้คำว่า Kain หมายถึงทั้งผ้าทอ และหมายถึงโสร่ง คือถุงกระโปรงที่ทำจากการนำปลายผ้าทั้ง 2 ด้าน มาเย็บเข้าด้วยกัน ผ้าโสร่งมาเลเซียจะมีลายแถบพิเศษ เรียกว่า Kepala ที่หัวผ้า ความกว้างของโสร่งประมาณ 100 - 150 เซนติเมตร ซึ่งขึ้นอยู่กับความกว้างของก๊อผ้า และความสะดวกของผู้ทอ ที่จะเคลื่อนที่จากด้านหนึ่งไปยังอีกด้านหนึ่ง

โสร่งที่ยาวตามปกติ ซึ่งทอด้วยก๊อเล็ก จะยาวต่ำกว่าเข่าลงมา โสร่งที่ใหญ่และยาวเมื่อปู จะทำจากผ้า 2 ผืน มาเย็บติดกันตามยาว ผ้าถุงเดี่ยงหมายถึง Kain bujang โสร่งผืนใหญ่ เรียกว่า Kain berkampuh คือ 2 ผืนต่อกัน ผ้าโสร่งเก่าๆจะมีลักษณะเฉพาะ โดยการตกแต่งที่ปราณีตมาก ในปัจจุบัน การตกแต่งจะเรียบง่าย และหยาบหยาบน้อยลง

ผ้าทอของชาวมาเลเซีย จะใช้เส้นด้ายที่สั่งเข้ามาจากที่อื่น ซึ่งได้แก่ ฝ้ายที่สั่งเข้ามาจากอินเดีย และไหมสั่งเข้ามาจากประเทศจีน ช่วงทอที่มีฝีมือดี จะถูกว่าจ้างให้ทอผ้าสำหรับเจ้านาย

ในช่วงต้นศตวรรษนี้ การทอผ้าจะมีมากที่รัฐชายฝั่งตะวันออก 2 รัฐ ได้แก่ กลันตัน (Kelantan) และตรังกานู (Trangganu) ซึ่งถ้าเทียบกับตรังกานู ผลผลิตของกลันตันจะน้อยกว่าทั้งปริมาณและราคา ที่ตรังกานู ก๊อผ้าส่วนใหญ่จะอยู่รอบเมืองหลวง คือ โกตาบารู (Kotabaru) และผลิตจากตรังกานูได้ชื่อว่า เป็นแหล่งของงานที่งดงาม ผ้าส่วนใหญ่มีลวดลายสวยงามปราณีตในช่วงทศวรรษที่แล้วผลิตจากรัฐนี้

ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีการปลูกฝ้ายหลายชนิด การนำเข้าฝ้ายราคาถูกจากยุโรปเข้ามาในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 ทำให้การผลิตฝ้ายในภูมิภาคนี้ลดลง ประเทศต่างๆในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่ ยังคงนำเข้าฝ้าย ใหม่ และเส้นใยโลหะ สำหรับการทอใช้ในประเทศ โดยใช้ทั้งเส้นใยโลหะจากยุโรปและจีน ส่วนเส้นใยฝ้ายสีขาว มักจะมาจากอินเดีย ในขณะที่ไหมจากจีน มาไทยโดยไม่ได้ฟอกขาว

ผ้ามาเลย์เก่าๆ จะนิยมทำสีแดงอมม่วง เชี่ยวกับน้ำเงินมีบ้างเล็กน้อย และนิยมใช้ฝ้าย ในขณะที่สีเหลืองก็ค่อนข้างจำกัด เพราะเก็บไว้สำหรับผู้ปกครองประเทศใช้ สีต่างๆจะออกแบบเป็น 2 เจดสี คือ สีสว่างและสีแก่ มีดและสดีไล

สมัยก่อนนิยมใช้ครามกับผ้าฝ้าย ซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นที่ชื่นชอบของชาวหมู่เกาะ เครื่องเทศ กรรมวิธีโบราณในการเตรียมคราม คือ การต้มหน่อ เปลือก และกิ่งก้านของต้นครามในน้ำ แล้วเก็บไว้ในตุ่มปิดฝา สำหรับสีอื่นๆ จะได้จากส่วนต่างๆของพืช เช่น สีเหลืองจะได้มาจากรากขมิ้น เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตาม ขบวนการทำสีจากพืชนี้ใช้เวลานาน และสีจากพืชหลายชนิดจะให้สีที่ต้องการก็ต่อเมื่อเก็บพืชนั้นในเวลาที่เหมาะสมของปีเท่านั้น

ก๊ทอผ้าของมาเลย์

ก๊ทอผ้าของมาเลย์ คล้ายกับก๊ทของเขมรและชวา ลวดลายของผ้าที่จะทอจะออกแบบไว้ก่อนในกรอบของเส้นยืน เรียกว่า Anian

ขั้นตอนต่างๆของการผลิตผ้าทอมือ จะทำโดยสตรีหรือเด็กหญิง การทอผ้าในระดับอุตสาหกรรมในครัวเรือน ทำกันบริเวณรัฐชายฝั่งตะวันออกเฉียง ซึ่งดำเนินการโดยคนกลาง ซึ่งมักจะเป็นสตรี หรือผู้ที่อาจจะเป็นผู้ทอหรือไม่ก็ได้ คนๆนี้จะเป็นผู้รวบรวมใบสั่ง และจัดหาวัตถุดิบ คือเส้นใยที่ย้อมสีแล้วและอุปกรณ์บางอย่างให้แก่ช่างทอ ถ้าคนกลางคนนี้ไม่มีความรู้เกี่ยวกับการทอผ้า เขาจะจ้างผู้เชี่ยวชาญเรื่องทอผ้ามาช่วยจัดเส้นยืน หรือช่วยออกแบบลาย การทอผ้ามักจะทอที่บ้าน ช่างทอ มักจะมีที่เป็นของตนเอง และจะนิยมวางก๊ทอผ้าไว้ที่ใต้ถุนบ้าน

ช่างทอของกantonมีความชำนาญในการทอผ้าอย่างมาก ตามปกติ วัยที่เหมาะสมกับการทอผ้าจะอยู่ในช่วง 20 - 30 ปี คนที่อายุ 30 - 40 ปี จะวุ่นวายอยู่กับครอบครัวมากเกินไป และเมื่ออายุ 50 ปี ตาก็จะเริ่มไม่ดีแล้ว

ผ้าไหมมัดหมี่ ที่มีดเส้นพุ่ง เรียกว่า Kain limor เป็นผ้าในราชสำนัก และผ้าที่มีลักษณะคล้ายกัน พบในราชสำนักของ สุมาตรา ซวา บาหลี และแผ่นดินใหญ่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผ้ามัดหมี่ที่มีดเส้นพุ่ง ใช้ลายต่างไปจากผ้ามัดหมี่ที่มีดเส้นยืน ซึ่งทำโดยกลุ่มคนที่อยู่นอกเกาะอินโดนีเซีย และชาวฮิบานแห่งซาราวัก

ผ้าของ The Limar มีลวดลายและการออกแบบคล้ายกับผ้ามัดหมี่ที่มีดเส้นพุ่งของชาวเขมร และผ้าไหมจากกanton รัฐลังกานูใกล้ชิดกับซาเลิมบังในสุมาตรา อิทธิพลอีกอย่างหนึ่งคือ The Malay Limar คือผ้ามัดหมี่เส้นคู่ คือผ้า Patola ของอินเดีย คำภาษามาลายที่ใช้เรียกซึ่งหมายถึงผ้าไหมอินเดีย คือ Cindai ซึ่งมาจากภาษาอังกฤษคือคำว่า Chintz ซึ่งหมายถึงผ้าพิมพ์ลายดอกไม้จากอินเดีย คำว่า Chintz มาจากคำอินเดียว่า Chit คือผ้าจุด (Spotted cloth)

Songket

คำว่า Songket มาจากคำว่า Sungkit คือการเย็บ หรือการปักโดยใช้เข็มที่ทำจากไม้ไผ่แบนๆ เรียกว่า Cubang ซึ่งคล้ายกับเข็มที่ใช้เย็บแห แต่เล็กกว่า

ในปัจจุบันคำว่า Songket ใช้สำหรับผ้าที่ตกแต่งด้วยด้ายเงิน หรือด้ายทอง และผ้าอื่นๆในการทำลวดลายบนผ้านั้น ถ้าเป็นช่างทอที่ยังมีประสบการณ์น้อย จะใช้วิธีช่างลายไว้บนกระดาษกราฟแล้วทอตาม ในขณะที่ช่างทอที่มีความชำนาญ จะทอจากความทรงจำของเขา

ผ้า Songket ที่ดีที่สุดจะไม่แข็งกระด้าง เพราะจะใช้เส้นด้ายทองที่มีคุณภาพดี ด้ายทองเหล่านี้จะไม่คลายตัวเมื่อผืนผ้าไหมขาดออกจากกัน ด้ายทองที่ใช้ทอผ้า Songket บางชนิดจะทำจากทอง 14 กระรัต ผ้า Songket ที่ดีที่สุด จะเก็บรักษาไว้เป็นมรดกสำหรับคนรุ่นหลังๆ และเป็นส่วนหนึ่งของสินสอดด้วย

ผ้า Songket สมัยใหม่จะเป็นแบบพื้นธรรมดา ยกเว้นที่ขอบจะตกแต่งด้วยลายซ้ำๆ และเว้นระยะสม่ำเสมอ ผ้า Songket ที่ราคาต่ำลงไปจะทำด้วยไหมสีชาหรือสีเทาแทนด้าย

เงินด้ายของ ผ้าชนิดนี้เรียกว่า Songket benang จะตกแต่งด้วยลวดลายธรรมดาๆ ที่นิยมจะเป็นลายเรขาคณิต และแถบเส้นขนาน ลายง่าย ๆ อย่างนี้ทำให้ง่ายที่จะเปลี่ยนไปใช้ grower loom ในปัจจุบัน Kain Songket ก็ยังคงมีผลิตอยู่ โดยขนาดที่ทออยู่ในขนาดมาตรฐานผ้าถุงทั่วไป คือขนาด 100 x 180 ซม.

ผ้าพิมพ์และวาด

ผ้าทอบางผืนยังนำไปตกแต่งเพิ่มเติม โดยการพิมพ์ลายไปไม้สีทอง ลายนี้จะพิมพ์ครั้งแรกด้วยการที่ทากาวลงบนแม่พิมพ์ไม้ ขณะที่ทากาวยังเปียก ก็จะมีพิมพ์ลายไปไม้สีทองลงไปด้วย แม่พิมพ์แบบเดิม ลายที่ทำวิธีนี้มักจะเป็นลายดอกไม้ โดยเฉพาะดอกกุหลาบ Water lily ในชวาและ บาหลีจะเรียกชื่อลายแบบนี้ว่า Perada

ผ้าบาติก

คำว่า Batik มาจากคำ 2 คำ คือ ภาษาชวาที่ว่า Amba คือการเขียน และคำภาษา มาเลย์ที่แปลว่าจุด คือ Litik เป็นคำว่า Ambatik เมื่อรวมคำสั้นเข้าก็กลายเป็นคำว่า Batik หมายถึง การเขียนจุด ขบวนการทำ Batik มีความสมบูรณ์แบบมากที่ชวา จะเห็นตัวอย่างจากผ้าที่มีชื่อเสียง ของ Surakarta และ Solo ในการทำผ้าบาติกแท้ๆ จะมีการวาดลวดลายด้วยเทียนไขลงบนผ้า เรียกวิธีนี้ว่า Canling หรือพิมพ์ลงไปด้วยแม่พิมพ์ที่มีลวดลาย

เมืองโกตาบารูและตรังกานู เป็นผู้นำในการทำผ้าบาติก และในขณะที่ตรังกานูมีความเชี่ยวชาญในการทอ Limar และ Songket กลันตันก็ได้ชื่อว่าเป็นแหล่งผ้าบาติกของมาเลเซีย

ในช่วงปี 1960 รูปแบบของบาติกมาเลย์ ได้พัฒนาไปเพื่อสอดคล้องรอยอิทธิพลผ้าบาติกของชวา ผ้าบาติกชนิดใหม่ที่ทำขึ้น เรียกว่า Alpha Batik ผ้าที่ใช้จะเป็นผ้าป่าน ผ้าไหม และผ้าฝ้าย ซึ่งไม่ได้ใช้สำหรับทำโล่งแบบเดิม แต่เป็นผ้าที่ทำเป็นเมตรๆ

คำจำกัดความของคำว่า Batik ของชาวมาเลเซีย จะครอบคลุมความหมายกว้างกว่า ความหมายเดิมของชวา Batik ในมาเลเซียต้องการการออกแบบและลายที่แน่นอน ไม่คำนึงถึงขบวนการผลิต ผู้ผลิตถือว่าผ้าพิมพ์ลายดอกไม้ทั้งหมดเป็นผ้าบาติก เพราะผ้าบาติกของชาวมาเลเซียจะมีลายดอกไม้เยอะมาก

ในที่สุด ตรังกานู ก็ได้ผลิตผ้าบาติกใหม่ชิ้นแรกจากผ้าไหมที่ผลิตในโรงงานในท้องถิ่น

ลวดลายของผ้ามาเลเซีย

ลายมะนาว (Lime) ของผ้าไหมจากตรังกานู กลิ่นต้น และปะหัง และลายรูปหัวงู (Snake's Head) ที่ผสมผสานด้วยสีแดงดำ และเขียว ทำให้นึกถึงลวดลายแบบอินเดียนแบบหนึ่ง แม้ว่าชบวนการมัดแล้วย้อม ซึ่งอาจจะได้จากอิทธิพลของชอนจะแตกต่างจากของอินเดียน ซึ่งมัดแล้วย้อมสีด้วยที่ยังไม่ได้ทอ คือย้อมเส้น Warp ก่อน ไม่ใช่มัดแล้วย้อมผ้าที่ทอแล้วก็ตาม

ผ้าในประเทศพม่า

ชาวพม่าทั้งหญิงและชายยังคงแต่งกายตามประเพณีเดิม นอกจากผู้ชายที่เดินทางไปต่างประเทศ ไม่ว่าจะไปเพื่อการเรียน หรือธุรกิจต่างๆ จะใช้เสื้อผ้าแบบตะวันตก และเมื่อกลับมาถึงร่างกั๋งก็ยังมีบ่อยครั้งที่เขาจะปรากฏตัวในเสื้อผ้าแบบตะวันตก สำหรับผู้หญิง แม้จะอยู่ในต่างประเทศก็ยังคงชอบแต่งกายตามแบบเดิม

เครื่องแต่งกายแบบพม่าของชายหญิงประกอบด้วย Longyi ซึ่งเป็นกระโปรงชนิดหนึ่ง แต่จะแตกต่างกันที่ลวดลายของผ้าและวิธีการนุ่ง สำหรับผู้หญิงและผู้ชาย Longyi นี้จะยาว 2 หลา ซึ่งจะยาวถึงข้อเท้า (Ankles) ของผู้สวมและมีการต่อขอบผ้าทั้งด้านบนและด้านล่าง ผ้าที่นำมาต่อนี้อาจเป็นไหมหรือฝ้ายก็ได้ สตรีนิยม Longyi ที่เป็นผ้าฝ้ายสีดำกันมากเพราะถ้าง

วิธีนุ่ง Longyi สตรีพม่าจะนุ่งป้ายขวา ดึงผ้าไปถึงสะโพกข้างขวาแล้วทบมาด้านซ้าย แล้วมัดให้แน่น รอยทบของผ้าด้านหน้าทำให้เห็นสะดอก ส่วนผู้ชายจะนุ่งป้ายทั้งซ้ายและขวา แล้วมัดไว้ที่เอวเช่นกัน ลวดลายของ Longyi ของผู้ชายมักเป็นลายตาราง และลายทิวทิวพื้น ส่วนผ้าของผู้หญิงจะมีลายเชิงทางด้านล่างและมีลายที่ประกอบเชิงเล็กๆกระจายอยู่ทั่วผืนผ้า ในแต่ละท้องถิ่นจะมีลวดลายต่างกัน ปกติชาวบ้านจะสวม Longyi แม้เวลาทำงาน

ส่วนพวกชาวเมืองนิยมใช้ผ้าที่สะอาดตาและราคาถูกที่สั่งเข้ามาจากต่างประเทศ แต่ผ้าพวกนี้ไม่ค่อยทนทาน ซึ่งไม่มีปัญหาอะไรสำหรับชาวพม่าที่มีนิสัยชอบเปลี่ยนเสื้อผ้าบ่อยๆ พวกนี้ไม่ค่อยนิยมผ้าพื้นเมืองนอกจากคนจนที่สวม Paso เวลาอยู่กับบ้าน

ผ้าพื้นเมืองของพม่า

ผ้าทอเป็นอุตสาหกรรมเก่าแก่อย่างหนึ่งของพม่า ชาวพื้นเมืองพม่านิยมทอด้วยกี่มือ ซึ่งจะพบแทบทุกบ้านในชนบท ส่วนใหญ่นิยมทอผ้าฝ้ายเพราะผลิตได้ในพื้นเมือง ฝ้ายในพม่าผลิตมากที่ Sayaing Myingyan, Meiktila, Lower Chindwin, and Thayetmyo districts ส่วนผ้าไหมนั้นผลิตน้อยมากในพม่า แต่จะเป็นไหมคุณภาพดี การที่มีไหมน้อยในพม่าเป็นเหตุหนึ่งมาจากความเชื่อของชาวพม่าว่าการจะได้ไหมมานั้นจะต้องฆ่าตัวไหมให้ตาย ซึ่งถือเป็นการทำบาปในความเชื่อของชาวพุทธ คนเลี้ยงไหมจะจัดเป็นพวกทำบาปเช่นเดียวกับคนล่าสัตว์และคนหาปลา และเชื่อกันว่าพวกนี้จะต้องตกนรก ดังนั้นจึงไม่ค่อยมีคนนิยมเลี้ยงไหมกัน ทอมีบ้างก็แถบเมืองพรหมซึ่งอยู่ทางตอนกลางของกลุ่มแม่น้ำอิระวดี ซึ่งมีชนชาวเขาเผ่าหนึ่ง คือพวก Yabeins ซึ่งเป็นพวกเชื้อสายพม่านั้นเอง คำว่า Yabeins แปลว่า ผู้ปลูกไหม (Silk-grower) พวกนี้มีความเป็นอยู่เช่นเดียวกับพม่าและกะเหรี่ยงที่ยากจน มักจะอยู่ตามไหล่เขา เผ่าป่า ปลูกข้าว ฝ้าย และสะหุง แต่วิธีนี้ทางการเห็นว่าเป็นการทำลายความสมบูรณ์ของดิน จึงสนับสนุนให้เลี้ยงไหม เพื่อหยุดยั้งการทำลายป่า และดันหม่อนก็ขึ้นได้งามมีคุณภาพดี สำหรับต้นกำเนิดของไหมในพม่านั้นกล่าวกันว่า ตัวไหมตัวแรกนำมาจากจีนในรัชสมัยของ พระเจ้า Anawrata Saw ไหมของพวก Yabeins ใช้สำหรับทอผ้าไหมที่มีลวดลายวิจิตรบรรจง เรียกว่าผ้าตาหมากรุก (Check) ซึ่งนิยมใช้ทำกระโปรงแต่งงาน และเครื่องแต่งกายในพิธี มีคนไม่กี่คนที่จะสามารถเป็นเจ้าของกระโปรงผ้าตาหมากรุกมากกว่า 1 ตัว การทอผ้าชนิดนี้ทอด้วยกี่มือ (Hand looms) ทั้งหมด ใช้กรอบรูปสี่เหลี่ยม ผืนผ้ายาวประมาณ 5 ฟุต ยึดด้าย Wrap ที่ยาว 4 หลา และกว้าง 40 - 45 นิ้ว ผู้ทอมักจะเป็นหญิงสาว

ดังได้กล่าวแล้วว่า ไหมพื้นเมืองผลิตได้น้อย ดังนั้นส่วนใหญ่จะสั่งซื้อไหมจากต่างประเทศเข้ามา ส่วนใหญ่จะสั่งจากประเทศจีน ไหมจากจีนนี้จะใช้ทอผ้าประเภทหรรษา ไหมที่สั่งเข้ามาจากต่างประเทศมักจะเข้ามาในรูปไหมดิบ (Raw) ต้องนำมาปั่นแล้วย้อมสีซึ่งได้จากพืชพื้นเมือง โดยนำไปต้มกับน้ำสบูเสียก่อน แล้วจึงย้อมสี สีที่นิยมกันทั่วไปได้แก่ สีเขียว สีเหลือง ส้ม แดง และน้ำเงินอ่อนในเขตต่างๆกัน พวกชาน (Shan) นิยมสีดำ และน้ำเงินเข้มมาก สีสำหรับย้อมได้จากเมล็ดพืช ราก ดอก ใบและเปลือกไม้ในป่า เช่น สีเหลืองได้จากไม้ขนุน นิยมใช้ย้อมจีวรพระ

เขตที่มีการทอผ้า

การทอผ้ามีมากที่เมืองมัณฑะเลย์ (Mandalay) เมืองอมรปุระ (Amarapura) เมืองพรหม เมืองชเวดากอง (Sheve-daung) สำหรับสองเมืองนี้อยู่ใกล้เขตผลิตไหมและผ้าไหมจากสองเมืองนี้มีคุณภาพเป็นเลิศ ส่วนที่อื่นๆก็ได้แก่ Kyangin, Tavoy, Kindat และหุบเขาเย้า ผลิตไหมสี Exquisite pinks เทา น้ำเงิน สีทอง สีอำพัน สีแดงเข้ม และม่วงจาง (Dull Purples) เขียวหม่น (Dirty greens) สีทั้งหมดได้จากสีที่ของฟ้าเวลาพระอาทิตย์จะตกดิน สีที่ช้ำๆ นกต่างๆ และต้นไม้ต่างๆ

ผ้าไหมพื้นเมืองพม่า

ผ้าไหมพื้นเมืองพม่ามีหลายแบบ ได้แก่ผ้าตาหมากรุก ที่นิยมใช้ทำเครื่องแต่งกายสำหรับงานพิธี ซึ่งผ้าชนิดนี้เนื้อแน่นแข็งมาก จนกระทั่งต้องแช่น้ำและทุบเสียก่อนจะใช้ในครั้งแรก แล้วซักอีกหลายครั้งจนกระทั่งผ้าเนื้อนิ่ม สีก็จะสดสวยและทนทานใช้ได้นาน นิยมใช้ทำ Longyi ของสตรี ลายพันหมา (The dog'steeth) มีลักษณะคล้ายคลึงกับผ้าในราชสำนักของเมืองอมรปุระ (Amarapura) หรือ (Sagaing) ซึ่งผ้าชนิดนี้หลังจากสิ้นราชวงศ์แล้ว ไม่ค่อยจะได้พบเห็นกัน Tameins สำหรับสตรีฐานะดี จะมีลวดลายปรมาณิดมาก และในการทอจะใช้กระสวยพุ่ง ตั้งแต่ 20-30 อัน ทำให้ได้ลวดลายที่ละเอียดและซับซ้อนมาก

นอกจากนี้ ชาวพม่าที่ฐานะดียังนิยมสวมชิ้นใหม่ที่มาจากเชียงใหม่ในสยาม และชาวพม่าได้เลียนแบบชิ้นนี้โดยผลิตขึ้นหมี่ลองยี (Zin-me longyis) มักจะทอเป็นสีแดงมิด (Dull red) สีเขียว นิยมลายเรขาคณิต และมี Bangkok Longyis ซึ่งกล่าวกันว่ามาจากบางกอก และนิยมทอเลียนแบบในพม่า โดยทอเส้นควบ ผ้าชนิดนี้มักจะทำเป็นสีฟ้าอมเทา (Smoky blues) สีเหลืองอำพัน และสีเขียวทึบๆ ผ้าชนิดนี้เป็นที่นิยมของสุภาพสตรีสูงอายุชาวพม่ามาก

ผ้าในประเทศเวียดนาม

คนไทกลุ่มต่างๆในเวียดนาม ยังคงทอผ้าใช้กันอยู่ ผ้าทอของคนเหล่านี้มีคุณค่ามากมาย มีทั้งคุณค่าทางวัตถุและคุณค่าทางจิตใจ สำหรับเขาเหล่านี้ ผ้ามิได้เป็นแค่เพียงผลผลิตทางวัตถุเท่านั้น แต่มันยังเป็นผลิตภัณฑ์แห่งจิตวิญญาณด้วย คุณค่าในแง่นี้ เป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดในชีวิตสังคมของคนไท ความสำคัญดังกล่าวนี้ จะแสดงออกมาในหลายรูปแบบ ในสังคมคนไท อาทิเช่น ผ้าที่นั้นไม่ใช่เพียงสิ่งห่อหุ้มร่างกายเท่านั้น ผ้ายังเป็นสิ่งบอกอายุด้วย ในกลุ่มเด็กๆ หนุ่มสาว และผู้สูงอายุ และ

นอกจากนั้นยังมีการแบ่งแยกผ้าที่ใช้ในชีวิตประจำวันตามปกติ และเสื้อผ้าที่ใช้ในพิธีศพบโดยเฉพาะ
เสื้อผ้าที่ใช้ในงานศพของคนไทยแต่ละกลุ่มก็จะแตกต่างกัน เช่น ไทยเมืองตก จะสวมเสื้อผ้าสีขาวไว้ทุกข์
ทั้งหญิงและชาย แต่ผู้สูงอายุจะไม่แต่งไว้ทุกข์ให้คนหนุ่มสาว และพ่อแม่จะไม่ไว้ทุกข์ให้ลูก พี่ชาย
และพี่สาวจะไม่ไว้ทุกข์ให้น้อง ส่วนการไว้ทุกข์ของคนไทยที่เมืองลา และไทยเมืองมุย จะไม่แบ่งแยกเสื้อ
ผ้าตามอายุ

ผ้าทอยังเป็นของขวัญที่หญิงสาวจะมอบให้ชายหนุ่มเพื่อแสดงความรัก กล่าวคือ
ก่อนแต่งงาน หญิงสาวชาวไทย จะเตรียมผ้าหม่ม ที่นอน มุ้ง หมอน ผ้าโปกศรีระชะ ผ้าพันคอสีเหลี่ยม
และอื่นๆ เป็นของสำหรับแต่งงานเพื่อนำติดตัวไปยังบ้านสามี และต้องเตรียมผ้าไปให้พ่อแม่สามีด้วย
งานทอผ้าที่ถือเป็นงานของผู้หญิงโดยเฉพาะผู้ชายจะทอไม่ได้ ถือเป็นข้อห้าม เพราะถือว่าจะไม่ให้
ทำมาหากินไม่ขึ้น

นอกจากนั้น ผ้ายังมีการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มด้วย โดยมีการแลกเปลี่ยน
ผ้าทอระหว่างกลุ่มที่อยู่ใกล้เคียงกัน

ผ้าซิ่นของคนไทยในเวียดนามแต่ละเมืองจะเป็นสีดำหรือสีดำเข้ม ด้วยการย้อมน้ำ
คราม เช่นไทยเมืองเด็ด เมืองหมอก เมืองมุน เมืองน่าน้อย อ้อยหมู หรือแม้กระทั่งเมืองแกว จะมีแถบ
สีบ้างในส่วนที่เป็นดินขึ้นด้านใน หรือผ้าซิ่นของไทยเมืองเด็ก จะมีแถบคาดสีน้ำเงินเหนือเอวบริเวณต่ำ
กว่าหัวซิ่น

สำหรับผ้าซิ่นของไทยเมืองวาด นั้นไม่ได้ทำสีพื้นดำน้ำครามโดยตลอด แต่จะมีลาย
ขาวอมฟ้าเป็นระยะตามแนวเส้นยืน เช่นเดียวกับไทดำหรือซิ่นที่จังหวัดเพชรบุรี ที่เรียกกันว่า ลายดา
ก๊ิบ ลายดาจู หรือลายแดงโม

อย่างไรก็ตามผ้าไทยเมืองวาด มีตำนานว่า เดิมไทยเมืองวาดก็พุ่งซิ่นสีดำหมด เช่นเดียวกับ
กับไทยเมืองอื่นๆ แต่ได้เกิดสงครามขึ้น ฝ่ายที่เป็นศัตรูก็พุ่งผ้าพื้นสีดำเหมือนกัน ไทยเมืองวาด จึงคิดใส่
ลายแดงโมลงไปบนผ้าซิ่น เพื่อจะได้สังเกตรู้ว่าเป็นพวกเดียวกัน ผ้าซิ่นของไทยเมืองวาด จึงมีลวดลาย
นับแต่นั้นมา (สุนันท์ อุดมเวช :2537)

สีย้อมผ้าของชาวไทในเวียดนาม ยังใช้สีจากธรรมชาติอยู่เป็นส่วนใหญ่ เครื่องมือ อุปกรณ์ในการเตรียมเส้นใย และการทอ เป็นเครื่องมือง่ายๆ ทำเองเป็นส่วนใหญ่

ลวดลายที่ใช้ในการทอ เป็นลายเลียนแบบธรรมชาติ และมักมีตำนานความมาเป็นประกอบ เช่น ลายธงข้าว ลายปู ลายสิง ลายหมากกระรอม ลายผักกูด ลายหน้าแค้นเสือ ลายรอยหมาล่า และลายแมงมุม เป็นต้น (มนู ชูดมเวช :2537)

ผ้าในประเทศกัมพูชา

ผ้าไหมในประเทศกัมพูชา จัดแบ่งได้เป็น 5 ประเภท คือ

1 ผ้าม่วง ทอจากไหมล้วน

2 ผ้าอันจูน (Anlunh)

3 Lboeuk ทอจากไหมทอยกดอกตกแต่งด้วยลายดอกไม้

4 ซ่าระบับ เป็นผ้าทอที่แวววาวแพรวพราวด้วยดิ้นเงินดิ้นทอง

5 Hoi ผ้าชนิดนี้เป็นผ้าพุ่งชนิดหนึ่ง ที่มีลายต้นไม้ ดอกไม้ หรือลายเรขาคณิต เป็นผ้าที่ยังคงเป็นที่นิยมมาก ผ้า Hoi คือผ้าไหมที่ตกแต่งด้วยลวดลายที่ออกแบบเตรียมไว้ก่อนบนเส้นด้ายที่จะใช้ทอ ด้วยการมัด เช่นเดียวกับการทำผ้ามัดหมี่

ผ้า Hoi นั้น ถ้าจะพิจารณาตามความหนา อาจแยกได้เป็น 2 ประเภท คือ

1 Sampot คือผ้าพุ่งซึ่งเป็นผ้า Hoi ที่ใช้ทำเครื่องนุ่งห่มโดยเฉพาะ

2 Pidan คือผ้าที่ใช้เกี่ยวกับทางศาสนา

สำหรับผ้า Hoi โดยทั่วไปจะกว้างไม่เกิน 2 ศอก คือประมาณ 1 เมตร โดยประมาณ

ผ้า Hoi จาก Koh Sautin, Prek Chang Kran (กัมปงจาม) และที่ Teuk Chor เป็นผ้าที่มีชื่อเสียงที่สุดในด้านคุณภาพของเนื้อผ้าและความกลมกลืนของสี สีที่ใช้ย้อมใหม่สำหรับ ทอผ้า Hoi ใช้สีที่สกัดจากพืช ผลไม้ ดอกไม้ หรือเปลือกไม้ สีหลักที่ใช้ก็มี

- สีดำ
- สีม่วง
- สีน้ำเงิน
- สีเหลือง
- สีแดง

ในการย้อมสีก็มีเคล็ดลับ คือ ห้ามมิให้หญิงมีครรภ์ไปดูการย้อมสี เพราะจะทำให้ไหมไม่ดูดซับสี คือย้อมไม่ติด แม้แต่เดินผ่านก็ไม่ได้ หรือเพียงคนย้อมจะให้หญิงมีครรภ์เห็นมือที่เปื้อนสีเท่านั้น สีก็จะไม่ติด

ผ้า Hoi นี้จะมัดหมี่เส้นพุ่ง ส่วนเส้นยืนจะย้อมสีเดียว มักเป็นสีดำ หรือแดง

ลักษณะการมัดเส้นด้ายในภูมิภาคต่าง ๆ

ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ บริเวณกำปงจาม ซึ่งเป็นบริเวณที่พบผ้ามัดหมี่คุณภาพดี และมีลวดลายสวยงาม การมัดเส้นด้ายทำกันด้วยความระมัดระวังและปราณีตมาก วิธีมัดที่นิยมกันคือ ขณะที่มัดจะแบ่งด้ายออกเป็น 2 ส่วนเท่าๆกัน ตามความยาวของเส้นด้าย และเริ่มต้นมัดจากตรงกลางของเส้นด้ายไปทางด้านซ้ายมือก่อน แล้วจึงจะทำไปทางขวา การกระทำเช่นนั้นจะช่วยให้ด้ายตรงกลางของผ้าเสมอกัน

ส่วนทางใต้ โดยเฉพาะในจังหวัด Takeo และ Kandal นิยมมัดเส้นด้ายจากปลายข้างหนึ่งของเส้นด้ายไปยังปลายอีกข้างหนึ่ง วิธีนี้อาจทำให้ลายที่ริมผ้าทั้ง 2 ด้าน ไม่สมส่วนกัน

ทางยาวตามขวางที่ล้อมลวดลายตรงกลางไว้ เรียกว่า Thnork santuoy ลวดลายนี้มักจะทำเป็นรูปเรขาคณิต บางทีก็มีลวดลายรูปสี่เหลี่ยม สามเหลี่ยม หรือรูปข้าวหลามตัดอยู่ในทางยาวๆนั้นด้วย

นอกจากนี้ ยังมีข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับ ผ้าทอจากทางภาคเหนือและภาคใต้ คือ ทางภาคเหนือนั้น นอกจากจะผลิตผ้าที่มีคุณภาพดี มีสีสันลวดลายงดงามแล้ว ช่างทอทางภาคเหนือ ยังได้รับการยกย่องว่า ทำลวดลายตกแต่งได้ละเอียดประณีตสวยงามอีกด้วย และเราจะไม่ค่อยพบ การมัดหมี่ลายเล็กๆ ในแถบอื่นๆ

ในปัจจุบันนี้ ที่ Takeo และที่ Ksach Kandal ทางตะวันออกของพนมเปญไม่ได้ทำ ผ้า Hoi ที่มีลวดลายศักดิ์สิทธิ์ไม่นิยมใช้ทำเครื่องนุ่งห่ม แต่ปัจจุบันก็เปลี่ยนไป พบผ้า Hoi ที่ทอ สำหรับสตรีจาก Takeo มีลวดลายสัตว์ตัวเล็กๆลายแมลงมุม ลูกเต๋า ลูกคางคก ผีเสื้อ ฯลฯ และใน ทำนองเดียวกัน ความใหญ่โตของลวดลายก็ไม่ได้บอกถึงความแตกต่างว่าเป็นของหญิงหรือชายอีก ต่อไป ผ้า Hoi กลายเป็นเครื่องแต่งกายสำหรับสตรีเพียงเพศเดียวเท่านั้นในปัจจุบัน

การแต่งกายของชาวกัมพูชา

ชาวกัมพูชา หรือเขมรแต่เดิม ทั้งหญิงและชายนิยมตัดผมสั้น ซึ่งทำให้มองไม่ออกว่า คนไหนเป็นหญิง คนไหนเป็นชายถ้ามองในระยะไกล ทั้งชายและหญิงชอบนุ่งผ้า Sampot ซึ่งเป็น งานศิลปพื้นบ้านที่ชาวกัมพูชาภาคภูมิใจ ผู้ทอผ้านี้จะเป็นหญิงซึ่งทำงานด้วยความระมัดระวัง

การนุ่งผ้า Sampot นี้ จัดเป็นการแต่งกายประจำชาติ ในราชสำนักมีการนุ่งผ้าตามสี วัณในสัปดาห์ การแต่งกายแบบประจำชาตินี้ ประชาชนในชนบทนิยมแต่งกันมากกว่าในเมือง สำหรับ ในเมืองในปัจจุบัน นิยมการแต่งกายด้วยเสื้อผ้าแบบตะวันตก

ตามปกติข้าราชการระดับสูง ตั้งแต่นายกรัฐมนตรีลงมาจนถึงผู้ว่าราชการจังหวัด ต้องสวมผ้า Hoi กับเสื้อที่มีกระดุมสีทอง และในงานพิธีการก็นุ่งผ้าโจงกระเบน เวลาไปวัดนิยมนุ่งผ้า ม่วง เวลาเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดิน ขุนนางต้องสวมผ้ามัดหมี่ หรือผ้าม่วงโจงกระเบน แต่เสื้อต่างกันไป ตามลำดับยศ ในงานฉลองของชาติ คนข้าราชการจะนุ่งผ้า Hoi และใส่เสื้อคอตั้ง หรือเสื้อน้อย ผู้ชายมัก นุ่งผ้า Hoi มีลวดลายต่างๆ บรรดาคุณหญิงคุณนายนิยมนุ่งผ้า Hoi และสวมเสื้อผ้าบางๆเวลาอยู่กับ บ้าน สตรีที่มีฐานะดีมักจะนุ่งผ้า Hoi Anlunh กับตัวเสื้อยาว

ผ้า Sampot ที่ใช้นุ่งกันเป็นผ้าฝ้ายหรือไหมยาว 10 ฟุต และกว้าง 1 หลา ใช้นุ่งกัน รอบเอว มัดไว้ข้างหน้า ทั้งผ้ายาวลงมาครึ่งปอง แล้วยกชายผ้าลอดขาไปเหน็บไว้ที่เอวด้านหลัง นุ่ง

เสร็จแล้วถ้ามองจากด้านหน้าจะดูคล้ายกางเกงหลวมๆ และถ้ามองด้านหลัง จะมองดูคล้ายกระโปรง สำหรับผู้หญิงจะสวมเสื้อด้วย และมีผ้าคาดเป้าสำหรับงานพิธี ผู้ชายจะสวมเสื้อเชิร์ต เสื้อทูนิคคอตั้ง และถุงเท้ายาว สำหรับผู้หญิงบางทีสวมกระโปรงแบบโฉบ หันไว้เหนือกอก ส่วนธรรมเนียมการแต่งกายอย่างอื่นๆ ของผู้ชายมี เสื้อ กางเกงขาสั้น และเสื้อทูนิคแขนยาว ทั้งหญิงและชายนิยมใช้ผ้าคลุมหัวเพื่อกันแดด ในชนบท ผู้ชายมักจะนุ่งแต่ Sampot และไปไหนมาไหนด้วยเท้าเปล่า บางทีใส่เสื้อกั๊ก และกางเกงขาสั้น หรือเสื้อทูนิคแขนยาว ในห้องที่ที่ห่างไกลในชนบท ผู้หญิงชอบทำนาโดยไม่ใส่เสื้อ ส่วนเด็กๆในชนบท นิยมแต่งกายแบบตะวันตก คือเด็กชายจะใส่เสื้อเชิร์ต และกางเกงขาสั้น เด็กหญิงจะสวมเสื้อและกระโปรง หรือแต่งตัวธรรมดา

ผ้าในประเทศลาว

ลาวเป็นประเทศเล็กๆในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ ที่มีรองคอยของวัฒนธรรมอินเดีย และจีนน้อยที่สุดในภูมิภาคนี้ และที่น่าสนใจก็คือ ลาวมีอิทธิพลต่อศิลปะการทอผ้าในประเทศไทย เป็นอย่างมาก

จุดประสงค์ในการทอผ้าของชาวลาว ที่สำคัญที่สุดประการแรกคือเพื่อใช้นุ่งห่ม และผ้าที่ใช้นุ่งห่มนี้ก็จะแยกประเภทออกเป็นผ้าที่ใช้ในชีวิตประจำวัน และผ้าที่ใช้ในงานฉลองงานบุญ หรืองานประเพณีต่างๆ

ความสำคัญของการทอผ้านอกจากจะเพื่อใช้นุ่งห่มในโอกาสต่างๆแล้ว ยังมีความหมายอย่างมากต่อสตรีชาวลาว ซึ่งเป็นผู้มีหน้าที่ทอผ้าด้วย คือ ผู้ที่มีความสามารถในการทอผ้าจะเป็นคนที่ดูโดดเด่นน่าสนใจ และเป็นที่ดึงดูดใจสำหรับชายหนุ่ม ทำให้เป็นที่หมายปองของหนุ่มๆ ต้องการที่จะแต่งงานด้วย

เราอาจแบ่งเขตทอผ้าของประเทศลาวออกเป็นเขตต่างๆได้ 4 เขต คือ

1 ลาวภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (Northeastern Laos) ในเขตนี้รวมอำเภอเหือ (Sam Neua) หรือเขตหัวพัน (Hua Pan Province) และเมืองพวน (Muong Puan) ไปด้วย เขตนี้นิยมทอ ลายที่มีการทึ่มด้วยเส้นพุ่งเข้าไปด้วย มักใช้ไหมและฝ้ายผสมกัน ย้อมสีธรรมชาติ และมีการทำมัดหมี่ด้วย ประชากรในเขตนี้มีพวก ไทเหนือ ไทพวน ไทลื้อ ไทแดง ไทดำ และผู้ไท

2 ลาวภาคกลาง (Central Laos) เขตนี้รวมเวียงจันทน์ ซึ่งเป็นเมืองหลวงปัจจุบันของประเทศไว้ด้วย ภาคนี้นิยมทำผ้าฝ้ายมัดหมี่ และนิยมย้อมคราม ผ้าไหมโบราณจากเขตนี้ไม่มีการตกแต่งมากนัก นิยมมัดเส้นพุ่งอย่างเดียว และมัดน้อยมาก ในปัจจุบัน ประชากรในเมืองเวียงจันทน์ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่อพยพมาจากที่ต่างๆในประเทศ เนื่องจากเกิดสงครามทางภาคเหนือของประเทศ ทำให้มีคนหลายกลุ่มมาอยู่อาศัยที่เวียงจันทน์ คนเหล่านี้นำเทคนิคในการทอผ้าประจำกลุ่มของตนมาด้วย ทำให้มีการผลิตผ้าทอที่รวมเอาเทคนิคจากเขตต่างๆปะปนอยู่ในเวียงจันทน์

3 ลาวภาคใต้ (Southern Laos) มีปากเซ (Pakse) เป็นเมืองหลวง ที่ปากเซนี้อาจกล่าวได้ว่า เป็นที่ๆผลิตผ้าไหมที่สวยงามที่สุดของประเทศ พวกเขาใช้ไหมที่สาวเอง ใช้เทคนิคมัดหมี่เป็นส่วนใหญ่ ประชากรส่วนใหญ่เป็นเชื้อสายไทลาว เนื่องจากปากเซอยู่ใกล้ชายแดนกัมพูชา ทำให้มีการรับอิทธิพลจากการทอผ้าเขมรเข้ามาด้วย อิทธิพลของผ้าเขมรที่เห็นได้ชัดคือ ลายมัดหมี่เป็นลายทางยาว และมัดหมี่ลายช้าง (ซึ่งตามปกติเขมรจะทอผ้านี้สำหรับใช้ในพิธีศพ เรียกว่า Pidan) ในปัจจุบันเส้นไหมที่สั่งเข้ามาจากต่างประเทศและสีย้อมเคมีได้เข้ามาแทนที่ไหมพื้นเมือง และสีย้อมธรรมชาติ แต่อย่างไรก็ตามลวดลายที่ทำยังคงเหมือนเดิม และให้สีแบบเดิม ในเขตนี้มีผ้าจากเขตอัตตะปือ (Attapeu area) ซึ่งเป็นที่ราบสูงทางภาคใต้ของลาว อยู่ทางตะวันออกของปากเซ ผ้าชิ้นจากเขตนี้จะมีพื้นสีดำ และเย็บตะเข็บช้าง ซึ่งเป็นลักษณะผ้าชิ้นของไทลื้อ

4 ลาวภาคเหนือ (Northern Laos) มีศูนย์กลางอยู่ที่หลวงพระบาง ซึ่งเคยเป็นเมืองหลวงเก่าของอาณาจักรล้านช้าง (The Lan Xang Kingdom) และเป็นที่ตั้งของพระราชวังของอดีตพระเจ้าแผ่นดินของลาวมาจนถึงช่วงปี 1970 หลวงพระบางเป็นที่รวมของช่างทอจากทุกภาคของประเทศ โดยมาอยู่เพื่อทอผ้าถวายเจ้านายในราชสำนัก ช่างทอที่นี่จะใช้เส้นใยที่สั่งเข้าจากต่างประเทศ และผลิตผ้าที่มีคุณภาพสูงมาก และในการทอผ้าก็ใช้เส้นด้ายเงินและด้ายทองในการทอจำนวนมาก

เทคนิคการทอผ้าของลาว

เทคนิคการทอและการตกแต่งผ้าทอของลาวมีหลายชนิด มีทั้งการมัด ๑๓ ยก มัดหมี่ และปัก

บางครั้งในผ้าชิ้นผืนหนึ่ง จะมีการใช้เทคนิคหลายแบบเช่น มีทั้งการทำมัดหมี่ การทำจก และยก หรือปัก (สำหรับการปัก เป็นเทคนิคค่อนข้างใหม่ นิยมทำดินขึ้น โดยทำลายเลียนแบบลายจก ซึ่งเป็นที่นิยมเพราะระยะหลัง มีด้ายสำเร็จรูปขาย และสามารถไปนั่งทำที่ไหนก็ได้ ไม่จำเป็นต้องมีกี่)

จากการที่มีลวดลายและการเปลี่ยนแปลงการปักของหลายครั้ง ทำให้การทอผ้าของลาวไม่ต่อเนื่อง ในช่วงสงครามทำให้การทอผ้าหยุดชงักลง คนต้องละทิ้งบ้านช่องเพื่อหลบภัยสงคราม และนี่ได้ส่งผลให้เทคนิคแบบโบราณบางอย่างสาบสูญไป อย่างเช่นการย้อมสีผ้าด้วยพืช ซึ่งต้องการความชำนาญเป็นพิเศษ ในปัจจุบันไม่มีการทำอีกแล้ว เพราะขาดการทำอย่างต่อเนื่องและการสืบทอดความรู้ คนรุ่นที่มีความรู้เหล่านี้สูญหายไป หรือหลงลืมไปเสียแล้ว

ไหมลาว

ไหมลาวจะมีความแวววาวน้อยกว่าถ้าเทียบกับไหมไทย สำหรับไหมที่ขึ้นชื่อของลาวจะเป็นไหมจากปากเซ คนที่นี่จะมีความชำนาญในการเตรียมไหมอย่างมาก ส่วนไหมจากข้าเหนือแม้จะงดงาม แต่ย้อมสีไหมจากปากเซไม่ได้ เพราะ ที่ปากเซช่างทอจะสาวไหม ส่วนที่อยู่ในสุดของรังไหม ซึ่งจะได้ไหมเส้นเล็กละเอียด และนุ่ม

ส่วนใหญ่ เส้นไหมดิบของลาวจะมีสีเหลืองเป็นธรรมชาติ ก่อนจะนำไปทอจะต้องนำไหมดิบไปฟอกขาวด้วยน้ำด่างเข้มข้น เพื่อให้เส้นไหมสะอาดแล้วจึงนำไปย้อมสี

การย้อมสี

เดิมช่างทอผ้าของลาว ใช้สีจากสิ่งที่ได้จากธรรมชาติมาย้อมผ้า เพื่อให้เป็นสีต่างๆ แต่สีที่เป็นที่นิยม ได้แก่ สีครามและสีแดงกำ ในการเตรียมสีย้อมจากธรรมชาติ ต้องใช้เวลาและความอดทนเป็นอย่างมาก เพราะพืชที่ให้สีบางอย่าง ต้องไปหามาจากในป่า และพืชบางชนิดก็มีในบางฤดูกาล บางอย่างจะต้องปลูกขึ้นมาเอง และจะต้องมีความรู้ความชำนาญ เกี่ยวกับปริมาณของแต่ละอย่างที่จะใช้ระยะเวลาที่เหมาะสมในการย้อม รวมถึงอุณหภูมิที่พอเหมาะ จึงจะได้สีที่ต้องการ ถ้าทำผิดขั้นตอน หรือส่วนผสมไม่ถูกต้อง สีจะไม่ติด ซึ่งถ้าเป็นผู้ที่มีความชำนาญจะทราบวิธีแก้ไข โดยการเติมส่วนผสมบางอย่างลงไป แต่สำหรับผู้ไม่ชำนาญ ก็จะไปเสียไปเลย นี่เป็นสาเหตุหนึ่ง ที่ทำให้ไม่ค่อย

นิยมย้อมสีจากพืช เพราะในปัจจุบัน มีช่างทอเพียงไม่กี่คนเท่านั้น ที่รู้เทคนิคการย้อมเหล่านี้ และ ประกอบกับมีสีสำเร็จรูปมาขาย ซึ่งสะดวกแก่การย้อมเป็นอย่างมาก

ลาดลาย

ลายที่สำคัญที่พบในผ้าจากลาว คือลายรูปเพชร หรือลายรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน ลายขดม้วนสั้นๆ ซึ่งเรียกว่าลายขอ และลายรูปสัตว์ ซึ่งที่พบมากได้แก่ ลายรูปนาค ลายรูปนกยูง ลาย ช้าง และลายโกษาสิงห์ ตัวมอม และลายหงส์เป็นต้น

ผ้าซิ่นของลาว

ผ้าซิ่น นอกจากจะเป็นเครื่องแต่งกายของสตรีลาวทั่วประเทศ ทั้งเจ้านายและสตรี สามัญแล้ว ผ้าซิ่นยังมีโอกาสใช้สอยที่ต่างออกไปคือ ผ้าซิ่นในชีวิตประจำวัน ผ้าซิ่นสำหรับงานพิธี ต่างๆ

ผ้าซิ่นของไทยเหนือที่น่าสนใจ จะเป็นผ้าที่ทอด้วยไหมยีนสีแดง และทอทับด้วยฝ้าย ย้อมคราม และเส้นพุ่งไหมสีแดง เป็นผ้าซิ่นพิเศษที่ชาวชีวิตสตรีลาว จะนุ่งเพียงครั้งเดียว คือในโอกาส ที่เป็นงานศพของแม่สามี และจะมอบต่อให้แก่ลูกสะใภ้เป็นมรดกต่อกันไป

ความแตกต่างของผ้าซิ่นที่ใช้นุ่งในชีวิตประจำวันและผ้าซิ่นสำหรับงานฉลองจะอยู่ที่ เทคนิคการตกแต่งผ้า อย่างเช่นผ้าผืนสวยที่มีตีนซิ่นกว้าง และใช้เส้นไหมที่ละเอียดสวยงามจะใช้กับ งานฉลอง ผ้าผืนที่มีดหมีเล็กน้อย และมีเส้นพุ่งเข็มเข้ามาอย่างต่อเนื่องตลอดผืน จะเป็นผ้าที่ใช้ใน ชีวิตประจำวัน แต่น่าเสียดายที่ในปัจจุบันช่างทอของลาวได้ลืมนิเวศน์ทำซิ่นที่มีคุณภาพสูงสำหรับงาน ฉลองเสียแล้ว ในผ้าซิ่นบางผืนจะมีทั้งไหมและฝ้ายปนกัน แต่ไหมจะไม่ย้อมด้วยคราม บริเวณที่ย้อม ครามมักจะเป็นฝ้าย

ผ้าซิ่นสำหรับเจ้าสาว จะนิยมทอด้วยลวดลายที่ใช้เส้นพุ่งเข็มเข้าไป ทั้งในลักษณะ ต่อเนื่อง และทอเข็มเข้าไปเป็นบางช่วง และจะทอสัญลักษณ์ของความโชคดี และความเจริญรุ่งเรือง เช่น นกยูง

สำหรับผ้าขึ้นสำหรับเจ้าสาวที่เวียงจันทน์ กลายเป็นผ้าขึ้นที่นิยมแพร่หลายไปทั่วลาว
ผ้าเหล่านี้ทอด้วยเส้นด้ายที่สั่งซื้อมาจากที่อื่น นิยมสีเขียว หรือแดง ทอด้วยเส้นพุ่งที่เพิ่มเติมขึ้น
ทำขอบกว้าง และตกแต่งด้วยด้ายพุ่งที่เป็นด้ายทอง

ข้อสังเกตเกี่ยวกับผ้าทอมือในประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้าน

จากการศึกษาเกี่ยวกับผ้าพุ่ง โดยพิจารณาเฉพาะผ้าทอมือในภูมิภาคต่างๆของ
ประเทศไทย และผ้าทอมือในประเทศเพื่อนบ้านในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อาทิเช่น ประเทศลาว
ประเทศกัมพูชา (เขมร) ประเทศพม่า และประเทศมาเลเซีย เป็นต้น ทำให้ทราบถึงความเป็นมาของ
ผ้าทอมือทั้งในประเทศไทย และประเทศต่างๆเหล่านั้น ทำให้เข้าใจถึงลักษณะร่วมทางวัฒนธรรม
การแต่งกาย การทอผ้า และความหมายของการทอผ้า ที่มีต่อชีวิตและสังคมของประชากรในแต่ละ
ท้องถิ่น และยังทำให้ทราบถึงการหีบย้อม หรือการครอบงำของศิลปะการทอผ้าแบบต่างๆในดินแดน
ต่างๆเหล่านี้ ซึ่งจะช่วยให้ทราบถึงเทคนิคหลายแบบ ที่มีร่วมกัน ซึ่งอาจจะเกิดจากการหีบย้อม การ
ลอกเลียนแบบ หรือการอพยพโยกย้ายถิ่นฐานของช่างทอผ้า ซึ่งนำศิลปะเหล่านั้นติดตัวมาด้วย และ
นอกจากนั้นยังทำให้มองเห็นปัญหาในการอนุรักษ์ศิลปะแขนงนี้ไว้ให้คงอยู่ในยุคโลกาภิวัตน์เช่น
ปัจจุบันด้วย โดยผู้วิจัยจะนำมากล่าวที่ละเอียดดังต่อไปนี้

1 การทอผ้าพื้นเมืองในปัจจุบัน มีแนวโน้มของความเปลี่ยนแปลงและความเสื่อม
สลายของเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นค่อนข้างสูง ทั้งนี้เพราะผู้ทอมือมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของผ้าไปตาม
ความนิยมของผู้บริโภคเพื่อให้จำหน่ายได้ ขณะที่ผู้บริโภคที่นิยมผ้าพื้นบ้านที่มีความรู้ความเข้าใจใน
คุณค่าของผ้าเหล่านี้มีน้อย ทำให้ปริมาณการซื้อจำกัด ซึ่งกลายเป็นปัญหาหนึ่งที่เป็นตัวเร่งให้เกิด
ความเสื่อมสลายของผ้าพื้นบ้านพื้นเมืองในปัจจุบัน

2 การทอผ้าบางประเภทมีข้อจำกัดเรื่องเครื่องมือ ซึ่งต้องใช้กับแบบโบราณซึ่งหายาก
โดยเฉพาะทิม ซึ่งเป็นส่วนประกอบที่สำคัญ และการทอผ้าพื้นบ้านพื้นเมืองที่ประณีตสวยงาม ไม่ว่า
จะเป็นการทอผ้าจาก ผ้ามัดหมี่ หรือผ้าซิดก็ตาม ล้วนมีกรรมวิธีซับซ้อน ทอได้ช้า เมื่อจำหน่ายได้ผล
ตอบแทนไม่คุ้มค่างานเวลา ทำให้ช่างทอผ้ารุ่นใหม่ๆหันไปประกอบอาชีพอื่นๆที่ได้ผลตอบแทนดีกว่า
ทำให้การทอผ้าขาดการสืบทอด ซึ่งเป็นปัญหาสำคัญของการเสื่อมสูญของผ้าชนิดนี้ของไทยใน
อนาคต

3 กลุ่มชนที่มีความสามารถในการทอผ้าในภูมิภาคต่างๆของประเทศไทย เป็นกลุ่มชนที่สืบเชื้อสายมาจากหลายกลุ่ม คือ กลุ่มไทยเชื้อสายลาวทางภาคเหนือ กลุ่มไทยเชื้อสายเขมรทางภาคอีสาน และกลุ่มไทยอิสลามเชื้อสายมลายูทางภาคใต้

4 กรรมวิธีในการทอผ้าและการประดิษฐ์ลวดลายพื้นเมืองที่ทอโดยกลุ่มชนเหล่านี้ แม้จะเป็นเชื้อสายเดียวกัน แต่บางครั้งรูปแบบและรายละเอียดปลีกย่อยอาจแตกต่างกันไป ตามความนิยมวัตถุดิบ ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี และความเปลี่ยนแปลงทางสังคมของแต่ละกลุ่มชน ทำให้ผ้าทอมือเหล่านี้ มีลักษณะเฉพาะถิ่นเป็นเอกลักษณ์เฉพาะคนแตกต่างกันไป

5 ผ้าทอมือของไทยในปัจจุบัน มีปริมาณการทอหึ่งที่เป็นระดับหัตถกรรมในครัวเรือน และระดับอุตสาหกรรมขนาดย่อมที่มีปริมาณสูง คือบริเวณภาคเหนือและภาคอีสาน ส่วนในบริเวณภาคกลางและภาคใต้นั้นเป็นการทอในระดับหัตถกรรมในครัวเรือนเป็นส่วนใหญ่

6 การทอผ้า ที่มีอยู่ในทุกภูมิภาคของประเทศไทยนั้น จะเป็นงานของผู้หญิงทั้งสิ้น ผู้ทอจะอยู่ในวัยต่างๆ ตั้งแต่รุ่นสาวไปจนถึงวัยปลายของชีวิต แม้จนเมื่ออายุสูงขึ้น สายตาเสื่อมลง ก็ยังคงมีบทบาทในการทอโดยเป็นผู้กำกับการย้อมและมัดหมี่เป็นลายต่างๆ

7 ผ้าถุงที่ชาวบ้านใช้งานกันอยู่นั้น มีแยกประเภทเป็นผ้าใช้งาน และผ้าที่ใช้ในวาระพิเศษ เช่นในงานพิธีมงคลต่างๆ หรือนุ่งไปวัดในเทศกาลต่างๆ ถ้าใช้งานจะนิยมผ้าฝ้ายย้อมครามซึ่งเหมาะสมกับการใช้สอย เนื่องจากเมื่อเปราะเข็อน ก็มองเห็นได้ไม่ชัด ส่วนผ้าถุงสำหรับออกงานจะนิยมใช้ผ้าไหม เพราะสวยงาม สำหรับผ้าไหมนั้นเวลาใช้เขาจะนุ่งผ้าอีกผืนหนึ่งไว้ข้างใน เพื่อซับมิให้ผ้าไหมเปราะเข็อนเหงื่อไคล

8 จากความเจริญทางด้านคมนาคมและทางอุตสาหกรรมต่างๆ ทำให้หนุ่มสาวอพยพเข้าไปขายแรงงานในเมือง จึงไม่สนใจสืบทอดอาชีพทอผ้า จากคนรุ่นแม่ ทำให้แรงงานที่จะผลิตผ้าทอมือลดน้อยลง

9 เนื่องจากการไหลป่าเข้ามาของวัฒนธรรมตะวันตก ซึ่งมีหลายด้าน รวมทั้งด้านการแต่งกาย ทำให้การแต่งกายตามประเพณีเดิมหดหายไป แม้จะมีความพยายามที่จะรณรงค์ให้มีการนุ่งขึ้นกัน แต่ก็เป็นที่ไปอย่างรวบรวบ ฉาบฉวย

10 จากการศึกษาพัฒนาการของการทอผ้าพื้นบ้าน พบว่า ในปัจจุบัน ความเป็นเอกลักษณ์ที่ปรากฏบนงานทอผ้าของแต่ละแหล่ง กำลังจะหมดไปที่ละเล็กทีละน้อย และอาจจะเป็นไปได้ที่อาจสูญหายไปหมดในที่สุด ทั้งนี้ น่าจะเนื่องจากเหตุผล 2 ประการนี้คือ

1 ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี และความผันแปรของภาวะเศรษฐกิจและสังคม มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบและกระบวนการผลิตงานทอผ้าอย่างมาก

2 การมุ่งส่งเสริมการทอผ้าขององค์กร และหน่วยงานต่างๆ ทั้งของภาครัฐและเอกชน โดยขาดการศึกษาถึงข้อมูลและความเป็นมาตลอดจนลักษณะเฉพาะของผ้าแต่ละแห่ง อาจทำให้เกิดผลเสียมากกว่าผลดี ซึ่งเป็นเรื่องที่ทำหน้าที่ส่งเสริมเกี่ยวกับกิจกรรมการทอผ้า น่าจะได้มีความระมัดระวังต่อการส่งเสริมให้มาก

11 ปัญหาของการทอผ้าในปัจจุบันที่สำคัญมีหลายด้านด้วยกัน ได้แก่

1 ปัญหาที่สำคัญอีกประการหนึ่งของการคงอยู่ของการทอผ้า คือ การขาดเงินทุน เพราะระดับทุนทางด้านวัตถุดิบ ทั้งเส้นใยและสีย้อมราคาแพง เมื่อต้นทุนสูง ผลผลิตก็มีราคาสูงทำให้ขายยาก เมื่อเทียบกับผ้าทอจากโรงงานซึ่งราคาถูกกว่า

2 ปัญหาด้านวัตถุดิบ เนื่องจากความแห้งแล้งของสภาพดินฟ้าอากาศ ซึ่งมีผลต่อการปลูกฝ้าย ปลูกหม่อน ซึ่งเป็นอาหารชนิดเดียวในโลกของตัวไหม เหล่านี้ทำให้การผลิตเส้นด้าย เส้นไหมมีจำนวนลดน้อยลง อันเป็นอุปสรรคเบื้องต้นสำหรับการทอผ้า

3 ปัญหาการขาดแคลนแรงงาน สำหรับกรณีที่จะทำเป็นอุตสาหกรรมขนาดเล็กหรือขนาดใหญ่ มักจะประสบปัญหาเกี่ยวกับช่างฝีมือ เพราะชาวบ้านที่จะทำงานในโรงงานทอผ้า มักใช้เวลาว่างจากฤดูทำนามาทำ ดังนั้น งานทอผ้าในโรงงานจึงเปรียบเสมือนงานรอง เมื่อถึงฤดูทำนา ก็จะผละงานทอไป

4 การที่ชาวบ้านต้องปลีกเวลาไปช่วยกิจกรรมต่างๆ ของหมู่บ้านบ้าง กิจกรรมของเพื่อนบ้านบ้าง ทั้งงานบุญ งานประเพณี งานเทศกาลต่างๆ ซึ่งชาวบ้านถือเป็นสิ่งสำคัญ ทำให้บกพร่องการทำงานในโรงงานทอผ้า ซึ่งปัญหาแรงงานนี้ ได้สร้างความหนักใจให้แก่เจ้าของกิจ

การ และยังไม่สามารถจะหาทางแก้ปัญหานี้ได้ ทำให้มีผลต่อปริมาณการผลิต ไม่อาจกำหนดผลงานต่อระยะเวลาได้

5 ปัญหาการตลาด เป็นปัญหาที่สำคัญมาก เพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ และความเป็นอยู่ ปัญหานี้แยกออกได้เป็น 2 ระดับคือ

- ระดับชาวบ้าน หมายถึงชาวบ้านที่ทำการทอผ้าเป็นอุตสาหกรรมในครอบครัว หรืองานอดิเรกก็ตาม หากผลผลิตที่เขาผลิตขึ้นมีคนสนใจซื้อ มีแหล่งที่สามารถนำผลผลิตไปจำหน่ายได้ ก็เท่ากับเป็นแรงกระตุ้นให้เขาสนใจที่จะผลิตงานทอต่อไป และขณะเดียวกัน การได้รับราคาที่เป็นธรรมสมควรกับการลงทุนฝีมือ และเวลาด้วยแล้ว ก็จะยิ่งเท่ากับเป็นการส่งเสริมให้ชาวบ้าน ผลิตงานให้มีคุณภาพสืบไป

- ระดับอุตสาหกรรม ตลาดเป็นสิ่งสำคัญที่สุด เพราะโดยกระบวนการผลิตในระดับนี้ผลผลิตที่ออกมาควรมีแหล่งที่รับซื้อผลผลิตนั้นๆ แต่สภาพที่เป็นจริงในปัจจุบัน ปรากฏว่าตลาดรับซื้อผ้าทอยังไม่กว้างขวางเท่าที่ควร นอกจากนั้น ยังประสบการกดราคาของตลาดที่รับซื้อ ซึ่งนับว่า เป็นปัญหาที่ควรได้รับการแก้ไข

6 ปัญหาเกี่ยวกับการส่งเสริมของหน่วยงานต่างๆ โดยหลักการแล้ว การส่งเสริมจากหน่วยงานต่างๆ ไม่น่าจะมีปัญหาต่อการทอผ้า น่าจะเป็นผลดีด้วยประการทั้งปวง แต่ตามข้อเท็จจริงที่เป็นอยู่ กระบวนการส่งเสริมงานทอผ้ายังเป็นไปโดยขาดการศึกษาหาข้อมูลอย่างจริงจัง ซึ่งทำให้การส่งเสริมของหน่วยงานกลับกลายเป็นการทำลายอย่างไม่รู้สึกรู้ตัว เช่นการพยายามยึดเยียดรูปแบบลวดลายให้ชาวบ้านทำเหมือนกัน การส่งเสริมปลูกหม่อน ปลูกฝ้าย โดยขาดการแก้ไขเรื่องการชลประทาน รวมถึงการไม่ประสานงานในการทำงานของหน่วยงานต่างๆ ตลอดจนการขาดการติดตามงานอย่างจริงจังด้วย ปัญหาเหล่านี้ควรได้รับการแก้ไข และความร่วมมือร่วมแรงจากหลายฝ่ายอย่างเอาจริงเอาจัง และที่สำคัญที่สุดคือ ในการส่งเสริมนั้นควรจะได้คำนึงถึงคุณค่าทางฝีมือ หรือคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ดั้งเดิมของชาวบ้าน ต้องไม่พยายามยึดเยียดสิ่งที่ผู้บริโภคต้องการให้กับชาวบ้าน เพราะนั่นจะเป็นการทำลายคุณค่าของผ้าทอในแหล่งนั้นๆ ลงอย่างน่าเสียดาย

12 การทอผ้า นั้นนอกจากใช้ในการนุ่งห่มแล้ว พบว่า ยังมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ การใช้เส้นฝ้าย และผ้าฝ้ายในพิธีกรรมความเชื่อต่างๆในชีวิตทั่วไป ตั้งแต่เกิดจนตาย พิธีกรรมตามความเชื่อทางศาสนานี้ เป็นไปเพื่อประโยชน์ใช้สอยโดยตรง และใช้เป็นสัญลักษณ์ในพิธีกรรมหลายด้าน เช่น การทอผ้าฝ้ายถวายอุทิศให้กับวัด ใช้เป็นธงชัย หรือธงปฏิภาณ ในงานบุญฮีดลิสสง และถวายวัดเพื่อใช้เป็นผ้าห่อหนังสือผูกโบราณ ฯลฯ ซึ่งถือเป็นการใช้ผ้าฝ้ายในพิธีกรรมที่เป็นประโยชน์โดยตรง ส่วนการใช้เส้นใยฝ้ายเป็นเครื่องพิธีกรรมอย่างหนึ่ง ร่วมกับสิ่งอื่นๆ ที่มักเรียกกันติดปากว่า ฝ้ายโน ไหมหลอด หรือ ฝ้ายไซ ไหมปอย เช่นในพิธีผูกเสาะแสบ และเสาะขวัญ ในพิธีสู่ขวัญข้าวและความขวัญในพิธีผูกเสี่ยว พิธีบายศรีสู่ขวัญ พิธีเสียวข้าวผีฟ้า เจ้าผีฟ้ารักษามุ่ยพวย บุญจุ่มข้าวใหญ่ เป็นต้น

นอกจากนั้น การใช้ผ้าฝ้ายที่เป็นเครื่องนุ่งห่มในพิธีแต่งงานก็ เสียเคราะห์ จัดว่าเป็นการใช้เส้นใยฝ้าย และผ้าฝ้ายเป็นสัญลักษณ์ร่วมพิธีกรรม ซึ่งมักจะมีจุดประสงค์ตามความเชื่อแตกต่างกันไป บางโอกาส ก็ใช้เพื่อเป็นเคล็ดที่จะขจัดตัดขาด หรือเป็นสื่อนำสิ่งชั่วร้าย ให้นิหนาย และหมดไปจากตัวคนและบ้านเรือนที่อยู่อาศัย บางทีพิธีกรรมก็เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความหวังในเรื่องความอุดมสมบูรณ์ในชีวิตที่ต้องอาศัยธรรมชาติ และเผชิญกับภัยธรรมชาติ ที่ไม่สามารถจะบังคับควบคุมได้ เพื่อความผาสุกร่มเย็นในชีวิต บางพิธี ก็ใช้เส้นฝ้ายเพื่อเป็นสัญลักษณ์ของความผูกผันระหว่างคนกับคน คนกับสัตว์ และคนกับธรรมชาติ

13 พบว่า ทั้งในอดีตและปัจจุบัน ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้ใช้ผ้าฝ้าย ผ้าไหม และผลผลิตอื่นๆ แลกเปลี่ยน สิ่งอื่นๆที่ตนเองไม่มีและต้องการอยู่ไม่น้อย เช่น เอาผ้าฝ้ายผ้าไหมแลกเปลี่ยนหม้อ แลกเปลี่ยนข้าวและเกลือ รวมทั้งอาหารป่าพวกสัตว์ พืชผัก ผลไม้ ฯลฯ ในการแลกเปลี่ยนนี้ ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะแลกเปลี่ยนทั้งกับกลุ่มชนเดียวกัน และคนต่างชุมชนที่สามารถติดต่อถึงกันได้ และคนต่างถิ่นต่างเผ่าที่ผ่านมา อาทิเช่น กลุ่มชาติพันธุ์ ข่า แสก และกูลา ที่เดินทางมาจากแถบภาคเหนือของไทยและพม่า

14 ในอดีตผ้าทอถือเป็นของขวัญอย่างหนึ่ง ปรากฏตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ว่า ท้าวแล หรือพระยาภักดีชุมพล เจ้าเมืองชัยภูมิ ต้องส่งของขวัญ ผ้าขาว คือผ้าฝ้ายที่ยังไม่ได้ย้อมสี ให้กับราชสำนักเวียงจันทน์ สมัยเจ้าอนุวงศ์ ในช่วงที่อพยพผู้คนจากฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง มาอยู่ในดินแดนอีสานระยะแรกๆ และภายหลังได้ส่งของขวัญ ผ้าขาว ให้กับราชสำนักกรุงเทพฯ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระ

พระพุทธรูปเลิศล้ำนภากาศ (รัชกาลที่ 2) จากชายฉกรรจ์ 60 คนในเขต 13 หมู่บ้าน และในปี พ.ศ. 2343 ราชสำนักกรุงเทพฯ กำหนดให้บางเมืองแยกเลขจำนวนหนึ่ง ออกมาทำส่วยผ้าขาว ซึ่งเรียกว่า เลขผ้าขาว คือเมืองสุวรรณภูมิ ให้มีเลขผ้าขาว 44 คน เมืองอุบล ให้มีเลขผ้าขาว 10 คน เมืองร้อยเอ็ด กำหนดให้มีเลขผ้าขาว 12 คน เมืองชนบท กำหนดให้มีเลขผ้าขาว 13 คน เมืองยโสธรให้มีเลขผ้าขาว 126 คน ปกติจะให้ส่งผ้าขาวปีละ 6 ผืนต่อคน ถ้าส่งเป็นเงินแทน ให้คิดเป็นอัตราผืนละ 1 บาท

15 การสืบทอดวิชาซึ่งทอผ้าที่จะแสดงถึงคุณค่าความสามารถของลูกผู้หญิงนี้ จะเห็นได้อย่างค่อนข้างชัดเจนในการทอผ้าชนิด ที่ใช้ทำ หมอนชนิด ทั้งชนิดหมอนเหลี่ยม หมอนช่อง หรือหมอนสามเหลี่ยม (หมอนขวาน) และหมอนเก้า (รูปสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่) ที่มีกาบกับขีดเย็บเป็นลวดลายต่างๆ

รองลงไปได้แก่งานทอผ้า ชนิดขึ้นขึ้น ที่ส่วนใหญ่นิยมใช้เส้นฝ้ายย้อมสีทอเป็นลวดลายขนาดเล็กๆ เป็นแผ่นผืนยาวๆ ไม่กว้างนัก แต่ก็เป็นงานฝีมือ ความคิดขึ้นหนึ่งที่มีความสำคัญอยู่ไม่น้อย เพราะต้องตัดไปใช้ต่อขึ้นนุ่งในทุกโอกาส ทั้งในชีวิตประจำวัน ที่เป็นชิ้นผ้าฝ้าย และใช้ในงานบุญประเพณี พิธีกรรมต่างๆ ส่วนชนิดหัวขึ้นนั้น ส่วนใหญ่จะนิยมใช้เส้นใยไหมมากกว่าฝ้าย

16 ผ้าไหมไทยนั้น เนื่องจากนิยมสาวและทอด้วยมือ เส้นไหมจึงมักไม่เรียบ มักจะมีลักษณะเป็นปุ่มปมเล็กๆ ซึ่งจำกันว่าทำให้ดูเป็นลักษณะของผ้าไหมที่ทอด้วยมือ และชาวต่างประเทศนิยมกันมาก

17 ตามประเพณีของชาวไทยภูยกุยที่สุรินทร์ ถือว่า เป็นกฎสำหรับลูกหลานว่าจะต้องมีหน้าที่ดูแลการแต่งกายของแม่โดยให้แม่ซึ่งมีอายุมากแล้วได้นุ่งผ้าถุงไหมลายพื้นเมือง บ้านใดที่ผู้สูงอายุถุงผ้าด้วยธรรมดา แสดงว่าลูกหลานขาดการเอาใจใส่ไม่ให้เกียรติ ไม่ช่วยรักษาศักดิ์ศรีของพ่อแม่

18 การอพยพโยกย้ายของช่างทอจากเขตแดนหนึ่ง ไปยังอีกเขตแดนหนึ่ง ซึ่งสาเหตุของการอพยพโยกย้ายนั้น อาจมาจากหลายสาเหตุด้วยกัน อาทิเช่น การสงคราม ซึ่งผู้ชนะจะกวาดต้อนผู้แพ้ เข้ามาเพื่อเป็นกำลังเสริมฝ่ายตน การกีดกันพิบัติทางธรรมชาติ ทำให้ที่อยู่อาศัยเดิมไม่เหมาะสมในการดำรงชีพ เหล่านี้เป็นต้น นี่เป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้วัฒนธรรมการทอผ้าและการแต่งกายของทีหนึ่ง มีความละม้ายคล้ายคลึงกับอีกทีหนึ่ง ดังจะเห็นได้ชัดจากการทอผ้า และการแต่งกายของ

คนไทยในหลายภูมิภาคของประเทศ ที่สืบเชื้อสายมาจากผู้อพยพพลัดถิ่นมาจากประเทศลาวบ้าง จากเขมรบ้าง จากมลายูบ้าง ซึ่งแต่ละกลุ่มก็ยังคงรักษาและสืบทอดลักษณะการทอ เทคนิค และการแต่งกาย ของบรรพบุรุษของตนไว้ ทำให้แต่ละกลุ่มมีเอกลักษณ์ที่เด่นไปคนละด้าน และยังคงมีความคล้ายคลึงกับการทอและการแต่งกายของประเทศที่บรรพบุรุษของคนไทยเหล่านี้เคยอยู่มาก่อน อย่างเช่นคนไทยเชื้อสายลาว ที่กระจายตั้งอยู่ในภาคต่างๆของประเทศไทย เช่นกลุ่มจังหวัดทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แถบราชบุรี เพชรบุรี สุพรรณบุรี และนครปฐม เป็นต้น ซึ่งมีบรรพบุรุษเป็นคนลาวจากประเทศลาว ก็ยังคงใช้เทคนิคการทอแบบเดียวกับที่มีอยู่ในประเทศลาว ดังนี้ เป็นต้น

19 พบว่ามีเทคนิคการทอผ้าบางเทคนิคที่มีเหมือนกันในหลายประเทศในภูมิภาคนี้ หรือสำหรับเทคนิคบางอย่างพบว่ามีอยู่ในหลายภูมิภาคทั่วโลก และยังไม่มียุติที่ชัดเจนว่าที่ใดเป็นต้นกำเนิดของเทคนิคนั้นๆ นั่นก็คือการทำผ้ามัดหมี่ ซึ่งจากการศึกษาพบว่าเทคนิคดังกล่าวมีอยู่ 3 ประเภท คือ การมัดเส้นพุ่ง การมัดเส้นยืน การมัดทั้งคู่ และในจำนวน 3 วิธีนี้ การทำมัดหมี่แบบมัดเฉพาะเส้นพุ่ง หรือมัดเส้นยืนนั้น จัดเป็นวิธีที่ง่าย และทอกันแพร่หลายทั่วโลก ส่วนการมัดทั้งคู่ นั้นจัดเป็นเทคนิคที่ยุ่งยากซับซ้อน และต้องอาศัยความชำนาญอย่างสูง ที่น่าสนใจคือ ได้พบผ้าที่ทำด้วยเทคนิคซับซ้อนนี้ในประเทศไทยด้วย โดยพบที่จังหวัดสุรินทร์ เรียกว่า ผ้าอันปรวม

นอกจากนั้น การทำมัดหมี่นี้ยังพบในประเทศพม่า ลาว เขมร อินโดนีเซีย และญี่ปุ่นด้วย

20 การใช้สีย้อมที่ทำจากพืช ก็พบว่าใช้พืชชนิดเดียวกัน อาทิเช่น การใช้ดินคราม ย้อมผ้าให้มีสีออกน้ำเงินนั้น ในประเทศเขมรก็ใช้พืชชนิดนี้เช่นเดียวกัน

21 มีหลักฐานเอกสารบางชิ้น ที่บ่งชี้ว่าชาวไทยได้นำศิลปะการทอผ้าและเลี้ยงไหมไปเผยแพร่ในประเทศเขมร หรือกัมพูชา คือจดหมายเหตุของ จูดากวาน (Zhou Da Guan) เขียนไว้ในราวคริสต์ศตวรรษที่ 13 ตั้งข้อสังเกตว่า ชาวกัมพูชาไม่รู้จักวิธีเลี้ยงไหม รู้จักแต่วิธีทอผ้าฝ้าย โดยใช้ก็แบบพื้นบ้านง่ายๆ แต่ชาวสยามรู้จักวิธีเลี้ยงไหม และทอผ้าไหมแล้ว และชาวสยามบางกลุ่มที่ได้อพยพย้ายถิ่นเข้าไปในดินแดนกัมพูชา ได้นำไหมหม่อน และตัวไหมเข้าไปเลี้ยงด้วย และถึงแม้ว่า จะมีการทอผ้าฝ้ายกันในกัมพูชาบ้างก็ตาม แต่ส่วนใหญ่ก็ยังซื้อผ้าจากไทยและจัมปา (สาวิตรี สุวรรณสถิต : 2533)

22 การประสมประสานกันระหว่างวัฒนธรรมของประเทศสองประเทศที่มีอาณาเขตติดกันนั้น เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ง่ายมาก โดยเฉพาะในสมัยโบราณ เส้นเขตแดนของแต่ละรัฐ แต่ละเมืองไม่ได้ปรากฏชัดเจนเช่นในปัจจุบัน และอาณาจักรต่างๆ ก็มีการขยายตัว หดตัว ที่ค่อนข้างจะรวดเร็ว ทำให้ชาวเมืองเล็กๆที่เป็นกันชนในแต่ละแห่ง ต้องพยายามปรับตัวเอง เพื่อความอยู่รอดเสมอ อย่างเช่น อิทธิพลทางวัฒนธรรมของเขมรได้เผยแพร่เข้ามา มีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ วัฒนธรรม และการดำรงชีวิตของชาวสุรินทร์เป็นอย่างมาก

23 พบว่า มีการทอผ้าเลียนแบบกันไปมาระหว่างไทย และประเทศเพื่อนบ้าน เช่น ไทยทอผ้าเลียนแบบ ลาว เขมร และมีหลักฐานว่า หม่า ก็มีการทอผ้าขึ้นเลียนแบบผ้าจากไทยด้วยเช่นกัน ทั้งนี้เพราะมีการส่งผ้าไปมาค้าขายกันระหว่างประเทศไทย และประเทศเหล่านี้ และเนื่องจากต่างก็มีช่างทอผ้าอยู่ในประเทศของตน

Susan (1992) กล่าวว่า ผ้าทอของกลุ่มคนไท และอินโดนีเซีย มีการใช้ลายแบบเดียวกัน คือ ผ้าของชาวสุมาตรา และผ้าทอสี ที่เป็นธงในพิธีการ จะทอลายเรือ นอกจากนั้นก็มีลายม้า ลายงูใหญ่ ลายนก ภาพลายแอสแตรค (Abstract) รวมทั้งรูปเพชร ลายขดเกี่ยวกัน และลายงูใหญ่ ที่ทอไว้ที่ริมผ้า ผ้าที่ใช้ในพิธีการของไทย และชาวสุมาตรา จะมีลักษณะยาวแต่ไม่กว้าง แต่การตกแต่งจะต่างกันคือ ของคนไทยจะนิยมแขวนตามยาว ส่วนทางสุมาตราจะแขวนตามขวาง นอกจากนั้นยังพบความคล้ายคลึงในการทอผ้าระหว่างช่างทอชาวทอสี และอินโดนีเซีย

24 จากการศึกษาเกี่ยวกับศิลปะวัฒนธรรมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พบว่า ส่วนใหญ่จะอ้างอิงถึงอิทธิพลของการขยายวัฒนธรรมของอินเดีย และจีนต่อศิลปะวัฒนธรรมของประเทศในภูมิภาคนี้ ไม่ค่อยได้พิจารณาถึงความสามารถพิเศษในการสร้างงานศิลปะของคนพื้นเมืองในภูมิภาคนี้เลย ซึ่งถ้าเราให้ความสนใจเป็นพิเศษเราจะพบว่าในระดับหมู่บ้านนั้น การทอผ้าเป็นการแสดงออกถึงความคิดสร้างสรรค์ที่เห็นได้ชัดที่สุดของสตรีที่เป็นผู้เชี่ยวชาญในการทอผ้า ผู้ที่มีความสามารถในการทอผ้า จะได้รับการยกย่องในสังคมของเขา

25 ในประเทศไทยและประเทศต่างๆที่อยู่ใกล้เคียงกัน จะมีผ้าที่ใช้ในประเพณีของเขา 2 กลุ่ม คือ ผ้าในกลุ่มราชสำนัก และผ้าในกลุ่มของชาวบ้าน ซึ่งจะมีความแตกต่างกัน ทั้งในด้านวัตถุดิบ และความปราณีต วิจิตรบรรจงในการทอ

26 สถานการณ์ของผ้าไหมไทยในปัจจุบัน มีความเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก คือ มีการสั่งเส้นใยที่ใช้เป็นเส้นยืนมาจากต่างประเทศ และใช้เส้นพุ่งที่ผลิตจากไหมพันธุ์ผสม ไม่ใช่ไหมพื้นเมือง ทำให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับลักษณะเฉพาะของไหมไทย ซึ่งเป็นจุดขายที่สำคัญ จากพื้นฐานของการผลิต และวัตถุดิบในปัจจุบัน ผู้ผลิตสามารถจะคงไว้ซึ่งลักษณะของไหมไทยได้หรือไม่ คงจะเป็นความสูญเสียที่น่าเศร้าอย่างมาก ถ้าหากไหมไทยจะมีลักษณะที่ไม่แตกต่างไปจากไหมที่ผลิตจากที่อื่นๆในเอเชีย

27 ความสำคัญของผ้าพุ่งหรือผ้าขึ้นนั้นอยู่ที่สิ่งบ่งชี้ถึงสถานภาพและแหล่งกำเนิดของกลุ่มชน ซึ่งจะสังเกตได้จากโครงสร้าง และลวดลายที่ปรากฏบนผืนผ้า ชนกลุ่มแต่ละกลุ่มจะพุ่งผ้าขึ้นที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มของตน ซึ่งทำให้ทราบได้ว่าเป็นกลุ่มชนชาติพันธุ์กลุ่มใด มาจากหมู่บ้านใด สำหรับรายละเอียด ในการออกแบบโครงสร้าง และลวดลายบนผืนผ้าขึ้นนี้ เฉพาะคนในหมู่บ้านเดียวกันจึงจะบอกได้ว่าแสดง หรือบ่งชี้ถึงสถานภาพของผู้พุ่งอย่างไร สิ่งนี้เป็นลักษณะพิเศษของผ้าขึ้น อันเป็นผ้าพุ่งของผู้หญิง ซึ่งต่างจากผู้ชายที่เครื่องนุ่งห่มในชีวิตประจำวันจะไม่มีลักษณะบ่งชี้ดังกล่าว ทั้งนี้เพื่อให้มีความสะดวกต่อการเดินทางหรือทำงานต่างๆ ดังนั้นเครื่องนุ่งห่มชายจึงไม่ค่อยบ่งบอกเอกลักษณ์อะไร

เอกสารอ้างอิง

หนังสือ

- สุนันต์ จิตพิทักษ์. ผ้าทอเกาะยอ รายงานการวิจัยมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. 2525.
- ศิริ ผาสุก. สุรินทร์ มรดกโลกทางวัฒนธรรมในประเทศไทย. กทม.: เอส แอน จี กราฟฟิค, 2536.
- อุบลศรี อรรถพันธ์. รายงานการวิจัยการศึกษาเรื่องการทอผ้าไหมทอมเรียง. สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2529.
- ถวิล เกษรราช. ประวัติผู้ไท กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครพิมพ์, 2512.
- สุมาลย์ ไหม้ส. รายงานการวิจัยเรื่องผ้าและประเพณีการทอผ้าไทย. สถาบันไทยคดีศึกษา, 2529.
- นิคม มุสิกคามะ. "คำบรรยายประกอบภาณดงกาย" (พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ม.ป.ท.,ม.ป.ป.)
- พิจาร์ณกลจักร,พระ. อนุสรณ์พระราชทานเพลิงศพ นาวาเอกพระพิจาร์ณกลจักร. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงธน, 2515.
- ชจร สุขทานิช. ผู้แปล. ประชุมพงศาวดารภาคที่ 76 จดหมายเหตุของโยสาดาคเต็ม. พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา, 2513.
- พิมาน แจ่มจรัส. ชุมนุมจดหมายเหตุฝรั่งในเมืองไทย. พระนคร: ผ่านผ้าพิทยา, 2510.
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,พระบาทสมเด็จพระ. พระราชพิธีสิบสองเดือน. พระนคร: คุรุสภา, 2506.
- Cheesman,Patricio. Lao Textiles: Ancient Symbols Living Art. Bangkok: White Lotus Co., Ltd. , 1988.
- Allen M.Siever, The Mystical World of Indonnesia Culture and Economic Delvelopment. Bultimore: The John Hopkins University Press, 1974.

Maslyn Williams. Five Journey From Jarkarta. New York: Williams Morris & Company, 1969.

Sarabhai, Mrinalini, Mrs. Patolas and Resist Dyed Fabrics of India. Singapore: Mapin Publishing Pvt.Ltd.Ahmedabad, 1989

Conway, Susan. Thai Textiles. Bangkok, Thailand: Asia Books Co., Ltd., 1992.

Khaing, Mi Mi. Burmese Family. 4th ed. Bloomington & London: Indiana University Press, 1966.

Munson, Federick P. Area Handbook for Cambodia. Washington D.C.: The American University, 1968.

Ries, Anthony. The Contest for North Sumatra. Yokohama: University of Malaya Press, 1969.

Scott, Sir James George. The Burman: His Life and Nations. New York : W.W. Norton, 1963.

Stienberg, David J. Cambodia, Its People, Its society, Its Culture. New Heaven: Hraf Press, 1959.

Thomas, Evelyn F. The Story of Laos. Cincinnati, Ohio : McCormich Mathers Publishing, 1967.

บทความ

..... "มรดกในสีสัน สายไหมวิจิตร ชุมทรัพย์แห่งเมืองสุรินทร์." สยามอารยะ 1 (ก.ค. 2535) : 71.

ขนิษฐา สุวรรณชาติ. "แพรวา ผ้าไหม." อนุสาร อ.ส.ท. 25(พ.ค 2528) : 62 - 64.

ดอกไม้ป่า. "พุ่มเรียง." อนุสาร อ.ส.ท. 9(พ.ย.2512) : 34 - 37, 53 - 54.

ประไพ ชัยนการนาวิ. "ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ผ้าทออีสาน." ศิลปทัศน์ 5(พ.ย. 2523) : 44 - 53.

ปิยะพร อภิชาตนนท์. "ตีนจก." เมืองโบราณ. 1(ก.ย.2517) : 90 - 95.

เพ็ญจิต โยธิตา. "ผ้าทอลายซิด." จันทร์เกษม 206(ม.ค - ก.พ. 2532)

มณีนัดน์ ท้วมเจริญ. "ผ้าและเครื่องแต่งกายโบราณ." ศิลปากร 22(ก.ค. 2521) :32 - 48.

วาสนา กุลประสูตร. "บนเส้นทางของไหม." อนุสาร อ.ส.ท. 26(ศ.ค. 2528) : 27 - 37.

..... "สู่ล้งการนุ่งล้านนา บนผ้าฝิ่นงาม." อนุสาร อ.ส.ท. 7(ก.พ. 2531) : 66 - 76.

วิบูลย์ ลีสุวรรณ. "ผ้าไทย : มรดกตกทอดจากโบราณ." บรรษัทปริทัศน์ 7(ก.พ. 2530) : 20 - 21.

แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย. "ผ้าเมืองน่าน." ศิลปากร 25(ก.ย. 2524) :

สาวิตรี สุวรรณสถิตย์. "ความพยายามที่จะศึกษาเปรียบเทียบ ประวัติและลวดลายการมัดย้อมแบบมัดหมี่ในประเทศต่างๆ บนเส้นทางการค้าโบราณ." วัฒนธรรมไทย 29(มิย. - ก.ย. 2527) : 40 - 43.

อรทิมา นามแฝง. "ชิ้นปาน...น้ำไหลในลายผ้า." อนุสาร อ.ส.ท. 25(ก.ย 2527) : 40 - 43.

จำไพพรรณ แก้วสุริยะ. "จันจวนและจันนี้ที่หาดเลี้ยว." อนุสารอ.ส.ท. 24(ต.ค 2526) : 62 - 69.

พระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี,สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ. "บุหงาจำป๋." ศิลปวัฒนธรรม 6(พ.ค.2528) : 65, 68 - 71.

อนันต์ วัฒนานิก. "ผ้าจวนตานี ผ้ายกตานี." รัฐมิตล 7(พ.ค_ส.ค 2527) : 65 - 68.

นิติ กสิโกศล. "การพัฒนาอุตสาหกรรมไหมอีสานในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว." เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ ปรีทรรศน์วัฒนธรรม ผ้าไทยและจักสานงานศิลป์ไทย 21 - 23 เมษายน 2535 : 51.